

ÜNİTE 1

KÜLTÜRÜN ÖNEMİ;

İNSANI AYIRICI TEMEL UNSUR OLARAK KÜLTÜR;

İnsanın diğer canlı türlerinden nasıl ayrıldığı, diğerlerine benzemeyen niteliklerinin neler olduğu, felsefenin olduğu kadar, modern öncesi çağlarda dinsel öğretilerde, modern çağlardaysa biyoloji, antropoloji, sosyoloji, psikoloji gibi farklı bilimsel disiplinlerde uzun süre tartışılmıştır. Değişen toplumsal koşullar, gelişen teknolojik olanaklar, bu tartışmanın yeni boyutlarını önümüze çıkarmaktadır. Bununla birlikte, insanın ayrıcalığını tanımlamak, belli temel ölçütler açısından mümkündür. Özellikle kültürle ilgili tartışmalarda, insanın yegâne kültür üreticisi olduğu söylenebilir. Bu durum, karmaşık sinir sistemine sahip oluşunun doğal sonucu olan „kendi varlığı üzerine düşünebilme” yetisini insana kazandırmıştır. Zaten kültür, böyle bir düşünme becerisinin sonunda ortaya çıkan bir simge üretme etkinliğidir. Doğayı olduğu gibi kabul etmek yerine onu, kendi varlığını anlamlandırma yönünde dönüştürme arzusu, sadece insana özgüdür. Bu dönüştürme etkinliklerinde biriken bilgi ve ürünler, kültür adını verdiğimiz, insanlık belleğinden kuşaklar ötesine iletilir.

İnsan Türünü Diğerlerinden Ayıran Temel Özellikleri;

*Dünya'nın yaklaşık dört buçuk milyar (4.500.000.000) yaşında olduğu, farklı disiplinlerdeki çeşitli araştırmalarla ortaya çıkmıştır.

*Tek hücreli ve ilkel yaşam biçimleri, on milyonlarca yıl Dünya gezegeninin yegâne canlıları olmuşlardır. Dünya'mn bu eski tarihine bakıldığında, karmaşık canlıların (sürüngenler ve memeliler) oluşumu, görece yeni bir süreçtir (yaklaşık 230 milyon yıl önce). Memelilerin en gelişkin kolu olan, en karmaşık sinir sistemine sahip primatların yeryüzündeki varlığı, ancak 65 milyon yıl olarak ifade edilebilecek kadar yenidir.

*Uygarlık adını verdiğimiz üst düzey ve karmaşık yaşam örgütlenmelerinin ortaya çıkışı yalnızca 5000 yıllık bir süreci kapsamaktadır.

*Türkçe'de uygarlık olarak tanımladığımız insan toplulukları örgütlenmesi, Avrupa dillerinin birçoğunda civilisation sözcüğüyle karşılanır.

*"kent" anlamına gelen Latince "Civitas" kavramından türemiştir. Nitekim aynı kavram Arapça'da Medeniyet ve Medine (hem genel anlamda kent hem Şu an Suudi Arabistan sınırları içinde bulunan Medine kenti) ilişkisinde açıkça görülür.

*Kent, avcı-toplayıcı ya da hayvancılıkla geçinen toplulukların yeri değildir. Kent yaşamı, belli bir yerde sabit kalmayı gerektiren üretim ilişkilerine bağlıdır. Düzenli tarım, istikrarlı ticaret ve daha ileriki aşamalarda sanayi, kentin varlık nedeni olmuştur.

*Üretilen, depolanan ve ticarete konu olan tarım ürünlerinin hesabını tutma zorunluluğu, yazının icadını tetikleyen en temel unsurdur.

*Yazının icadı, insanlık tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. Zira insanın üretimi, üretimine kattığı anlam, bu anlamlar etrafında örgütlenen toplumsal yaşam, bunların simgeler düzeyindeki soyutlamaları, hep yazı sayesinde kayda geçirilmiş, bu şekilde kuşaklar boyu taşınabilmiştir.

*Her ne kadar kültürün üretimi ve birikimi kent yaşamı ve yazının ortaya çıkışıyla belirgin hale gelmişse de kültür kavramının tarihi çok eskilere dayanmaktadır.

*Sanatsa, simgeleri taşımada en önemli etkinlik olarak, çağlar boyunca çeşitli biçimlerde var olmuştur. İnsanı diğer türlerden ayıran özelliği, uzun süre zekâ olarak tanımlanmıştır.

*Zekâ ve işlevleriyle ilgili birçok tanımın yapılarak insanın ayırt edilmesi, çeşitli güçlükler

içermektedir. Kuşkusuz zekâ, insanda en üst düzeye ulaşan bir sinir sistemi işlevidir. Ancak; zekânın varlığı, insanın biricikliğini açıklamamaktadır. Sadece insanın daha gelişkin bir zekâyâ sahip olduğu iddia edilebilir. İnsanın başka hiçbir türde var olmayan ayırıcı özelliği, zekânın kullanılışına bağlı olarak simge üretme becerisidir.

*İnsan türü, birikim, aktarım ve dönüşümü gerçekleştirebildiği için kültür üretir.

*Kültür, bir toplumda bütünleşmeyi sağlayan en temel unsur olarak kabul edilebilir.

İnsanların Kendi Varoluşunu Sorgulayabilme Yetisi;

*İnsanın simge üretme nedenlerinin başında, kendi varlığının farkında olması gelmektedir. Bunun anlamı, insanın, kendisini „kendisini düşünen“ bir canlı olarak düşünebilmesidir.

*Bugüne kadarki bilimsel bilgilerimiz, bu yetinin, başka hiçbir türde mevcut olmadığını göstermektedir. Öyleyse insan, kendi varlığını, sadece ontolojik (kendi bedeninde biyolojik var oluş durumu ve buna bağlı olan kendini benzerlerinden ayırt etme potansiyeli; örneğin kendini besleme, tehlike karşısında savunma, vb.) düzeyde değil, aynı zamanda, bu var oluşa kendine özgü bir anlam katabilme yetisi düzeyinde de deneyimler.

*Paleolitik Çağ'da mağaralara duvar resimleri yapmaktan, Antik Çağ'da devasa anıt ya da tapınaklar inşa etmeye, siyasi fikirlerini bir kitapta toplamaktan sevgilisinin adını bir ağaç gövdesine kazımaya kadar her insan eylemi, aslında bir ölümlülüğe direnme çabasıdır. Ölümsüzlüğü, biyolojik ömrün ötesinde eserler vererek, simgeler üreterek arama çabası, kültür olgusunun en temel varlık nedenidir. Zira kültür, doğanın dışında insanın, onu dönüştürerek ürettiği her şeyin toplamı olarak da tanımlanabilir.

*Pelolitik Çağ: insanlık tarihinin çok büyük bir kısmını kaplayan, günümüzden iki milyon yıl öncesinden 10.000 yıl öncesine kadar olan zaman dilimi. Yontma veya Eski Taş Çağı da denilen bu süreç, çağdaş insanın ataları olan Homo Neanderthal ve Homo Sapiens türlerinin birlikte varolduğu bir tarihsel dönemdir, insanların alet yapmaya, teknolojiyi geliştirmeye Paleolitik'te başladıkları çeşitli kanıtlarla ortaya konmuştur.

*Rene Descartes (15961650): Orta Çağ'ın din- merkezli skolastik felsefesinden kopuşun önemli halkalarından biri olan Fransız düşünür Descartes, modern felsefenin kurucu büyük filozofları arasında yer alır. Avrupa'da Aydınlanma düşüncesinin, insanın merkez alındığı bir düşünce sistematığının öncülerindendir. Felsefede olduğu kadar matematik ve ilahiyat alanlarında da yenilikçi fikirleriyle, Avrupa'da 16. yüzyıldan itibaren yaşanan büyük dönüşümün düşünsel yol açıcılarında olmuştur.

*Rene Descartes, var olmanın ön koşulunu, var olmanın bilincine bağlamıştır.

*Descartes'm ünlü deyişi "düşünüyorum öyleyse varım" (cogito ergo sum), işte bu kendi üzerine düşünebilme yetisini ifade eder.

*Descartes'a göre, insan, kendisini (kendi varlığını) bir dış göz gibi görebilen, kendisine dışarıdan bakabilen bir canlıdır.

*Tarım toplumlarında, kâdir-i mutlak (gücü her şeye yeten) bir Tanrı imgesi ve ona bağlı bir insan topluluğu söz konusudur.

*Modern düşüncenin temelini oluşturan sekülerleşme; Dünya'nın, varlığın, insanın bu oluş içindeki amacının, mutlak ve değişmez Tanrı iradesinden, yanlışlanabilir ve değişken insan aklının egemenliğine geçmesi anlamına gelir.

*Modern Çağ, bir yandan insanı dinin ve cemaatin boyunduruğundan kurtarmış, diğer yandan, sorgulanmaz hakikat fikrinin getirdiği bütüncül yaşıyı dışında, onu, sürekli olarak bireyliğini en iyi şekilde ifade etmek zorunda olduğu hareketli bir düzene tâbi kılmıştır.

*Modern Çağ, kapitalizmin yükselişi kadar, sanatta ve bilimde son derece hızlı bir gelişmenin gözlemlendiği, kültür ve estetik olgularının çok incelikli ürünlere dönüştüğü bir aşama olarak görülür. İnsanın varlığına atfettiği anlamları simgelere dönüştürme çabası, özünde bir ölüm- süzlük isteğidir; farklı biçimlerde de olsa bütün çağlarda gözlemlenen bir olgudur.

Varlığı Kodlama ve Ölümsüzlük Arayışı Olarak Kültür;

*İnsanın kendini, dışarıdan bir gözle ayrı bir varlık gibi görebiliyor oluşu, onun gelişkin bir sinir sistemine sahip olmasıyla yakından ilgilidir.

*Birincil ve ikincil toplumsallaşma süreçleri: Bireyin doğumundan ölümüne kadar olan süreçte, topluma uyum göstermesini sağlayan toplumsal norm ve değerlerin öğrenilmesidir. Birincil toplumsallaşma genellikle bireyin ilk çevresi olan ailede gerçekleşir. ikincil toplumsallaşma ise bireyin kendi çevresinden uzaklaşıp (örneğin okula gitmek gibi), geniş toplumsal ve kurumsal ilişkiler içine girmesi ile gerçekleşir. Birincil toplumsallaşma bireyin doğumundan erişkin olana kadar geçen zamanı kaplarken, ikincil toplumsallaşma ömür boyu sürer.

*ayvan davranışı, temel yaşamsal güdülerin tatminine yönelik eylemlere dayanır (beslenme ve türün devamını sağlama). İnsan davranışysa, her ne kadar yaşamsal işlevlere dayalı olsa da bu düzeyde kalmayıp, varlığını anlamlandırma çabasıyla çeşitlenen ve karmaşıklıklaştıran bir ifadeye dayalıdır.

*Etkileşim konusu, toplumbilimsel kuramlarda da önemli yer bulmuştur. Max Weber (1864-1920), Georg Simmel (1857-1918) gibi Alman düşünürlerinin esin kaynağı olduğu bir grup

toplumbilimsel yaklaşım, etkileşimi, toplumsalın temeli hatta yegâne varoluş durumu olarak kabul etmiştir.

*A.B.D."de yirminci yüzyıl başlarından itibaren Şekillenmeye başlayan bir toplumbilim anlayışı insanı, sürekli etkileşen, bu etkileşimlerden simge değişimi sağlayan, böylece toplumsal olguların oluşumunda bireysel düzeyde söz sahibi olan bir konumayleştirmiştir.

*Etkileşimci okulun (simgesel etkileşimcilik), kuramsal çıkış noktasını teşkil eden, insanın kendi eylemini anlamlandırma, benzerlerinin ürettiği anlamları simgesel düzeyde değiş-tokuş edebilme yetisi, sadece çağdaş toplumlara özgü bir durum değildir. Esasen bu simge üretme etkinliği, varoluşu sorgulamanın doğal bir sonucu olarak, çok eski çağlardan beri insan aklını meşgul etmiştir.

*İnsanlık belleğinin bilinen en eski kurucu anlatısı Gilgameş (Gılgamış) Destanı"dır.

*Fransız antropolog Claude Levi-Strauss, "ölülerin adının kaybolması" olgusundan söz ederek, her toplumun ölümler dünyasıyla yaşayanların dünyasını bir şekilde hem ayırmak, hem onları belli bir ilişki düzenine tâbi kılmak için sistemler inşa ettiklerinden bahseder.

KÜLTÜRÜN BİLEŞENLERİ;

*Kültür, iç içe geçmiş, birbirlerine işlevsel ve tarihsel bağlarla bağlanmış bileşenlerden oluşur. Kültürün temelinde bir toplumun varlık ve evren konularındaki açıklama şemalarını oluşturan inançlar vardır. Bu inançlar, belli toplumsal alışkanlıkları, sorun çözme yordamlarını biçimleyerek değerler oluştururlar. Toplum düzeninin sağlanması, değerlerin yaptırım gücü kazanmaları, norm haline gelmeleriyle olur.

Evreni Açıklama İemalar Olarak Mitler ve İnançlar;

* Evrenin ve varlığın belli bir şekilde açıklanması, aslında, o topluluğu oluşturan bireylerin üretim ilişkilerine dair ipuçlarını da barındırır. Örneğin; çok-tanrılı anlayıştan tek tanrı fikrine geçiş, önemli ölçüde, tarım toplumlarının geçirdiği yapısal değişikliklerle yakından ilgilidir. Düzenli, büyük miktarda ve yeterince çeşitli tarımsal üretim, beraberinde görece bir refahı da getirmiştir.

*Evrenin ve varlığın belli bir şekilde açıklanması, aslında, o topluluğu oluşturan bireylerin üretim ilişkilerine dair ipuçlarını da barındırır.

*Her toplum, kendi örgütlenme biçiminin cinsinden bir inanç sistemi geliştirir. Bu sistem, insanın temel varoluş sorularına doyurucu yanıtlar vermek zorundadır. İnsanın bu sorularına, tatmin edici yanıtları en başarılı şekilde veren inanç sistemi, en fazla kurumsallaşmayı sağlar.

*Belli bir kültürel özellik, üzerine inşa edildiği açıklama şemaları doğrultusunda anlam kazanır.

Toplumsal İnşa Eden Ölçütler Olarak Değerler;

*İnsan eylemleri, iyi-kötü, doğru-yanlış, âdil olan olmayan, hakkaniyet-haksızlık gibi ölçüler ekseninde somutlaşırlar. Köklerini inançlardan alan değerler, bu somutlaşma eğiliminin bir sonucudurlar. Toplu yaşam, ister tanıdıklardan oluşan küçük grup düzeyinde (aile, arkadaş, meslektaş grupları) olsun, ister karmaşık örgütlü yapılar olsun (büyük cemaatler, sanayi toplumu, küresel toplum), var kalmak ve düzen içinde varlığını sürdürebilmek için, daima doğruyu, iyiyi, güzeli tanımlayan değerlere yaslanmak zorundadır. Bu nedenle iki kişinin özel ilişkisinde bile, belli kurucu değerlere ihtiyaç duyulur.

*Değerler sayesinde toplumun bireyleri, doğrudan iletişime gerek kalmadan eylemlerin anlamlarını üretir, algılar, paylaşır ve yeniden üretirler. Değerler, sadece kalan ve değişmeyen unsurları değil, değişmeye dair olanları da harekete geçirirler. Örneğin; bayramlarda büyükleri ziyaret edip el öpmek doğru ve makbul bir davranış olarak kabul ediliyorsa, bu yönde değerlerin genel kabul görüyor olmasındandır. Ancak, toplumsal değişme, değerlerin de değişmesi anlamına gelir.

*Bireyselliğin öne çıktığı, modern-kapitalist bir düzenle bütünleşen bir toplumda, dinsel kökenli bayramlar, artık geleneksel uygulamaların tekrar edildiği zamanlar değil, git gide bireysel tercihler doğrultusunda dinlenme ve farklılık arayışının (tatil yapma ihtiyacı) gerçekleştiği vesileler haline gelirler.

Adalet ve Ahlâka Dair Ölçütlerin Kurumsallaşmış Hali Olarak Normlar;*

Her ne kadar geleneğin egemen olduğu toplumlarda, geleneklerle taşınan değerler, cemaat yaşamını ayrıntılarıyla düzenleme ve bireylere kendini güçlü bir şekilde dayatma özelliğine sahiplerse de toplumsal düzen, ancak kurumsallaşmış kurallarla ayakta durabilir. Hele karmaşık ve modern toplumlarda, değerler ve gelenekler, tek başlarına baskı unsuru olamazlar. Modern yaşamda gelenekler, çoğu zaman uyulması tercihe bağlı seçenekler ya da alışkanlıklar olarak yaşanır. Değer ve

geleneklerin somut kurallara dönüşmesi, normların belirginleşmesiyle olur. Norm, en basit tanımıyla yaptırımı olan toplumsal kuraldır. Adalet ve ahlâk, bu normların şekillenmesinde rol oynayan değerlerin, kurumsal anlamda izdüşümleridir. Normlar, yazılı olmak zorunda değildirler. Bir kuralın norm sayılabilmesi

için, toplumsal düzeyde bir baskı unsuru olabilmesi, ona uyulmadığı takdirde de olumsuz bir karşılığı olmasıdır. Buradaki olumsuzluk, kuşkusuz toplumsal anlamda kabul görmüş yapılar, roller ve statülerle ters oranlı bir tepkinin ortaya çıkmasıdır.

Doğayı Dönüştürme Yordamı, Araç ve Bilgileri Olarak Teknoloji;

*İnsanın kendi eylemlerine anlam atfetmesi, doğayı bu yönde dönüştürmesine yol açar. Doğa, bu bağlamda bir simge üretme kaynağıdır. Ancak bu üretimlerin çok büyük kısmı, maddî koşulların somut anlamda değişikliğe uğratılmasıyla olur. Bu doğayı dönüştürecek bilgi, beceri ve gereçlerin varlığını gerektirir.

*Alman filozof Martin Heidegger'in (1889-1976) ünlü deyişiyle ifade edersek, "teknoloji hiç teknik bir olgu değildir"

*Mezopotamya da icat edilen yazı, o bölgede ve o tarihsel koşullarda kil tabletlere sert metal ya da ahşap kalem uçlarıyla bastırılarak yazılmıştır. Aynı dönemdeyse Mısır'da, papirüs kağıdı geliştirilmiş ve bitkilerden elde edilen mürekkeple yazı yazılmıştır. Her iki kültür bağlamı, kendi maddî koşullarıyla sınırlandıkları için (Mezopotamya'da daha ziyade kil, Mısır'da ise papirüs bitkisi daha çok bulunduğu için) farklı teknik donanımlar geliştirmişlerdir.

*Kültürün maddî koşulları, teknolojinin gelişimini yakından etkilemekte, ayrıca farklı

toplumların farklı inanç ve değerleri, teknik nesne ve uygulamaların evrimini belirlemektedir.

*Teknoloji, kültürün vazgeçilmez bir parçasıdır; çünkü, bizatihi kültür üretmek, doğayı belli bilgi, yordam ve araçlarla dönüştürmek demektir.

Kültür Üretimini Soyut Temsilleri Olarak Simgeler;

*İnançlardan teknolojiye uzanan süreç, kültürün soyuttan somuta uzanan boyutunu ortaya koymaktadır. Bu sürecin sonunda ortaya çıkan somut ürünler (obsidyen taşından yontulmuş bıçak, papirüs kağıdı, kil tablet, ok ve yay, radyo, uzay mekiği, facebook, vb.) kültürün en çok görünür hale geldiği biçimlerdir. Bununla birlikte kültür, sadece bu somutlaşmış nesne ve kullanımlar düzeyinde kalmaz; bu üretimlerin soyut temsillerini de içerir.

*Kültür sonucunda ortaya çıkan üretimler, onlara dair söylem, fikir, değer ve yargıların soyut temsillere dönüşerek, her bir somut üretimin kendisi yerine, onun yerine geçen daha evrensel ve dolaylı göndermeleri haline gelirler. İşte bu soyut temsillere simge adı verilir.

*Simgeler bir topluluğun ortak kurucu unsurları olabileceği gibi (millî bayrak), iki kişi arasındaki özel bir iletişimin başkaları tarafından anlaşılmayacak bir anlam taşıyıcısı da olabilirler (örneğin; geniş bir kitlenin dinlediği moda olmuş popüler bir şarkının iki âşık arasında, özel bir âni simgeleyen anlamı gibi)

*Simgelere yüklenen anlamlarda özel ve geçici değişmelere neden olabilir (örneğin, 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra, A.B.D.'de pek görülmeyen türde bir milliyetçilik dalgasının geçici olarak yükselmesi). Simgeler, yalnızca temsil etme işlevini yüklenmezler; aynı zamanda gizem yaratırlar.

*Her türlü dinsel etkinlik ve örgütlenme, yoğun bir simgesel anlatımı gerektirir.

*Özellikle gizli tarikat, örgüt, dayanışma grubu gibi toplumsal oluşumlar, gizliliklerini sürdürebilmek, ama en önemlisi, bu gizlilikten bir iktidar yapısı üretebilmek için, bol miktarda simgeyi sır ve gizem taşıyıcısı haline getirirler.

*Giyim kodları, sadece nasıl örtündüğümüzü değil, kişiliğimizi nasıl toplumsal anlamda ortaya koyduğumuzu gösteren simge sistemleridir.

*Sırrın, toplumsal bağın oluşumunda oynadığı rol, Georg Simmel (1857-1918) tarafından irdelenmiştir.

*Simmel'e göre, modern dünyada ilişkiler kurumsallaştıkça, ötekiler hakkında bildiklerimiz azalır; sır, genel bir norm haline gelir.

Toplumsal Bağın En Genel Kültür Alanı Olarak Dil;

*Simgeler, belli bir çeşitlilik ve değişme arz etseler de ortak yaşamı sürdürmek için, bazılarının genel nitelikte olması gerekir.

*Dil, kültürün belli bir toplumsal düzeyde varlığını koruyabilmesi için vazgeçilmez önemde

bir simge sistemidir.

*Bütün kültür olgularında olduğu gibi, dilde de iyi, doğru, güzel, anlamlı gibi temel ölçütler, sadece birer toplumsal oydaşma (konsensus) meselesidir.

*Fransız dilbilimci Emile Benveniste (1902-1976), insanın dil içinde bir özne haline gelebileceğini savunur.

*Dil, sadece bir araç değil, içinde etkileşime girilen, biçimlenen, toplumsal olanla bağlantının kurulduğu, anlamların karşılaştığı bir çeşit mekândır. Dildeki değişimler, bir kültürü oluşturan diğer unsurlardaki değişimleri de ifade ederler.

*Dil, sadece işlevsel olarak çalışan bir olgu değildir; aynı zamanda iletişimsel süreçte yeni anlamlar üretilmesini, mevcut kavram ve ifadelerin, hatta kimi zaman kuralların değişkenlik kazanmasına yola açan etkileşimlerin oluşmasını sağlayan bir düşünsel zemindir.

*Dilin çeşitliliği, aynı zamanda, bir dil sisteminin içinde (örneğin Türkçe), işlevsel, yöresel, ideolojik, cinsiyet, meslek, yaş ya da toplumsal sınıf konumuna bağlı, hatta iki kişi arasında çok özel bir bağlamda kullanılan düzeylerle de ortaya çıkar.

ÇAĞDAİ DÜNYADA TEKNOLOJİNİN KÜLTÜR BİLEŞENLERİ İÇİNDEKİ AYRICALIKLI KONUMU;

*Teknoloji, kültürü somut ürünler olarak ortaya koymak için, gereken bilgi ve yordamların toplamına verilen addır.

*Türkçe de yaygınlıkla “bilgi toplumu” ya da “bilgi çağı” terimlerinin kullanıldığını görmekteyiz. Oysa İngilizce veya Fransızca’da “information” olarak ifade edilen kavram, “bilgi” kavramının karşılığı değildir.

*Bilgi, insanın öznelliğinin süzgecinden geçerek, kendine ait kıldığı bir özel bilme durumudur. Oysa enformasyon (eski dilde “malumat”), herkese aynı şekilde ulaşan bir çeşit ham ve seyretilmiş bilgidir.

*Finans kapitalizmi, fizikî olarak üretilen malların değişimi-ne değil, sanal değerlerin dünya ölçeğinde dolaşımına dayalıdır. Borsada menkul kıymetlerin spekülatif bir şekilde değer kazanmaları ya da kaybetmeleri, bu dolaşımın sonucudur. Finans kapitalizmi, aynı zamanda çok hızlı bir dolaşımın maddî koşullarını gerektirir. Fizikî anlamda dolaşım için ulaştırma olanakları, sanal anlamda dolaşım içinse enformasyon kanallarının son derece akışkan bir yapıya sahip olması gerekir.

*Teknoloji, kendisini, toplumsalın yegâne gerçek kaynağı olarak dayatmaktadır. Zaten teknoloji, sadece yordam ve gereçler değil, aynı zamanda teknik hakkındaki meşrulaştırıcı bir söylem yani bir ideolojidir. Bu ideolojik özelliği, teknolojinin toplumsal yaşamda tasavvurunda üç yönlü bir algılamaya yaratır: (1) Toplumsal ilişkinin neredeyse bütünüyle teknoloji sayesinde var olabileceği fikri. (2) Teknolojinin bir değer içermediği, sadece işlevsel nedenlerle var olduğu, dolayısıyla kullanmanın doğal ve kaçınılmaz olduğu vurgusu. (3) Teknolojinin, teknik nesneler ve onların tüketiminden ibaret olduğu varsayımı. Bu üç boyutlu algılamaya, teknolojinin, gündelik yaşamı saran söyleminin başlıca özelliğidir.

ÜNİTE 2

KÜLTÜR KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ Kültür:

Antropolojik Yaklaşımlar;

*Kültür, sosyolojinin ve antropolojinin en önemli kavramlarından biri olmasına rağmen yine başta sosyoloji ve antropoloji olmak üzere genel olarak sosyal bilimlerin en belirsiz, karmaşık ve tartışmalı kavramlarından. Antropolog Alfred L. Kroeber ve Clyde Kluckhohn, 1952’de derledikleri Kültür: Kavramların ve Tanımların Eleştirisi başlıklı kitaplarında kültürün 164 ayrı tanımı olduğunu belirtirler. Ünlü Kültür kuramcısı Raymond Williams da (1983), kültür kavramına dair 164 farklı tanım olduğuna dikkat çekerek, „kültür”ün İngiliz dilindeki en karmaşık iki-üç kavramdan birisi olduğunu belirtir.

*Kültür terimi, Latince Colere fiilinden türetilmiş olan Cultura’dan gelir. Bu fiil, ekip biçmek anlamındadır. Kültür terimi de On sekizinci yüzyıla kadar toprağı ıslah etme ve ürün yetiştirme/ekme gibi çoğunlukla tarımla ilgili anlamlara sahiptir.

*Cultura, onyedinci yüzyıla kadar Fransa’da işte bu anlamıyla kullanılmıştır, İnsan zekâsının oluşumu ve geliştirilmesi anlamında ise ilk kez Voltaire kullanmıştır, Buradan Kultur olarak Almanca’ya geçip

1793'de Alman Dili Sözlüğü'nde bu anlamıyla yer almıştır,

*Williams (1983), kültür teriminin ancak On yedinci yüzyıl sonunda toplumsal yaşamdaki değişmelerle birlikte anlam ve içeriğinin değişmeye başladığını belirtir,

*Kültürün, on sekizinci yüzyılda, toplumsal değer ve davranış biçimlerini ifade eden "toplumsal"a dair bir anlama bürünmesinde ise Şüphesiz Aydınlanma düşüncesinin önemli bir rolü vardır.

*Öncesinde tarımsal etkinliklere dair "yetiştirme," "ıslah etme" anlamında kullanılmakta olan kültür terimi, artık insan zihninin geliştirilmesi, gelişme süreci, bu sürecin araçları ve

zihnin gelişkin durumu gibi anlam katmanlarını içeren bir anlam evrenine bürünür.

*Williams'ı izleyerek, kültür olgusunun üç anlam katmanı olduğunu belirtebiliriz, i- Genel bir entelektüel, tinsel ve estetik gelişim süreci (uygarlık/medeniyet anlamında); ii-Entelektüel ve sanatsal etkinlik pratikleri (yüksek kültür anlamında) ve iii- Bir grubun ya da bir dönemin yaşam biçimi olan kültür, Burada kültürün "medeniyet" anlamındaki kullanımına özellikle dikkat çekebiliriz,

KÜLTÜR: ANTROPOLOJİK YAKLAŞIMLAR;

*Antropolojinin, özellikle de sosyal antropolojinin en önemli kavramı olmasına rağmen, antropolojinin kavramları arasında tanımlanması en güç olanı yine kültür kavramıdır. Belki de, kültürün antropolojik tanımlarının sayısı antropologların sayısından fazladır.

*Kültürün antropolojik tanımı, sosyal antropolojinin kurucusu kabul edilen ve Antropolojide Evrimci yaklaşımın ilk temsilcisi olan Edward Burnett Tylor'un (1832-1917) 1871'de yapmış olduğu, kültürün "bilgi, inanç, ahlâk, hukuk, gelenek ve insanın bir toplumun üyesi olarak edindiği her türlü yetenek alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütün" şeklindeki tanımına büyük ölçüde dayanır ve bu kültür tanımı uzun yıllar rakipsiz kalmıştır.

Evrimci ve Tarihselci Yaklaşımlar;

*İlk kültürel evrimciler evrimsel kuramları kültüre uygulamışlardır, Evrimciliğin ilk ve en önemli temsilcilerinden biri olan Edward B. Tylor (1832-1917), aynı zamanda antropolojinin konusunun kültür olduğunu belirten ilk bilim insanıdır.

*Kültürel evrimi aklın ilerleyişi olarak değerlendiren Tylor'a göre, ilkel/vahşi olanla uygar olanı bir diğerinden ayıran en önemli nokta, uygar olanların hurafeleri terk ederek aklı ve onun ürünü olan bilimi benimsemeleridir.

*Tylor'a göre kültür insan davranışının edinilmiş ögesi olarak görülse de, kültür alanının yalnızca edinime indirgenemeyeceği genel olarak kabul görmektedir.

*Sosyal antropolojinin kurucusu olarak da kabul edilen Tylor'un yapmış olduğu meşhur kültür tanımı, "Bir dönemin ya da bir toplumsal grubun yaşam biçimi" olan kültürün antropolojik tanımının da temelini oluşturur ve yalnızca insanlığın kültüre sahip olduğuna işaret eder, Bu oldukça "geniş" tanım, kültürün günlük yaşamın "üstünde" değil, aksine yediden yetmişe herkesin günlük hayatının "içinde" olduğunu vurgular.

*Yüksek kültür olarak kültür tanımı "kültür" ve "toplum"u yeterince birleştiremeyen "dar" bir tanım olarak kabul edilirse, "tüm bir yaşam biçimi" olarak kültürü tarif eden antropolojik tanımının da kültürü fazla genişlettiği, kültürle toplumu çok fazla birleştirdiği söylenebilir.

*1930'larda Radcliffe-Brown gibi tanınmış antropologlar kültürü "belirsiz bir soyutlama" olarak nitelendirirken, 1970'lerin yapısalcı antropologları ve sosyologları kültürün varlığını inkâr etmeseler de, onu sosyal değişimin nedeni değil sonucu kabul etmişlerdir.

* Evrimci yaklaşımın diğer bir önemli ismi Lewis Henry Morgan'dır (1818-1889). Morgan Eski Toplum (1871) kitabında toplumların teknolojik gelişme düzeylerine göre farklılaştığını ve kültürel evrimin teknolojik gelişmeyle birlikte gerçekleştiğini vurgulayarak kültürel evrimi üç ana evreye ayırır: Avcı-toplayıcılığın hâkim olduğu ilk evre yabanilik evresidir. Yerleşik hayata geçiş, hayvanların evcilleştirilmesi ve çömlekçiliğin gelişmesiyle ikinci evre olan barbarlık evresinde gerçekleşir. Son evre olan uygarlık evresine ise yazının keşfedilmesiyle geçilir. Morgan'ın bu görüşü/sınıflandırması, bütün dünya müzelerinde ilk, orta ve "taş devri"ne ait sergilerde ya da paleolitik çağ insanlarına, "Yeni Taş Devri" ya da Neolitik çağ insanlarına ilişkin sergilerde, ilginç bir biçimde, hâlâ sürdürülmektedir.

Yayılcılık (Difüzyonizm);

*Bir kültürün değişmesinde en önemli etkenin diğer kültürlerin maddi ve manevi öğelerinin o kültüre girmesi olduğunu belirten yayılcılık, insanlık tarihinde birkaç çekirdek bölge olduğunu ve kültürel öğelerin bu merkezlerden çevreye yayıldığını savunur.

*Teknolojik gelişmenin her kültürde kendiliğinden gerçekleşmeyeceğini, kültür içinde özgün buluşların kendi başına ortaya çıkışının çoğu zaman mümkün olmadığını öne süren yayılcılık, başka kültürlerden almanın ise genel bir kural olduğunu ifade eder. Yayılcı okulun ortaya çıkmasında

müzecilik etkili olmuştur.

*Yayılmacı okul Almanya'da gelişmiştir.

Franz Boas: Tarihsel Tikelcilik/Özgüçlülük ve Kültürel Görecilik;

*Başlangıçta yayılmacı yaklaşımı benimsemiş olsa da Tarihsel Tikelci/Özgüçlü yaklaşımın mimarı, modern Amerikan kültürel antropolojisinin babası olarak kabul edilen, Amerikalı antropolog Franz Boas'tır.

*Her bir kültürün nasıl geliştiğinin ayrı ayrı incelenmesi gerektiğini zira her kültürün kendine özgü ve ayrı bir tarihi olduğu görüşü tarihsel özgüçlü yaklaşımın temel tezidir. Bu nedenle kültürel göreciliğin kurucularından biri olduğu görülen Boas bu doğrultuda evrimci okula karşı en güçlü kuramsal tezin de mimarlarından.

*Yirminci yüzyıl antropolojisinin Şekillenmesinde önemli bir rol oynamış olan Boas'a göre kültür, "bir topluluğun toplumsal davranışlarının bütün ifadelerini, bireylerin içinde yaşadıkları grubun alışkanlıklarından etkilenen tepkilerini ve bu alışkanlıkların belirlediği insan etkinliklerini" içerir.

*Tylor'a göre kültür insan becerilerinin bir birikimiyken, Boas, her birimizin taktığı bir "kültürel gözlük" benzetmesini önerir.

*Kültürel göreciliğin önemli bir mimarı olan Boas ve öğrencileri için, diğer kültürleri tamamen kendi değerlerimizi ölçüt alarak değerlendirme eğilimi olan etnikmerkezcilikle (etnosentrizm) ve ırkçılıkla savaşmak antropoloji disiplinin temel misyonudur.

*Biyolojik Irk: Biyolojik olarak ırk, alt türleri açıklamak için kullanılan bir kavramdır ve Homosapiens, yani bizim türümüz için alt tür yoktur. Bizim türümüz içinde bir popülasyonun diğerinden farkı bile yumuşak geçiş gösterir, keskin farklılıklar yoktur. Bu nedenlerden dolayı, antropologlar ırkın biyolojik olarak bir kavram olduğunu, insanlar için geçerli olmadığını ve insanlar için kullanılamayacağı ortaya koymuştur.

*Boas ve öğrencileri için, etnik-merkezcilik ve ırkçılıkla savaşmak antropoloji disiplinin temel misyonudur.

Kültürel Çeşitlilik, Etnik-Merkezcilik ve Kültürel Görecilik;

*Bizimkinden farklı hayat tarzları, bizim kültürümüzden oldukça farklı kültürler olduğunu biliyoruz. Yaşadığımız topraklardan uzak coğrafyalarda, başka dilleri konuşan, farklı dinlere mensup ve çok değişik yaşam biçimlerine sahip milyarlarca insan yaşıyor. Sadece bizden binlerce kilometre uzakta, başka ülkelerde değil; yaşadığımız şehirde, aynı mahallede, hatta oturduğumuz apartmanda da bizden farklı giyinen, konuşan ve bizimkinden açık olarak farklı yaşam biçimlerine sahip insanlar görüyoruz. Bu durum insan olmanın farklı yollarının olduğunu, gündelik yaşam içinde bizimkinden farklı davranış biçimleri ve hayat tarzları olduğunu bize hatırlatır. Belki daha da önemlisi, bu gözlem sadece dünyada ya da başka bir coğrafyada değil, bir ülkede ve aynı toplum içinde bile tek bir kültürün değil, farklı kültürlerin olduğunu karşı çıkamayacağımız şekilde bize gösterir.

*Bireyin kendi kültürel değerlerini ön plana alarak başka kültürleri kendi kültürünün değer sisteminden değerlendirerek yargılaması etnik-merkezcilik olarak adlandırılır.

*Etnik-merkezcilik sıklıkla kendi kültürünü yüceltme ve başka kültürleri küçümseme, ötekileştirme ya da aşağılama düzeyinde kendini gösterir. Bu nedenle, etnik merkezciliğin hiç de masum olmadığı, aksine heterofobi (farklılık korkusu/düşmanlığı), zenofobi (yabancı korkusu/düşmanlığı), islamofobi (İslam korkusu/düşmanlığı), homofobi (eşcinsel düşmanlığı), şovenizm ve daha önemlisi ırkçılık ile çok yakın bir ilişki içinde olduğu

belirtilebilir.

*Kültürel görecilik ya da kültürel rölativizm, başka kültürleri kişinin kendi kültürünün değil, o kültürün bağlamı içinde görmesi ve değerlendirmesi düşüncesidir.

Kültür-Kişilik Ekolü;

*Psikoloji yönelimli bir bakış açısıyla her toplumun kendi karakteristik kişiliğini ürettiğini savunan Benedict, kültürün, onu yaratanların ortak kişiliklerinin bir yansıması olduğu görüşünü ortaya atmıştır,

*Benedict, başyapıtı sayılan Patterns of Culture'da (Kültür Örüntüleri) (1934), kültürün ardındaki başlıca yaratıcı gücün toplumsal ve yapısal bir etmen olmaktan çok "duygusal ve estetik" bir güç olan "bütünleşme" olduğunu belirtir,

*Benedict, kültürler arasındaki farklılıkların bireyler arasındaki farklılıklara benzediğini öne sürer.

*Benedict bu bütünleştirici öğeye "kültürel kümelenme" (cultural configuration) adını verir.

*İnsanlar, kültürlenme yoluyla mensubu oldukları kültürün hâkim kişilik tipi kalıbına dökülürler.

*Kültürlenme: Bireyin içine doğduğu kültürü anneden, aileden başlayarak diğer toplumsal kurumlar aracılığıyla öğrenme sürecidir.

İşlevselcilik ve Malinovvski;

*Bronislaw Malinowski (1884-1942)"nin geliştirdiği işlevselci okul toplumun bütün unsurlarının, o toplumdaki bireylerin kültürel olarak tanımlanmış gereksinimlerini karşıladıkları için işlevsel olduğunu savunur.

*Bronislaw Malinowski, bütün insanların bazı biyolojik ve psikolojik gereksinimlerinin ortak olduğunu ve bütün kültürel kurumların esas işlevinin bu gereksinimleri karşılamak olduğunu vurgular.

*Malinowski bütün kültürlerin karşılamak zorunda olduğu üç temel gereksinim düzeyini şöyle belirlemiştir:

- 1.Beslenme ve cinsellik gibi biyolojik gereksinimler.
- 2.Eğitim ve hukuk gibi araçsal gereksinimler.
- 3.Din, sanat gibi bütünleştirici gereksinimler.

*Malinowski, temel (biyolojik) gereksinimleri ve kültürel karşılıklarını şöyle sıralamaktadır.

Biyolojik Gereksinim

- 1-Metabolizma
- 2- Üreme
- 3- Bedensel rahatlık
- 4-Güvenlik
- 5-Hareket
- 6-Büyüme
- 7-Sağlık

Kültürel karşılık

- 1-Beslenmesistemi
- 2-Akrabalık
- 3- Konut
- 4- Korunma ve savunma
- 5- Faaliyetler ve iletişim sistemleri
- 6-Eğitim
- 7-Hijyen

*Malinowski'ye göre eğer antropologlar bir kültürün bu gereksinimleri karşılama yollarını çözümleyebilirlerse, kültürel özelliklerin kökenine de ulaşabilirler.

Yapısalcılık ve Radcliffe-Brown;

*İngiliz antropolog Alfred Reginald Radcliffe-Brown (1881-1955), yapısalcı-işlevselci olarak bilinen düşünce okulunun kurucusudur,

*Radcliffe-Brown ve onu izleyenler bir toplumun her gelenek ve inancının, o toplumun yapısını sürdürmeye dönük belirli bir işlevi olduğuna inanır.

*Radcliffe-Brown bir toplumun tek tek üyelerinden farklı olduğu fikrini Durkheim'dan almıştır.

*Radcliffe-Brown'a göre, antropoloji bireysel eylem üzerinde yoğunlaşmak yerine onları yöneten yapıya ulaşmalıdır.

*Yapısalcı-işlevselci yaklaşım, antropologların toplumları ve kültürlerini sistemler olarak çözümlemelerine ve çeşitli parçaları arasındaki karşılıklı ilişkileri incelemelerine yol açmıştır.

*Radcliffe-Brown toplumsal davranışın evrensel yasalarını ortaya çıkaramamıştır.

Yapısalcılık ve Claude Levi-Strauss;

*Yapısalcılığa göre kültür, temelde yatan evrensel bir düşünce kalıbının ürünü olarak görülür.

*Bu yaklaşıma göre antropologların görevi, insanların bu süreci başarmasının temel ilkelerini açıklamak ve altta yatan kalıpları ortaya çıkarmaktır.

*Yapısalcılık, toplumsal görüngülerde toplumsal yapı adı verilen ve yalnızca bir model kullanımıyla anlaşılabilen gizli bir boyutun varlığını kabullenmektedir.

*İnsanlar için doğal dünyanın, insan kavrayışının ötesinde bir gerçekliğin olmadığı kabulü, yapısalcılığın doğal dünyanın nesnel olarak var olmadığını öne sürdüğü anlamına gelmemektedir.

*Claude Levi-Strauss (1908-2009), insan aklının, algıladığı toplumsal dünyayı temel bilgi parçacıklarına ve zihinsel kategorilere ayırarak bir düzen oluşturduğunu savunan yapısalcı antropolojinin en önemli ismidir.

*Levi-Strauss, aklın yapısının fikir, simge ve mitosları, genellikle zıt ya da ikili kategorilerle nasıl örüntüler halinde örgütlediği üzerinde durur.

*En büyük karşıtlık ise "kendilik" ve "başkaları" arasındadır; bu karşıtlık, kültürün de bağımlı olduğu simgesel iletişimin ortaya çıkması için gereklidir. İletişim, karşılıklı bir değiş tokuştur; malları olduğu gibi eşlerin değiş tokuşunu bile kapsayabilir. Enstest tabusu işte bu nedenle, böylesine köklü olan "kendilik" ve "başkaları" karşıtlığından kaynaklanır.

Çatışmacı ve Uyarlanmacı Yaklaşımlar;

Yeni Evrimcilik

*Amerikalı Antropolog Leslie White (1900-1975) ile Avusturyalı arkeolog Gor-don Childe (1892-1957) Yeni Evrimciliğin önemli temsilcileridir.

*Leslie White, The Science of Culture (Kültür Bilimi) başlığıyla 1949 yılında yayınlanan kitabında kültürü en önemli bileşeni teknoloji olan bütüncül, dinamik ve simgesel bir sistem olarak tanımlar.

*White, Marx'ın izinde, toplumsal ve kültürel görüngülerin üç düzlemde ele alınması gerektiğini savunur. Temel düzlem teknolojidir ve toplumdaki değişme süreci bu düzlemde baş göstermektedir. İkinci düzlem, aile, hukuk, devlet gibi kurumların dâhil olduğu sosyolojik düzlem ve toplumun teknolojik temeliyle ideolojisi arasında dolayımı oluşturmaktadır.

*White, toplumsal evrimin entropiyi (rastlantısallı-ğı) azaltarak ilerlediği fikriyle, kültürün enerji-tutan bir sistem olduğu kuramını birleştirerek kültürel karmaşıklığın ve gelişmenin nedenlerini anlamaya çalıştı

Kültürel Ekoloji Yaklaşımı;

*Julian Steward (1902-1972) da kültürel evrim ile ilgili olmakla birlikte, ondan farklı olarak, kültürlerin çevreleriyle olan etkileşimini vurgulamış ve kültürel sistemlerin çevresel uyarlanma yoluyla evrimi üzerinde odaklanmıştı, Steward'ın bu çalışması kültürel ekoloji adı verilen yaklaşıma yol açmıştır,

*White, evrimcilerin insan kültürü üzerinde bir bütün olarak odaklanması ve genel yasaları teşhis etmesi görüşündeydi.

*Steward ise bu yasaları keşfetme yaklaşımının, tam da belirli kültürel sistemlerin mevcut gelişimiyle değil de, soyut olarak kültürel uğraştığı için başarısız kaldığını savunmuştur.

*Steward, kültürel ekoloji için üç temel düzey öne sürmüştür, i- Kültürün teknolojisi ve çevresi arasındaki karşılıklı ilişki çözümlenmelidir, Kültür, insanlar yiyecek ve barınacak yer sağlarken elindeki kaynakları ne derecede etkili kullanabilmektedir? ii- Kültürün teknolojisiyle ilişkili davranış kalıpları çözümlenmelidir, Kültürün üyeleri, yaşamları için gereken işleri nasıl yerine getirmektedir? iii- Bu davranış kalıpları ve kültürel sistemin diğer öğeleri arasındaki ilişki belirlenmelidir.

Marksist Antropoloji;

*Marksist antropoloji, toplumsal değişmeyi açıklamak için, bir toplumun ayırt edici unsur ve çelişki dizileri üzerinde durur. Bu yaklaşım çevre ile kültürel evrim arasındaki ilişkide, toplumsal sistemlerin dönüşmesine yol açacak ilişkileri önemli görür.

*Marksist antropologlar da, Marx gibi, üretim tarzı ve ilişkilerinin toplum ya da kültürlerin yapısı ve gelişimlerini belirleyen birincil etken olarak görür.

*Marksist antropologlar, bu anlamda, kültürün içindeki üretim ve dağıtım araçlarının nasıl şekillendiğine, nasıl değişme geçirdiğine odaklanırlar.

*Marksist antropologlar siyaset ile iktisat arasında doğrudan ve tek yönlü bir belirleme ilişkisini öne sürmenin kaba bir maddecilik olduğunu vurgularlar.

*Yapısal Marksizm, yirminci yüzyılın ikinci yarısında Marksist antropolojinin hâkim paradigmasını oluşturmuştur.

*Marx, Engels, White ve Steward'ın fikirlerinin daha da geliştirilmesi, kültürel maddecilik adı verilen bir perspektife yol açmıştır.

*Kültürel maddecilik yaklaşımı fikir, değer ve dinsel inançları çevresel koşullara uyarlanma araçları olarak görür. Bu görüşün en önemli temsilcisi Marvin Harris (1927-2001), kültürel uyarlanma üzerindeki maddi sıkıntıları vurgular.

Simgeci/Yorumsamacı Antropoloji;

*Yorumsamacı antropolojiyle özdeşleştirilen Clifford Geertz (1926-2006), her kültürün göreceli olarak ele alınması gerektiğine dair Boas'ın yaklaşımını geliştirmiş ve genel davranış örüntülerine ulaşmaktansa, her kültürün ayrıntılı bir tablosunun çizilmesine önem vermiştir.

*Geertz, kültür ile toplumsal yapının aynı görüngünün farklı soyutlamaları olduğu, bu nedenle toplumsal yapının sosyologlara bırakılarak antropologların sadece kültürle ilgilenmesi gerektiğine dair Parsons'u vurguyu paylaşmıştır.

*Simgeci veya yorumsamacı (ya da hümanist) antropoloji olarak adlandırılan yaklaşımını Geertz ilk kez Interpretation of Cultures (1973) (Kültürlerin Yorumlanması) adlı kitabında ortaya koyar.

*Geertz, araştırmalarında insanlara kendi yaşamlarını anlattırarak sadece antropologun imgeleminin nesneleri olarak sunmaktan kaçınmıştır.

Feminist Antropoloji;

*Eriş-merkezcilik: Toplumsal örgütlenmede erkeği ve onun toplumsal rollerini merkeze alarak davranma ve tutum geliştirme eğilimidir.

*Antropolojide feminist düşüncenin tohumları yirminci yüzyılın ilk yarısında Elsie Clews Parsons, Alice Fletcher, Phyllis Kaberry ve Margaret Mead gibi kadın antropologlar tarafından atılmıştır,

Margaret Mead;

*Franz Boas ve Ruth Benedict'in öğrencisi olarak lisans eğitimini Columbia Üniversitesinde tamamlayan Mead, 24 yaşında bir doktora öğrencisi olarak ilk büyük alan araştırmasını yaptı, Büyük Okyanus'ta bir ada olan Samoa'da gerçekleştirdiği araştırmasının amacı, ergenlerin geçirdiği biyolojik değişikliklerin toplumsal, psikolojik ve duygusal gerginliklerle dolu olduğu kuramını sınamaktı, Farklı bir ifadeyle, Mead, ergenliğin evrensel olarak gerilimli olmayabileceğini; davranış ve değerler kültürden kültüre farklılık gösteriyorsa, ergenlik deneyiminin de farklı olabileceğini düşünüyordu,

*Ergenlik döneminin gerginlik dönemi olmak zorunda olmadığını ve buna kültürel koşulların neden olduğunu vurguladı: "Ergenlik zorunlu olarak bir gerilim ve baskı dönemi değildir; onu böyle kılan kültürel koşullardır," Ergenlik veya erişlik gibi bir "yaşam olgusu"nun farklı biçimler alabileceğini göstermekle Mead, bazen "insan doğası" olarak sorgusuzca

kabullenilen şeyin kültürel bir ürün olabileceğini göstermiştir,

*Biyolojinin yazgı olduğunu düşünmekten kaçınmak gerektiğini en güçlü vurgulayan Mead olmuştur.

*Mead'in 1928 tarihli söz konusu çalışması, aynı zamanda psikolojik antropolojinin (kültür ve kişilik)

başlangıcı olarak kabul edilir.

*Mead'in feminizm ile antropoloji arasındaki köprü'nün inşasına ve genel olarak feminist düşünceye iki düzeyde yaptığı katkı önemlidir. Birincisi antropolojide hep doğal (biyolojik) kabul edilemeyen kadınlık ve erkeklik rollerinin kültürel/toplumsal olduğunu ortaya koyarak toplumsal cinsiyetin kültürel inşası mefhumunu geliştirmiştir. İkincisi ise, feminist projeye bir kültürel alternatif göstermiştir.

ÜNİTE 3

Toplumbilimsel Bir Olgu Olarak Kültür;

BÜTÜNLEİTİRİCİ ÖĞELERİN KAYNAĞI OLARAK KÜLTÜR Toplumsal

Öğelerin Uyumlu Bütünlüğü: İşlevselci Yaklaşım;

*Toplumbilimin kurucuları arasında yer alan, pozitivizm ve işlevselciliğin savunucularından Emile Durkheim, bir toplumda kültüre işaret eden ortak değerler, düşünceler, ahlâki bilinç ve duygusal yaşamdan söz ederken kolektif bilinç kavramını kullanır.

*"Toplumsal İşbölümü" (De la division dit travail sociale) eserinde, dayanışma türleri üzerinden, basit toplumlarla sanayi toplumları arasındaki farklılıklara işaret eder. Birbirine benzeyen, aynı işleri yapabilen bireylerin mekanik dayanışması ilkel toplumlara özgüken farklılaşma, uzmanlık ve yüksek işbölümüyle organik dayanışma, sanayi toplumlarında görülmektedir.

*Durkheim'a göre, artan işbölümü, daha fazla bireysel özgürlük ve mutluluğa yol açmakla birlikte, eylem üzerinde geleneksel ve kültürel denetimlerin güçsüzleşmesi sebebiyle bozulmaya ve anomi olarak adlandırılan düzenleme yokluğuna yol açtığını savunur.

*"Durkheim, Dinsel Yaşamın Temel Biçimleri" (Les formes elementaires de la vie religieuse) eserindeyse toplumsal bütünleşme süreçlerini açıklamak için, din üzerine incelemeler yapmıştır.

*Durkheim, bütün dinlerin kutsal olan (sacre) ile kutsal olmayan (profane) ayrımı etrafında şekillendiğini belirtirken kutsal olanın, özellikle dinsel törenlerde tabular, ritüeller aracılığıyla inanç dizilerinin sembelleri üzerinden, kültürün bileşenleri olarak sayılan toplumda paylaşılan duygular, ahlâki değerler üzerine yoğunlaşma sağlayarak, ortak kimlik ve aidiyet hissini güçlendirdiğini vurgulamıştır.

*Durkheim'ın işlevselci bakış açısına, "Simgesel ve Yorumsamacı Antropolojinin temsilcilerinin kültür analizlerinde de rastlanmaktadır. Örneğin; Victor Turner, toplumsal dayanışmanın, ritüeller ve sembollerin, topluluğu bütünleştirici gücü üzerinden, kültürün ve toplumsal düzenin yeniden üretimine katkıda bulunduğunu savunur.

*Mary Douglas ise özellikle bir toplulukta temizlik ve kirlilik kavramları üzerine olan algı ve inançların, kültür örüntüsüyle doğrudan ilgili olduğunu savunur.

*19. yüzyılın ilk yarısında, Fransa'da devrim sonrası yeniden yapılanma çalışmaları sırasında, toplumbilime yön veren isimlerden Frederic Le Play (1806-1882) "Science Sociale" okulunun kurucularından olup, toplumlarda dengeyi, barışı ve sabitliği sağlamak için, uyulması gereken temeller üzerinde durmuştur. "Avrupa İşçileri" adlı eserinde, aile monografilerine dayanarak, aile sınıflama sistemi kurmuştur. Buna göre, ataerkil aile tipinde malların bir kuşaktan ötekine, kök aile tipinde sadece vâris olarak seçilen çocuğa parçalanmadan geçtiğini açıklar.

Bir Sistem Olarak Kültür: Yapısalcı Yaklaşım;

*Talcott Parsons, maddi güçlerle kültür arasındaki ilişkiyi, birleşik görgül dünyanın analitik düzeyleri (analytical levels of a unified empirical world) üzerinden kavramsallaştırmaktadır. "Toplumsal Eylemin Yapısı" (The Structure of Social Action) (1937) adlı yapıtı, kültür sosyolojisi alanında, insan failinin rasyonel aktör modelleri açısından büyük önem teşkil eder.

*Parsons, insan eyleminin, normatif bir yapıya sahip olduğu, idealler ve ortak bilinçten de etkilenerek, bireyi güdülediğini savunan iradeci eylem modelini (voluntaristic model of action) çizmektedir.

*Parsons, geliştirdiği amaçlar, araçlar, şartlar, normlar ve çaba olmak üzere, beş temel birim edimine dayalı, çokboyutlu insan eylemi modelini çizer.

*. Parsons'a göre, kısmen rol beklentilerini belirleyerek, insanlara, birbirleriyle iletişime geçme ve kendi eylemlerini eşgüdümleme olanağı sunan sistem, "Kültürel Sistem"dir. Kültürel sisteme yönelik, başlıca üç etkinlik alanı bulunmaktadır. Bunlar; bilişsel simgeler dünyası (ör: matematiksel denklemler, finansal raporlar), anlatım ile ilgili simgeler (ör: sanat, müzik) ile ahlâki standartlar ve normlardır.

*Parsons'ın sistemler kuramının en karmaşık hali "The Social System" ve "Toward a General Theory of Action" eserlerinde geliştirilen AGIL modelidir.

*Parsons'çı yaklaşımda kültür, toplumsal düzeni sürdürmede normlar, değerler ve simgesel süreçleri kapsamı açısından büyük öneme sahiptir.

*Yapısalcı toplumsal sistem yaklaşımının bir başka temsilcisi Robert K. Merton'dır. "Sosyal Yapı ve Anomi" (Social Structure and Anomie) adlı eserinde, bütünleşmenin sağlanabilmesi için, norm ve değerlerin taşıdıkları önem, kültürel hedefler ve kurumsal araçlar üzerinde durulmaktadır.

*Merton, toplumsal yapılar arasındaki ilişkileri düzenlemede açık ve gizil işlevler olmak üzere bir ayrım yapmıştır. Açık işlevler, örgütlerin açıklanan amaçları ve görevlerini, gizil işlevlerse örgütlerin faaliyetlerinden doğan sonuçları ifade etmektedir.

*Kültür konusunda, bütünleştirici bakış açısı üzerinden kavramsallaştırmalar yapan Merton, bilimin kültürel amacının yarar sağlayan yanından ziyade, doğru ve iyiye götürmesi oranında değerlendirildiğini savunur.

*. Weber'in teorilerinde, Alman hermenötik perspektifinin temsilcilerinden Wilhelm Dilthey ile Kant ve Hegel'in idealizmine rastlamak mümkündür.

*Dilthey, Geisteswissenschaften (insani bilimler) hermenötik yöntemiyle Naturwissenschaften (doğa bilimlerinin) gözleme ve deneye dayalı metodu arasındaki farklılığa dikkat çeker.

*Dilthey, sosyal görüngülerin kültürel bakış açısıyla incelenmesi gerektiğini savunurken kültür, güçlü ve özerk bir alan olarak ortaya koyar.

*Weber, Dilthey'den yararlanarak, kültür kavramının da yer aldığı tüm toplumsal süreçlerin Verstehen (anlama) yaklaşımını savunmuştur.

*Weber'in kültür kuramına en önemli katkılarından biri de, modern kültürün bir unsuru ve doğal bir getirisi olarak rasyonelleşme kavramını ortaya koymuş olmasıdır.

*. Weber, "Protestan Etiği ve Kapitalizmin Ruhü" yapıtında, kapitalizmin ortaya çıkışında dinsel inançların rol oynadığını belirterek, materyalist görüşlere karşı çıkar.

Semiyolojik ve Post-Yapısalcı Kültür Analizi;

*Yapısalcılıkta kültürle dil birbirine benzeyen paralel kavramlar olarak ele alınmaktadır.

*Yapısalcı dilbilim, dilin, sözcükler ve sesler gibi mikro-öğelerde meydana gelen bir sistem olarak kavranıp analiz edilebileceği fikrine dayanmaktadır.

*Yapısalcı yaklaşımda asıl odak, bireysel insan failinin bilinci ve üstün niteliği değil, kültür sisteminin rolü ve kültür sistemi çalışmalarıdır.

*İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure'e göre dilbilim, toplumsal yaşamın bir parçası olarak simgelerin rollerini ve doğasını inceleyen bilim dalının, semiyolojinin (göstergebilim) dallarından yalnızca biridir.

*Gösterge, gösteren (akustik imge ya da yazılı işaret) ve gösterilenden (kavram) oluşur. Gösteren ve gösterilen arasındaki ilişki sabit ya da zorunlu değil, keyfi ve nedensizdir; toplumsal uyulaşmaların sonucu oluşmaktadır.

*Semiyotik kültür modelini savunan önemli isimlerden biri Fransız düşünür Roland Barthes'tir. Dilbilim ve kültürel araştırma arasındaki yakın ilişkiyi, gösteren (signifiant) temsil işini yapan Şeyle, gösterilen (signifie) temsil edilen Şey ya da kavram üzerinden yapılandırır.

Barthes, Fransız kültürünü ve gündelik yaşamını çözümleyen dergi yazılarının derlemesi olan Çağdaş Söylenler (Mitolojiler) adlı eserindeyse semiyotik yaklaşımla kültür içindeki işaretlerin asla masum olmadığını, aksine ideolojinin yeniden üretimin karmaşık ağlarını yansıttığını savunur.

*Post-yapısalcı kültür kuramcılarının etkilendiği en önemli isimlerden biri de Claude Levi-Strauss'tur.

*Kültür sistemlerinin kendi kuralları ve işleyiş mantığı olduğunu ortaya koyan Levi-Strauss, kültürün bütünüyle kavranmasının, açık anlamlar ve kişisel deneyimlerin görünür düzeyinin ötesinde aranmasıyla mümkün olabileceğini savunur.

*Levi-Strauss, kültür üzerine en ilginç çalışmalarından birini antropoloji alanında vermiştir.

"Akrabalığın Temel Yapıları" (Les structures elementaires de la parente) eseri, akrabalığın batı-dışı toplumlarda toplumsal örgütlenmenin temelinde yer alması sebebiyle evlilik çeşitleri, akraba isimlendirmeleri, akraba-temelli klan örgütlenmeleri, yerleşim biçimleri, mülkiyet sahipliğiyle aile ilişkileri

üzerinedir.

*Levi-Strauss'u ön plana çıkaran, kültürel sistemlerin kendi kendini sürdürebilen özelliğine dikkat çekerek, kültürün özerk bir alan oluşunu ortaya koymuş olmasıdır.

*Post-yapısalcı yaklaşımın en önemli temsilcisi Michel Foucault, kültürü, iktidar, bilgi ve söylem kavramları üzerinden inceler.

*Saussure'ün etkileri, söylemin derininde bulunan özü belirten episteme kavramını kullanmasında görülür.

*Foucault'ya göre, egemen iktidar ve disipliner iktidar, sapkınların normalleşmesine yönelik cezaları içerirken biyo-iktidar biçimi, modern devlette cinsellik ve arzu kavramlarının yalnızca bastırılması ya da sansürle değil, onları harekete geçirerek denetime alınmasını

içeren birleşik bir söylemdir. İktidarın bu hegemonik etki alanını kılcal damarlara benzeterek tüm nüfus üzerinde yayılan bir ağa benzetir.

ÜNİTE 4

Kültür Olgusunun İdeolojik Kullanımları;

İNDİRGEYİCİ, SAFLAŞTIRICI BAKIŞ AÇISI;

*İdeolojinin sosyolojik açıdan ele alınmasının en önemli yanı, fikirle toplumsal yapı ve toplumsal eylemler arasındaki bağın ortaya konulmasıdır.

*Bir toplumda, belirli bir sınıfın ya da belirli bir sosyal grubun davranışlarına yön veren siyasal bir öğreti olarak ideoloji, kültürel bir düşünce formunu ifade etmektedir.

Kültür ve Egemen İdeoloji Eleştirisi: Marksist Bakış açısı;

*Karl Marx'a göre, sanayi toplumlarında kültür, egemen ideoloji olarak işlemektedir.

*Marksist anlamda ideolojinin maddesel görüngülerinden biri olarak metâ fetişizm kavramı, kapitalist pazar sisteminde yer alan metâların, baskın ideoloji tarafından, arzu nesneleri haline sokulması sonucu değişim değerinin, kullanım değerinin önüne geçmesiyle gerçekleşir.

*Marksist ideolojinin en önemli kavramlarından biri olan yabancılaşmayla bireyin; doğal, toplumsal, kültürel çevresine olan uyumu, çevresi üzerindeki denetimin azalmasıyla ortaya çıkan çaresizlik ve yalnızlık durumu anlatılmaktadır.

*Marx'ın sınıflı toplum ve kapitalist sistem bağlamında, yöneten sınıfla yönetilen sınıf ilişkisinden temellenen ideolojisinin gücü, kültür, ekonomi ve iktidar alanlarını sistematik biçimde ilişkilendirme becerisinde yatmaktadır.

*Marksist bakış açısıyla ideoloji, içinde sınıf mücadelesinin verildiği bir alandır.

*Kültür kavramının ideolojik kullanımının en belirgin örneklerinden biri, Fransız Marksist düşünür Louis Althusser'in Devletin İdeolojik Aygıtları (DİA) kavramında ön plana çıkmaktadır.

*Althusser'e göre, devletin kapitalizmin yeniden üretimine olanak sağlamada kullandığı iki tür sistemi vardır. Birincisi Devletin Baskı Aygıtları (DBA); hükümet, ordu, polis, mahkemeler, hapisane gibi zorlayıcı gücü kullanan kurumları ifade eder. İkincisi Devletin İdeolojik Aygıtları (DİA), eğitim, din, aile, siyaset, sendika, haberleşme, basım-yayım içerir.

*Antonio Gramsci ve onun hegemonya kavramında dikkat çekmektedir. Hegemonya kavramı kısaca devletin ve yönetici sınıfın, sivil toplum içinde fikirleri düzenleme yetisidir.

*Gramsci'nin tanımladığı hegemonya kavramını, eşitsizliği güçlendiren ve eleştirel düşünce girişimlerinin önünü kesen ideolojinin bizzat yaşadığı hâkim kültürel motifler olarak değerlendirmek mümkündür.

İdeolojik Anlamda Ulus-Devlet Kavramı: Kültürel Homojenleşme ve Asimilasyon;

*Yirminci yüzyıl dünya siyasi tarihi temel olarak iki dünya savaşıyla şekillenmiştir. Özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, coğrafi sınırları belirli bir kara parçası üzerinde, bayrak ve dil birliği gibi simgesel birleştirici öğelerle ortak kültür söylemine dayalı, homojen bir halk yapısıyla tanımlanan ulus-devletler, gerçek ve ideal olanla maddi ve maddi olmayan arasında mekânsal ve zamansal düzenleme ve temsillerle oluşturulmuş ideolojik yapıdır.

*Ulusal kültür kavramının pek çok içeriği vardır. İlk olarak, bilim, teknik, edebiyat, felsefe, sanat alanlarında üretilmiş kültürel ürünler bütünüdür. İkinci olarak, ulusal ölçekte idari, ekonomik ve dinsel kurumsallıklar bütününe işaret eder. Üçüncü olaraksa bir toplumdaki bireylerin davranışları doğrudan

göz-lemlemediğinde açıkça görülebilen, tüm üyeler tarafından ortak paylaşılan davranış- lar bütünüdür.

*Asimilasyon bir dönüşme devrimi olup, kendi kendine de-ğil, çevre tarafından yeniden

Şekillendirilme eylemidir. Tarihselliği bir anlamda dışlayarak, evrensel sürece dâhil edilip, sosyal yaşamın tüm boyutlarını içeren bir bilincin inşası olarak, birbirine benzetmek anlamına gelmektedir.

*Asimilasyon kültürler arası değışim ya da kültürel yayılmadan farklı olarak modern bir olgudur.

İdeolojik Tabanlı Kültürel Gerilim: Dünya Sistemleri ve Medeniyetler Çatışması;

*Kapitalizmin bir dünya sistemi halini alması, burjuva kültürünün kendi düşünsel ve maddi temellerini sağlamlaştıırıp, ideolojik olarak hegemonik hale getirilmesi, ekonomik, siyasal, düşünsel ve bilimsel alanlarda kendini hissettirmiştir.

*Yeni dünya düzeni değerlendirmesiyle ilgili olarak, Samuel Huntington "Mede-niyetler Çatışması" kavramıyla uluslararası ittifakların kurulmasında, medeniyetlerin belirleyici olacağı, bu sebeple olası çatışmaların, medeniyetler arasında gerçek-leşceğı görüşünü savunmaktadır.

*Huntington, kimlik ve medeniyet unsurlarının ön plana çıkarak, yirmibirinci yüzyıl uluslararası ilişkiler ve politika arenasında rol oynayacağını belirtir. Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Yapı-lanması eserinde, bu konuya haritalarla açıklamalar getirmektedir.1920"li yılların profilini çıkardığı ilk haritada, dünya ekonomi politığının kolonileşmeyle Şekillen-diğini, Batı tarafından yönetilenler ve Batı"dan bağımsız olanlar ayrımıyla açıklar-ken ikinci haritada, 1960"lı yılları Soğuk Savaş döneminde, Sovyetler Birliği ile ABD çevresinde konumlanan ülkelerin oluşturduğu, iki kutuplu dünya üzerinden ide-olojik farklılaşmaya iŞaret etmektedir.

*Huntington, özellikle bu üçüncü dönemden sonra, uluslararası ittifaklarda belirle-yici unsurun politik ideoloji kavramından medeniyet kavramına kaydığını belirtir.

*Huntington tezini açıklamak için, Sovyetler Birliği"nin dağılmasının ardından çözö-len Yugoslavya örneğini vermektedir.

*İdeolojiyi, bir fikir sistemi olarak kültürü, kapitalist dünya ekonomisinin belir-sizlikler ve karşıtlıklar içeren sosyo-politik sisteminin getirilerinden biri olarak de-ğerlendiren Immanuel Wallerstein"a göreyse bu tarihsel sistemin karşıt fikirleri içinde kültür, merkezi ideolojik savaş alanı konumundadır.

*Wallerstein"a göre, kapitalist dünya ekonomisi, bir dünya sistemi olduğundan, evrensel ideolojilerin yansıması kolaylıkla görülebilir.

*Yirmibirinci yüz-yılda evrensel zaman ve ölçü birimlerinin kullanılıyor olması, bilimsel evrenselliğe iŞaret etmektedir.

*Günümüzde sayıları yaklaşık 150 olarak alınabilecek ve va-roluş amaçları bu evrensel kuralların geçerliliğini sınırlamak olan egemen devlet-ler bulunmaktadır.

*Wallerstein"a göre, sistemdeki ikinci önemli boyut, kapitalist dünya ekonomisi-nin tarihsel genişlemesinin, ilk olarak Avrupa merkezine oturtularak batılılaşma-nın modernleşmeyle bir tutuluyor olmasıdır.

*Sistemin üçüncü önemli boyutu, işçi sınıfını az paraya daha çok çalıştırmak, sermaye birikimini dur-maksızın artırmak yolunda gerekli ideolojik motivasyonu sağlayabilmek için, eşit-sizliğin kaçınılmaz olduğu gerçeğinin üstünü örterek, pazarın rekabetçi yapısında, diğ er grupların sahip olduğuna sahip olabilmek Şansının sunulmasıyla gerçekleştir-i-liyor olmasıdır.

ÇOĞULCU VE DEĞİKENLİĞİ ÖNCELEYEN BAKIİ AÇISI; Kültür ve

İdeoloji Kavramlarına Postmodern Yaklaşım;

*Küreselleşme terimi, özellikle 1980"lerin başından itibaren, öncelikle ekonomik bo-yyutu ön plana çıkan, iş gücünün, sermayenin ve mal piyasalarının, çok-uluslu Şirketler (ÇUİ) ile birlikte, uluslararası nitelik kazanmasını ifade etmektedir.

*Haberleşme uyduları, bilgisayar ve internet gibi teknolojik boyutlarıyla iletişim devrimi

niteliğinde Enformasyon Çağı"na geçiş, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısında, dünyadaki siyasal çizgiyi denetim altında tutmaya yönelik Birleşmiş Milletler gibi dev ulusal örgütler, pek çok devleti içeren NATO gibi ulus- aşırı paktlar ve günümüzde de etkin gücünü koruyan Avrupa Birliği gibi ulus-aşırı birlikler, uluslararası iş bölümü, git gide artan iş göçü olgusu, uluslararası ticareti düzenleyen anlaşmalar, GATT ve Dünya Ticaret Örgütü gibi kurumlar, küreselleş-menin açılımları olarak uluslararası kültürel akımları belirleyici unsurlardır.

*Küreselleşmenin önemi, insanların kimlik anlayışlarını, mekân ve mekânla iliş-ki içerisinde olan benlik deneyimlerini nasıl etkilediğı, kültürü oluşturan unsurlar etrafında gelişen ortak anlayışlar ve

değerler üzerindeki etkilerini nasıl değişmeye uğrattığı incelendiğinde ortaya çıkmaktadır.

*Küresel pazarın sınır aşan bir medeniyet ürettiği, küreselleşen blue-jean, kolalı içecek ve spor ayakkabı markalarını örnek göstererek, tüketici zevk ve tercihlerinin giderek birbiriyle benzeyerek birleşmesi iddiasına dayanır

*Appadurai, hem ulusların kendi içinde, hem uluslararası planda yaşadığı sosyo-kültürel küreselleşmeyi, beş farklı grupta topladığı mekânlar üzerinden analiz etmektedir. Buna göre, etno-mekân (ethnos-cape), göçmenler, turistler, mülteciler, sürgündekiler, işçiler gibi hareket halindeki bireylerden oluşan grupların oluşturduğu mekânı ifade ederken medya-mekân (mediascape), enformasyonun elektronik olarak üretildiği ve yayıldığı gazeteler, televizyon, radyo istasyonları, film stüdyoları gibi mekânları belirtmektedir.

Sınırların Sorgulanması ve Küresel İdeolojiler;

*Küreselleşme kavramı, her ne kadar bütünleştirici yapıyı ön plana çıkarır görünse de bu bütün olma durumu, görünürde kalan çoğulculuk ilkesi göz önünde bulundurulduğunda, indirgemeci ve tek tipleştirici bir boyuta da sahiptir.

*Ulf Hannerz, bu durumu, dünya kültürünün, çeşitli yerel kültürlerin birbirleriyle olan iç içe geçmiş ağ bağlantısı ve belirli bir kültürün, belirli bir anakaraya bağlı olmadan gelişebilmesiyle açıklamaktadır.

*Kimlik, kültür ve ideolojilerin sorgulandığı eksende, küresel kültürle yerel kültürün etkileşimini ifade eden, Türkçe’de küyerel olarak da söylenebilen glocalizasyon kavramı, küresel olmadan yerel olamayacağı, aynı şekilde yerel olmadan da küresel olanın var olamayacağına dikkat çeker. İlk kez Japon iş dünyasında, küreselleşme anlamına gelen dochakuka kelimesi 1980’lerde kullanılmıştır.

*“Global düşün yerel davran” (Think global act local) sloganıyla harekete geçen küresel eğilimler, özellikle pazarlama stratejileri olarak tezahür etmektedir.

*Ritzer tarafından kullanılan kavram, Amerikan hızlı yiyecek restoran zinciri McDonalds’ın, hazır yiyecek alanında geliştirdiği standartların tüm dünyada kullanılıyor ve tüketiliyor olmasını ifade etmektedir.

İdeolojik Yanılsamalar ve Popüler Kültür;

*Küresel kitle kültüründe üretim, kitle iletişim araçlarının egemenliğinde bulunmaktadır. Popüler kültür ve eğlencenin üzerine kurulu ideolojinin yeniden inşası, ulusal sınırların ötesine geçen, erişimin en kolay olduğu televizyon uydu yayıncılığı ve reklâmlar üzerinden gerçekleşmektedir.

*Popüler kültüre getirilen en erken eleştiriyi Neo-Marksist disiplinler-arası eleştirel kuramlarıyla kültürü, ideolojik bir mücadele alanı olarak analiz eden Frankfurt Okulu düşünürlerinde görmek mümkündür.

*Okulun önemli temsilcilerinden Theodor Adorno’nun çözümlemelerine de girmiş 2. Dünya Savaşı’nda kullanılan kültür stratejilerinin, Nazi dönemi Almanya’sında Şahit olduğu, Goebbels’in propaganda bakanlığının gözetimi altında üretilen popülist kitle kültürünün,

Nazim’in yükselişinde etkisinin büyük olduğu bilinmektedir.

*Kitle kültürü eleştirisinin öne çıkardığı en önemli kavramlardan biri de Frankfurt Okulu düşünürlerinden Theodor Adorno ve Marx Horkheimer tarafından yazına kazandırılmış bir kavram olan, kültürel ürün üretimi ve dağıtımı yapan medya şirketlerini kapsayan kültür endüstrisidir.

*İdeoloji, değerler ve kanaat yaratmak, popüler kültürün mekanizmaları aracılığıyla gerçekleştirilirken gösterge ve simgelerin peşinden koşan bir tüketici davranışı modeli yaratılmakta, sözde farklılık ve ayrıcalıklara dayalı kimlik inşasıyla tüketimin, her alana yayılması sağlanmaktadır.

ÜNİTE 5

Kültür ve Gelenek

GELENEK KAVRAMI;

*Gündelik hayattaysa gelenek, genellikle geçmişe ait pratik ve değerlere işaret eden bir sözcük olarak kullanılmaktadır.

*Glassie, gelenek sözcüğünün kafa karıştırıcı ve zengin bir kavram olduğunu belirterek, onun sadece geçmişle değil, bugün ve gelecekle ilgili olduğuna dikkati çekmektedir.

*Gelenek sadece geçmişle değil, bugün ve gelecekle ilgili bir olgudur.

*Glassie çalışmasında, "gelenek" in üç zamanlılığı; ele aldığı nesneler sanat ürünleri ve bu sanatların ustalarıyla yaptığı görüşmelerle somut bir biçimde göstermektedir.

*Eski bilim anlayışına göre, "gelenek, insanların yerine eylemde bulunan bir üst-organizma gibi görülüyordu, dolayısıyla günümüz sosyal biliminde bu kavrama pek sıcak bakılmamaktadır."

*Organizmacılık ve organizmacı yaklaşım: Toplumsal dünya ile onun kurum ve işlevlerinin canlı bir organizmaya benzetilmesi yaklaşımı. Gerçekte organik olmasalar da "Şeyleri organik bir bütün olarak" gören ve değerlendiren bilim anlayışı ve öğretilir.

*İkili Karşıtlık (lar): Birbirlerini tümüyle dışlayan terimler ya da kavramlar arasında bulunan, hiçbir şekilde ortadan kaldırılması olanaklı olmayan karşıtlık durumu. Bir kavramın anlam ve tanımının neredeyse sadece karşıtıyla birlikte düşünülmesi hali. Salt birbirlerine karşıtlıklarıyla birbirlerinden ayırt edilen ikili terimler için kullanılır.

Gelenek Kavramı ve Geleneği Tanımlama Sorunu;

*Gelenek, Latince tradere sözcüğünden gelmektedir (Özbudun, 2003: 331 ve Williams, 1988: 318) ve "aktarmak, vazgeçmek ya da devretmek anlamlarını taşımaktadır.

*Traditio bir Şeyin aktarıldığı sürece, traditum ise aktarılan Şeye" göndermede bulunmaktadır.

*Özbudun, tradere sözcüğünün aynı zamanda "bir Şeyi saklaması için birine vermek anlamında" kullanıldığını ifade etmektedir.

*Traditio denildiğinde,

a. birine verilen

b. "armağan"ı alan kişinin, verene karşı yükümlülük olarak iyi muhafaza etmesi gereken c. değerli olan bir Şey anlaşılmaktadır.

*Oxford Sözlüğü gelenek için, "âdet ve inançların kuşaktan kuşağa aktarılması" ve "uzun süredir yerleşmiş, kuşaktan kuşağa aktarılan âdet ve inançlar" tanımlarını vermektedir.

*Cambridge Sözlüğü'nde "belirli bir toplum veya gruptaki insanların çok uzun süredir sahip oldukları belirli bir inanç, ilke veya hareket tarzı" tanımını görmekteyiz.

*Meriam-Webster Sözlüğü geleneği, "âdet haline gelmiş düşünme, eylem veya davranış" örüntüleri olarak açıklamaktadır.

* Açık kavram: Felsefeye Wittgenstein'in (1889-1951) getirdiği bu kavram, yeni anlam ve yorumlara olanak tanıyan, dolayısıyla sürekli olarak geliştirilebilir kavramlar için kullanılmaktadır. Bir kavramın açık kavram haline getirilmesi, kimi kez çelişkili anlam ve durumlar içerse de kavramın ve o konudaki düşüncenin derinleştirilmesi imkânını tanır.

*Kalıntı ve kültürel kalıntı: Antropolojiye Sir Edward Burnett Tylor'un (1832-1917) kazandırdığı "kalıntılar" kavramı, günümüzde bizim için anlamsız görülen ve işlevlerini yitirmiş birtakım uygulamaların geçmişin "kalıntıları" olduğu görüşüne dayanmaktadır.

*Seymour-Smith, gelenek kavramının antropolojideki kullanımının "belirli bir topluluk içinde toplumsallaşma yoluyla bir kuşaktan diğerine aktarılan inanç, âdet, değer, davranış, bilgi ya da uzmanlık örüntüleri"ne karşılık geldiğini belirtmektedir.

*Gross'a (1992) göre, bir olgunun "gelenek" olarak nitelenebilmesi için; en az üç kuşak boyunca sürüyor/tekrar ediyor olması, açık bir biçimde olmasa da bir değer yargısını taşıması, yani yaptırımcı/kural koyucu olması ve geçmişle Şimdiki zaman arasında devamlılık duygusunu vermesi gerekiyor.

*Özbudun'un da Hobsbawm'a dayanarak ifade ettiği gibi, "tam da geçmişin „meşrulaştırıcı" okuması nedeniyle, yeni kurum ve davranış biçimlerinin, „icat edilen" geleneklere" dayanandırıldığını unutmamamız gerekir.

*Toplumların uzun bir geçmişe dayandığını sandığı ve gelenek olarak gördüğü pek çok pratik aslında görece olarak yakın dönemlere ait "icatlar"dır.

GELENEK VE MODERNLİK;

*Geleneksel kavramının önemli bir gücü-ğü genellikle modern ve modernlikle karşıtlık içinde düşünülmesinden kaynaklanmaktadır.

*Sosyolojinin „modern" toplumu açıklamayı hedefleyen „modern" bir disiplin olarak kuruluşu, büyük oranda kendisinin ürettiği modern geleneksel ayrımı ve karşıtlığı yoluyla mümkün olmuştur.

*Geçiş toplumları: Yirminci yüzyılın ortalarında öne çıkan bu görüşe göre, Türkiye ve benzeri toplumların birtakım sorunları ve çelişkileri yaşamaları, onların hem geleneksel hem modern unsurları

bir arada taşımalarından kaynaklanmaktadır. Bu görüşe göre, geçici olan bu durum, onların tam anlamıyla modern toplumlara dönüşmeleriyle sona erecektir.

*Gelenek, özellikle modernlikle karışıklık içinde kullanıldığında, eski, zamam geçmiş ya da geçmekte olan, hükmü ve değeri kalmamış bir şeyden sözedilmektedir

*Geleneksel olarak adlandırılan tüm pratikler aslında modern olarak düşünülen uygulamalarla iç içedir.

*İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti etkinlikleri kapsamında gerçekleştirilen Gelenek'ten Çağdaş: Modern Türk Sanatında Kültürel Bellek sergisi İstanbul Modern müzesi tarafından kitaplaştırarak yayınlanmıştır. Gelenekten Çağdaş – Modern Türk Sanatında Kültürel Bellek kitabında Bedri Rahmi Eyüboğlu, Erol Akyavaş, İsmet Doğan, İnci Eviner, Selma Gürbüz, Ergin İnan, Balkan Naci İslimyeli, Murat Morova ve Ekrem Yalçındağ'ın çalışmalarını görebilirsiniz.

Geleneksel Toplamlar;

*Sosyolojide ve genel olarak sosyal bilimlerde, "geleneksel toplum" olarak adlandırılan toplumlar, ekonomik etkinliğin tarıma dayandığı, yüz yüze ilişkilerin ve "geleneksel düşünce ve değerlerin" ön planda olduğu, uzmanlaşmanın daha düşük düzeyde görüldüğü, iş bölümünün esas olarak cinsiyet ve yaşa dayandığı kentleşmemiş toplumlar olarak görülmektedir.

*Robert Redfield (1897-1958), "kır toplumları" olarak kavramsallaştırdığı bu toplumlar ile kentleşmiş toplumlar arasında ayırım yapmaktadır.

*Redfield, kır toplumlarının kültürünü "küçük gelenek," kentli toplumların (özellikle yönetici sınıfın) kültürünü ise "büyük gelenek" olarak adlandırmaktadır.

*Avcı ve yiyecek toplayıcı gruplarından on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın sanayileşme öncesi Avrupa toplumlarına kadar pek çok toplum, geleneksel toplum kategorisi içine alınmıştır. Aynı zamanda çeşitli Asya toplumları ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu pek çok Ortadoğu toplumu da böyle tanımlanmıştır.

BİR MÜCADELE ALANI OLARAK GELENEK;

*Gelenek bir bütün olduğu ve tümüyle "benzer" bir gruba dayandığı düşüncesi, gelenek yaratıcı, taşıyıcı ve aktarıcısının insanlar olduğunu unutturmasının (Özbudun, 2003: 330) yanı sıra, onun farklı toplumsal gruplar arasında bir mücadele alanı olduğu gerçeğini görmemizi engellemektedir. Özbudun, bunu şöyle açıklamaktadır: "Gelenek kuşkusuz ki insanlar tarafından yaratılmakta, taşınmakta, aktarılmaktadır;

*Toplumsal gruplar arasında gelenek yaratmada mücadele ve rekabetin olduğunu görebiliriz. Bu konuda gelenek ilişkisinin dilini ve anlatımının analiz edilmesi önemli ipuçları verebilir.

Burada bir mücadele alanı olarak gelenekten şunlar kastedilmektedir.

1. Gelenek verili bir durum olmadığı, dolayısıyla özcü bir anlayışa dayandırılamayacağı;
2. Gelenek yaratıcılarının insanlar olduğu ve bu nedenle gelenek kendi başına özne sayılamayacağı;
3. Gelenek belli bir yerde ortaya çıkan, değişmeyen bir olgu ve durum olmadığı, geleneklerin sürekli olarak dönüştürüldükleri ve yeniden yaratıldıkları;
4. Gelenek toplumu oluşturan farklı kesimlere eşit mesafede ve tarafsız olmadığı;
5. Tek bir gelenek değil, pek çok gelenek olduğu ve bunların da birbirleriyle her zaman tutarlı olmadığı;
6. Gelenek sadece geçmişe ait olmadığı, daha çok bugüne ve geleceğe ilişkin düşünce ve uygulamalar olduğu;
7. Farklı kesimlerin ve sınıfların belli gelenekleri sahiplenme, benimseme ve yaratma mücadelesi içinde oldukları;
8. Geleneklerin, belli bir zamanda toplumsal ilişkiler içinde oluşturuldukları ve bu nedenle de tarihsel oldukları.

GELENEK, TARİH VE MEİRUYET;

*Gelenek meşrulaştırıcı yönüne baktığımızda "gerek değer yargısıyla yüklü yaptırımcı yönü gerekse geçmişle kurduğu ilişki ona, yetkesel bir rol yüklemekte onu, alıcı kuşağın davranışlarını "meşrulaştırıcı" kılmaktadır.

*Eisenstadt'a göre "gelenek salt bir süreğenlik simgesi hizmetini görmekle kalmamakta, yaratıcılığın ve yeniliğin meşru sınırlarını belirlemektedir ve meşruluklarının başlıca ölçütüdür.

*Gelenek simgesel boyutunun, kendisinden önce gelen meşruiyetin simgeselliğini yıkan özellikle bir yenileştirici güç olması önemli değildir "gelenek gelenek yapan" şeyin, "aktarıcı kuşağın aktarımı değil,

alıcı kuşağın, onu değerli bularak kabul etmesi” olduğunu düşünmektedir (Özbudun, 2033: 332). Bu durum geleceğin her zaman bir “ayıklanmaya” tâbi tutulduğunu ifade etmektedir.

GELENEKLER, ÂDET VE ÖRFLER;

*Özbudun; geleneğin âdetten, yaptırımcı ve kural koyucu özellikleriyle ayırt edilebileceğini, âdetin daha az müdahale edici olduğunu belirtmektedir.

*Âdet, geleneğe benzer bir biçimde, süreğenlik duygusunu oluşturmakta ve geçmişi Şimdiki zamana taşımaktadır.

*Örfler, bir toplumdaki “ahlak ve terbiye standartlarını belirleyen temel kuralları” oluşturmaktadır.

*Örf ve benzeri toplumsal normlarda önemli bir dönüşüm, toplumsal tabakalaşma ve devletin ortaya çıkışıyla yaşanmıştır.

Bir Örnek: “Geleneksel Kültürümüz”;

*“Geleneksel kültürümüz” tamlamasında, açık olmayan ancak güçlü bir biçimde varlığını hissedebileceğimiz bir öznenin olduğunu görebiliriz. Bu nedenle bu iki kavramın buradaki örnekte olduğu gibi yan yana kullanılmasının zorluklarından biri; kimin, nereden ve ne zamandan söz ettiğini anlamaktaki güçlükten kaynaklanmaktadır.

*“Geleneksel kültürümüz” betimlemesiyle, “örnekleri giderek azalan” kültürel pratik, örüntü ve nesneleri belirtmiş olabiliriz. Örneğin; “geleneksel dokumalarıımız,” “geleneksel el ürünlerimiz,” “geleneksel çini sanatımız” gibi.

Gelenekçilik;

*Oryantalizm: İrkiyatçılık ya da Doğubilimi olarak da adlandırılan Oryantalizm, Doğu toplumlarının ve kültürlerinin incelendiği Batı kökenli ve merkezli araştırma alanlarına verilen ortak isimdir. Oryantalizm, Doğu’ya ilişkin önyargıların ve ideolojik bakış açısının hâkim olduğu düşünce ve araştırma alanları aracılığıyla değer yüklü bir Doğu imajı oluşturur.

*Farklı alan ve çevrelerde ayrı anlamlar yüklenerek kullanılan gelenekçilik kavramı, en fazla karşılaştırmalı din çalışmaları, dinler tarihi, din felsefesi, Hristiyan teolojisi ve İslam ilâhiyatı vb. kaynaklarda öne çıkmaktadır

Geleneksel Bilgi ve Deneyim;

*Gerek gündelik yaşamda, gerek sosyal bilimlerde, daha özel olarak, sosyoloji ve antropolojide, geleneksel bilgi ve deneyimin daha somut bir biçimde kullanımlarını görebileceğimiz yerlerin başında, “geleneksel mutfağımız ve yemeklerimiz”, “geleneksel tıp ve tedavi yöntemleri”, “geleneksel giysiler”, “geleneksel meslek ve zanaatlar”, “geleneksel ilişkiler ve ilişki ağları”, “geleneksel üretim tarzları” ve “geleneksel uygulamalar” gibi örnekler gelmektedir.

*Geleneksel bilgi alanları olarak düşünebileceğimiz, belli meslek ve zanaatlara ilişkin etnografik çalışmalar, çeşitli nesnelere, yani maddi kültüre ilişkin inceleme-ler, bir yandan “geleneksel bilgi ve deneyime” ilişkin önemli bilgiler barındırırken bir yandan da yukarıda belirtilen bilgi alanlarının karıştığını yıkıcı örnekler sunmaktadır.

*Hobsbawm, toplumların, uzun bir geçmişe dayandıklarını sandıkları pek çok geleneğin, aslında yakın dönemlere ait “icatlar” olduğuna işaret etmektedir.

KÜRESELLEŞME VE GELENEK;

*Küreselleşmenin tanımlanmasındaki tartışmaların ve güçlüklerin bir kısmı iktisadi ve kültürel küreselleşme arasındaki bağlantıların kurulmasında ortaya çıkmaktadır.

*Özbudun’un vurguladığı gibi, “küreselleşme” üzerine çalışmaların en fazla sorun taşıdıkları yerlerden birini kültür ile bağlantılı olanlar oluşturuyor.

*Genel olarak bakıldığında içinde bulunduğumuz dönemde küreselleşme kavramının, bir dizi retoriği barındıran, güçlü bir “söylem” alanı olma özelliği gözlemlenebilir.

ÜNİTE 6

Kültür, Bilgi ve Toplum; BİLGİNİN

DEĞİLEN ANLAMI;

*Bilgi en genel tanımıyla bilenle bilinen arasındaki ilişkidir.

*Epistemoloji, bilgi felsefesi anlamına gelip, bilginin ne olduğu, kaynağı, mümkünlüğü

sorusuyla ilgilenirken bilgi sosyolojisi, bilginin sosyal yorumuyla meşgul olur.

*Felsefe tarihinde "bilgi nedir?" problemi, Sofistlerle başlamıştır. Onlara göre bilgi önceden var olan ve bulunması gereken bir şey değildir. İnsan bilgiyi, hakikati tıpkı varlıkta olduğu gibi bizzat kendisi kurar ve üretir. Bilgiyi kendi yararı ve ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirir.

*Ünlü Sofistlerden biri olan Protagoras'a göre, bilgi bilen kişinin yaşama bakış açısı tarafından şekillenenek, bilenin ürünü olarak, onun sınırlandırılmasıyla karşımıza çıkar.

*Platon'un bilgi anlayışı onun varlık anlayışıyla iç içe geçmiştir. Her ikisi de Platon'un, Devlet isimli eserinin altıncı kitabında yer alan meşhur "bölünmüş çizgi" benzetmesiyle bir çizelgeyle ifade edilir.

*Duyulur tarafın en altında imgeler, gölgeler, yansımalar yer alır ve bunlara ilişkin bilgi sadece tahmin (eikasia) düzeyindedir. Bunun hemen üzerinde canlı varlıklar, bitkiler, insan yapımı nesneler, yani doğa ve sanat alanı yer alır ki buna ilişkin bilgi inanç (pistis) düzeyindedir. Tahmin ve inanç gerçek bilgi (episteme) değildirler, sadece sanı (doxa) düzeyinde kalırlar.

*Bilgiyi İdealar Dünya'sına ait olarak görmese bile, mutlak ve evrensel olarak tanımlayan bilgi anlayışı Aristoteles'te de görülmektedir. Aristoteles'e göre herşeyin ancak ilk nedenini bildiğimizi düşündüğümüzde, onu bildiğimizi söylediğimize göre (Aristoteles, 1996: 87) bilmek, ilk nedenleri bilmektir.

*Ortaçağa gelindiğinde, bu bilgi tanımına teolojik yoldan ulaşmaya çalışılmaktadı. İmanla aklı yani imanla bilgiyi uzlaştırma olarak tanımlanan Skolastik düşünce, belli sınırlar ve ilkeler içinde düşünmektedir. Kilisenin ileri sürdüğü dogmalar, felsefe ve bilgi açısından yorumlanarak dinsel-bilimsel bir sistem haline getirilmiştir.

*Yeniçağda ise Rene Descartes (1596-1650) ile birlikte, bilgi akıl sahibi varlık olarak insanla doğayı karşı karşıya koyan özne-nesne ilişkisine dayalı olarak tanımlanır.

*Yeniçağın, işte bu doğa bilimci bilgi kuramına karşı, onsekizinci yüzyılda G.Vico ile başlayan, on dokuzuncu ve yirminci yüzyılda D.G. Herder ve Alman Tarih okuluyla devam eden ve nihayet W.Dilthey ile doruk noktasına ulaşan tinsel-tarihsel-kültürel temelli bir bilgi kuramı karşımıza çıkmaktadır.

*G.Vico'ya (1668-1744) göre, doğa bilginin nesnesi olamaz.

*Dilthey'a göre, "Locke, Hume, Kant"ın tasarladıkları bilen öznenin damarlarında, katıksız bir düşünme etkinliği olarak hiç de gerçek kan dolaşmaz; tersine, bu bilen öznenin damarlarında, katıksız bir düşünme etkinliği olarak aklın imbiikten geçirilmiş özsuyu dolaşır."

*Dilthey "yaşam dünyasından söz eder. Bu "yaşam dünyası" insanlara özgü inanç, eğilim, değer, norm, idea gibi kuralların tümü yani toplumsal gerçekliğin bir ifadesidir. Bilgi bu toplumsal gerçeklikte ortaya çıkmaktadır.

*Dilthey için, "Bizim gerçeklik hakkındaki tasarım ve bilginin en önemli yapıtaşları, kişisel yaşamın birliği, dış dünya, dışımızdaki bireyler, onların zaman içindeki yaşamları ve bu yaşamların birbirlerine karşı etkileridir ve tüm bunlar, ancak insanın bütüncül oluşumundan yola çıkılarak açıklanabilir"

*Dilthey, ne ilkeğin varlıksal bilgi anlayışı, ne ortaçağın imana dayalı bilgi anlayışı ne de Yeniçağın doğa bilimci ve mutlak akılcı bilgi anlayışını kabul etmiştir. Onun ortaya koyduğu başka bir bilgi kuramıdır. Bilgi sadece doğa ile sınırlı kalmayıp, tinsel-tarihsel-kültürel temelde ele alınmalıdır. İşte bu nedenle doğa bilimlerinin yanı sıra tin bilimlerinden söz eder.

*Condorcet (1743-1874)'ye göre, bilgi toplumsal bir niteliğe sahiptir (Armağan,1974: 101). St. Simon (1760-1825)'a göre, bilgi toplumsal değişimin ürünüdür. Örneğin; hastalıklar arttığı için tıbbi bilgi genişlemektedir. Sosyolojinin kurucusu olarak kabul edilen A.Comte (1798-1857)'a göre de toplum-sal yapı tipleriyle bilgi arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Yine K.Marx (1818- 1883)'a göre, bilgi ekonomik altyapı, üretici kuvvetler ve üretim

ilişkileri arasındaki karmaşık bir diyalektiğin sonucunda ortaya çıkmaktadır (Armağan,1974: 108).

*bilgi sosyolojisinin de kurucusu olarak kabul edilen, W.Jerusalem (1854-1923), E.Durkheim (1858-1917), L.Levy-Bruhl'da genel olarak bilginin toplumsallığından söz etmektedirler.

KULTUR KATMANLARI;

Hartmann'a göre gerçek dünya birlikli bir oluş değil, ayrışık, bir cinsten olmayan, katmanlardan kurulmuş bir yapıdır. Hartmann bu yapıyı dört katmana ayırır.

1. Anorganik katman: Cansız nesnelerden oluşur. Bu katmanla fizik ilgilenir.
2. Organik katman: Canlı varlıklardan oluşur. Bu katmanla biyoloji ilgilenir.
3. Ruhlu varlıkların oluşturduğu katman: Bu katmanla ruhbilimi ilgilenir.
4. Bilinçli varlıkların oluşturduğu tinsel katman: Bu katmanla kültür felâsefesi ilgilenir.

*Hartmann'a göre, bu katmanlar içiçe geçmiş değillerdir ancak, birbiri üzerine bir evin katları gibi sıralanmışlardır. Birinci katmanın dördüncü katmana ihtiyacı yoktur ancak, dördüncü katmanın zeminde duran katmana ihtiyacı vardır.

*Hartmann'a göre, bilgi kuramı artık nesneleri nasıl meydana getiriyoruz sorusuyla değil, kendi başına var olan nesneler nasıl oluyor da bilgi nesnesi haline geliyor sorusunu ele almalıdır

Gurvitch'e göre bu katmanlar sabit ve mutlak olmayıp, hareket halinde dinamik bir karaktere sahiptirler. Gurvitch bunları dıştan içe doğru on ayrı şekilde ifade eder

1. Ekolojik ve Morfolojik Yüzey: Doğal ve teknik ortam olan bu tabaka toplumsal olguların demografik ve coğrafi temelini oluşturur. Maddi bir nitelik gösteren bu tabaka insan etkinliklerine sahne olduğu için toplumsaldır.

2. Toplumsal örgütler ya da örgütlenmiş üst yapıların oluşturduğu tabaka: Gurvitch bu katmanı şöyle ifade eder: "Örgütler önceden az ya da çok katı şemalar içinde saptanmış bazı modellere göre, merkezileştirilmiş, sıralanmış, düzenlenmiş ve önceden var olan toplu davranışlardır" (Gurvitch, aktaran: Armağan: 1974: 158). Bu tanıma göre kültür, duygu, bilgi, inançlar ve ideolojiler toplumsal örgütlenmenin sonucudur (McCarthy, 2002: 38).

3. Toplumsal Örnekler: Bunlar az çok standartlaşmış ve beklenen kolektif davranışlardır. Örneğin; giyim tarzı, terbiye kuralları, yemek tarzı, eğitim vb.

4. Örgütlenmiş üstyapıların dışında kalan ve belli bir düzenliliğe sahip kolektif davranışlar: Bu tür toplumsal davranışlar, toplumsal örneklerden sonra yer alırlar ve aynı zamanda toplumsal örneklerin gerçekleşmesine hizmet ederler. Örneğin; hukuki ve idari usuller vb. gibi

5. Toplumsal rollerin atkıları: Belirli toplumsal çerçevelere bağlı olarak oluşan bu tabaka örgütlenmiş üstyapıların dışında kalan ve belli bir düzenliliğe sahip kolektif davranışlarla kolektif tutumlar arasında yer alır. Bu katman toplumsal yapıların ve çerçevelerin yeniden yaratılmasında etkili olur.

6. Toplumsal Tutumlar: Gurvitch'e göre, toplumsal tutumlar zümreleri, grupları, sınıfları ve toplumları belli bir yönde, belli bir şekilde tepki göstermeye iten eğilimlerdir. Bu eğilimler, bir yandan toplumsal rollere, bir yandan da toplumsal simgelere bağlı olarak şekil bulurlar.

7. Toplumsal Simgeler: Toplumsal simgeler, belli bir gerçeği, kısmen de olsa, ifade eden işaretlerdir. Örneğin; dil, üniformalar ve totemler bu anlamda birer simgedir.

8. Yaratıcı ve Yenileştirici kolektif davranışlar: Davranışlarda beklenmeyen, önceden kestirilemeyen öğeler en yüksek noktaya eriştiklerinde, yaratıcı ve yenileştirici olurlar. Bu tür toplumsal davranışlar var olan toplumsal

düzeni sarsmaya, parçalamaya ve devirmeye yönelen davranışlardır. Örneğin; savaş ve devrim zamanında rastlanan davranışların büyük bir kısmı bu tür davranışlardır,

9. Toplumsal fikir ve değerler: Gurvitch'e göre her türlü toplumsal tutum ve davranışın

ardında, daima toplumsal fikir ve değerler dünyası bulunur. Fakat tutum ve davranışlar olmadan bu fikir ve değerleri anlamak mümkün değildir.

10. Toplumsal zihinsel haller ve psişik edimler: Gurvitch'e göre, zihinsel haller ve psişik edimler toplumsal gerçeğin en iç tabakasını oluştururlar. Gurvitch'in deyimiyle, "zihinsel haller kendi kendilerini aşmayan psişik ve bilinç görünüşleri; psişik ya da zihinsel eylem ve muhtevalara iştirak ederek kendi kendini aşan şiddetli bilinç görünüşleridir" (Gurvitch, aktaran: Armağan, 1974: 159). Örneğin; toplumsal algılar, toplumsal acı ve sevinçler, toplumsal zihin halleri, toplumsal yargılar, toplumsal tercihler, toplumsal seçimler vb. toplumsal psişik edimlerdir. Gurvitch'e göre bu, tabaka bilgileri sistemini oluşturur.

*Bu katmanların aynı zamanda kültürün de katmanlarını oluşturduğunu söylemek, kültür öğelerini çok

geniş bir biçimde ele aldığımızda, bu paralelliğin hiç de yanlış olmadığını bize gösterir. Zira kültür öğelerini şöylece sıralamak olanaklıdır.

1. Demografik taban: Her kültür, çok çeşitli insan gruplarından, birliklerin-den oluşan bir demografik tabana dayanır.
2. Dil: Demografik olarak kümeleşmiş insan grupları arasındaki temel iletişim formudur.
3. Ekonomi: Toplumun yaşaması ve doğal ihtiyaçlarının karşılanması için başvurulan araçsal ve ilişkisel düzenlerin tümüdür.
4. Bilim ve Teknik: Doğal çevreyi insan ve toplum yararına dönüştürmek üzere başvurulan düşünce, yöntem, üretim tarzları ve organizasyon araçları-nın tümünü oluşturur.
5. Tarih: Bir kültürün geleneklerle oluşan formudur.
6. Din: Bir kültürün gelenekle gelişen, fakat diğer geleneklere göre daha kalıcı ve sürekli olan doğaüstü inanç formlarının tümüdür.
7. Sanat: Bir kültürün dil, ses, renk gibi araçlarla ve mekana biçim verme edimleriyle gerçekteşirdiği biçim verici ve ifade edici etkinliklerinin tümüdür.
8. Devlet ve Siyaset: Toplumsal yaşamın, tüm kültür öğelerini gözetken bir tutumla grup ve sınıflar arasındaki güç dengelerine göre dıştan düzenlen-miş formudur.
9. Felsefe: Öbür kültür öğelerinin tümünden beslenen, ama aynı ölçüde bu öğelere göreli olarak en az bağımlı, kuşatıcı ve organize düşünce etkinliķlerinin tümüdür.

BİLGİ SİSTEMLERİ; Bilgi

Türleri;

1. Dış dünyanın algısal birliği
2. Toplum, grup, biz, başkası bilgisi
3. sağduyu bilgisi
4. Gündelik bilgi
5. Teknik Bilgi
6. politik bilgi
7. bilimsel bilgi
8. felsefi bilgi
9. Sanatsal Bilgi
10. Dinsel Bilgi

Bilgi İekilleri;

Yine Gurvitch'e göre, incelediğimiz bu bilgi türleri ağırlıkları değişen ikili beş bil-gi şeklinden oluşmaktadır.

1. Mistik bilgi ve rasyonel bilgi: Mistik bilgiyle rasyonel bilgi arasındaki ayırım onların doğrulanma olanaklarıyla ilgilidir. Mistik bilgi doğrulama olanağından yoksunken akla dayanan rasyonel bilgi, doğrulanabilir ya da yanlış-ılanabilir. Mistik bilgi daha çok ilkel

toplumlarda ağır basarken toplumların gelişmesi ve doğaya egemen olmasıyla rasyonel bilgi ağır basmaya başla-mıştır.

2. Ampirik bilgi ve kavramsal bilgi: Dış dünyanın algılanmasıyla oluşan bil-ginin şekli ampirikken, kavramlar kullanarak bilgiyi şekillendirense kavram-sal bilgidir. Felsefi bilgi, politik bilgi daha çok kavramsal bilgiykense günde-lik bilgi ampirik bilgidir. Ancak bu iki bilgi şekli birbirlerinden keskin çizgilerle ayrılmazlar. Örneğin; bilimsel bilgi hem ampirik, hem de kavram-sal bilgi şeklinde-dir.

3. Pozitif bilgi ve spekülatif bilgi: Pozitif bilgiyle spekülatif bilgi arasındaki ayırım daha çok bilginin olgulara dayanıp dayanmasıyla ilgilidir. Pozitif bilgi olgulara dayanırken spekülatif bilgi olgusal değil varsayımsal, hayal gücüne dayalı yani kurgusal olabilir. Aslında çoğu kez pozitif bilgi spekülatif bilgi-ye dayalı olarak ortaya çıkmıştır. Pozitif olarak adlandırılabilir bilimsel bilgide ve teknik bilgide de spekülatif faktörün önemi büyüktür.

4. Simgesel bilgi ve Gerçek bilgi: Burada simgesel bilgi, simgelerle dolaylı olarak ifade edilen bilgiyken gerçek bilgi dolaysız ifade edilen bilgi şeklidir. Örneğin; matematiksel bilgi simgeselken, teknik bilgi, gerçek bilgiyi ifade eder.

5. Bireysel bilgi ve kolektif bilgi: Her bilgi türünün içerisinde hem bireysel, hem de kolektif öğeler yer alır ama, bu öğelerin ağırlığına göre bireysel ve kolektif olarak adlandırılırlar. Örneğin; gündelik bilgi daha çok kolektif bir nitelik taşırken teknik ve bilimsel bilgi bireysel kalabilir.

BİLGİ DERECELERİ;

Gurvitch toplumları on tipe ayırır:

1. Teolojik ve Karizmatik Bünyeli toplumlar (Eski Mısır ve Hitit Krallığı gibi).
2. Patriarkal toplumlar (Roma'nın ilk devirleri).
3. Feodal toplumlar (Ortaçağ Batı Avrupası).
4. Kent-Devletleri'nin egemen olduğu toplumlar (Antik siteler).
5. Kapitalizmin doğmasına yol açan toplumlar (XVII ve XVIII'inci yüzyıl Avrupası).
6. Demokratik-Liberal toplumlar (Gelişmiş rekabet kapitalizmi).
7. Güdümlü toplumlar (Örgütlenmiş kapitalizm).
8. Tekno-Bürokratik temele dayanan Faşist toplumlar
9. Kolektivist Devletçilik ilkelerine dayanan planlı toplumlar.
10. Çokçu kolektivist devletçilik ilkelerine dayanan planlı toplumlar

*Teolojik-Karizmatik Bünyeli toplumlarda bilgi türleri önem sıralarına göre Şöyle derecelendirilebilir.

1. Teknik bilgi: Tanrı-krallar bu bilgiyi karizmatik niteliklerini güçlendirmek için kullanırlar.
2. Dış dünyanın algısal bilgisi: Dinsel ve mitolojik bilgiyi içine alan bilgi türü, bu toplumlarda ikinci derecede önemlidir. Toplumsal yaşamın örgütlenmesinde bu bilginin önemi büyüktür.
3. Politik bilgi: Bu bilgi daha çok karizmatik liderin çevresini oluşturan idareciler, askerler arasında gelişmiştir.
4. Gündelik bilgi: Çeşitli sosyal grupların niteliklerine bağlı olarak değişen bu bilgi türü dördüncü sırada yer alır.
5. Bilimsel bilgi: Bu toplumlarda bilimsel bilgi çok sınırlı bir grubun tekelinde olup, geri kalan kesim için önemli sayılmamaktadır.

*Örgütlenmiş ve Güdümlü Kapitalist Bünyeli toplumlar da bilgi sıralaması Şöyle yapılabilir.

1. Teknik bilgi: Bu tip toplumlarda öncelikli olarak teknik bilgi yer alır. Zira bu bilgi diğer bütün bilgi türlerini etkilemiş, bunların gelişmesinde önemli rol oynayan faktör haline gelmiştir.
2. Politik bilgi: Her ne kadar teknik bilginin etkisinde kalsa da politik bilgi aynı zamanda teknik bilgiye yön vermesi açısından büyük bir önem taşımaktadır.
3. Dış dünyanın algısal bilgisi: Teknolojinin kanatları altında bu bilgi de önemlidir. Çünkü; algılarımız da radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçlarıyla değişmektedir.
4. Felsefi bilgi: Bu tür toplumlarda felsefi bilgi bilimsel bilgiyle iç içe geçmiş olsa da onu, bilimsel bilgidan ayırarak bu sıralamanın içerisinde tutmak gerekir.
5. Gündelik bilgi: Teknik ve politik bilginin etkisi altında olan bu tip toplumlarda önemli sayılabilir. Örneğin; belli zamanlarda ve belli konularda bir kamuoyu oluşturularak bir baskı gücü oluşturabilir.

ÜNİTE 7

Kültürün Toplumsal Simge Üretme Özelliği: Kalıcı ve dönüştürücü Öğeler

İLETİİM, ANLAM VE GÖSTERGELER

İletişim kavramı, yaşamın her alanında karşımıza çıkan, herkes tarafından bilinen ancak, çok az kaynağın doyurucu biçimde tanımlayabildiği bir insan etkinliğidir. Tüm bu iletişim biçimleri göstergeler ve kodlar içerir. Göstergeler, kendilerinden başka bir Şeye gönderme yapan eylemler ya da yapılarıdır; bir başka deyişle anlamlandırma yapılarıdır. Kodlar, içinde göstergelerin düzenlendiği ve göstergelerin birbirleriyle nasıl ilişkilendirilebileceğini belirleyen sistemlerdir. Bu gösterge ve kodlar başkalarına aktarılmakta ya da başkaları için hazır hale getirilmektedir. Göstergeleri, kodları, iletişimi aktarma ya da alımlama, bir toplumsal ilişkiler pratiği olarak görülebilir.

İletişim araştırmalarında iki temel yönelim göze çarpmaktadır. Birinci okul, iletişimi, iletilerin aktarılması süreci olarak görür. İletiyi gönderen, alıcıların nasıl kodlama yaptığı, kod çözdüğü, aktarıcılarının iletişim kanallarını ve araçlarını nasıl kullandığı üzerinde durur. İletişimi, bir kişinin, diğer bir kişinin tutumu ya da davranışı üzerinde, bir etki yaratma süreci olarak görür; dolayısıyla süreç odaklıdır. İkinci okul, iletişimi anlamların üretimi ve değişimi

(mübadelesi) olarak nitelendirir. Anlamaların üretilmesinde, iletilerin ya da metinlerin, insanlarla nasıl etkileşime geçtiğiyle ilgilenir. Bir başka deyişle metinlerin, kültürümüz içindeki rolü üzerinde durur. Bu okul için iletişim araştırması, metin ve kültür araştırmasıdır. Bu süreçte temel araştırma yöntemiyse göstergebilimdir. Göstergebilim, toplumsal etkileşimi, bireyi, belirli bir kültürün ya da toplumun bir üyesi olarak inşa eden etkileşim biçimi olarak tanımlar.

Göstergebilim, dikkatini öncelikle metne yöneltir, “alıcı” terimi yerine (fotoğraf ve resimde dahi) “okur” terimini tercih eder. Çünkü; “okur” terimi çok daha önemli bir etkinliği ifade eder. Ayrıca, okuma öğrenilen bir şeydir. Diğer bir deyişle, okuma, okurun kültürel deneyimi tarafından belirlenir.

Anlamlandırma, Mit, Simgeler

Anlamın yazar, okur ve metin arasında, bir müzakere süreci olduğunu öne sürerek, bu etkileşimli anlam düşüncesinin çözümlenebileceği sistemli bir modeli geliştiren kişi, bir dilbilimci olan ve daha ziyade cümlelerin biçiminin cümlelerin anlamını nasıl belirlediğiyle ilgilenen kuramcı Ferdinand de Saussure’un takipçisi olan Roland Barthes’tir. Barthes, anlamlandırmanın iki düzeyi üzerinde durur: Anlamlandırmanın birinci düzeyi düzenlamadır

Yananlam, göstergenin, kullanıcıların, duygularıyla ya da heyecanlarıyla ve kültürel değerleriyle buluştuğunda meydana gelen etkileşimi betimlemektedir. Düzenlam, fotoğraf makinesinin doğrultulduğu nesnenin, film üzerindeki, mekanik bir yeniden üretimdir. Yananlam ise bu sürecin insani boyutudur: Çerçeve içine neyin dâhil edileceğinin, odağın, ışığın, kamera açısının, film kalitesinin seçimidir. Bir başka deyişle düz anlam, neyin fotoğraflandığıdır; yananlam ise nasıl fotoğraflandığıdır.

Göstergelerin ikinci düzeyde işleyişine ilişkin olarak Barthes’ın ortaya koyduğu üç yoldan ikincisi, mit aracılığıyla olandır. Mit bir kültürün, gerçekliğin ya da doğanın bazı görünümünü açıklamasını ya da anlamasını sağlayan bir öyküdür. İkel mitler; yaşam ve ölüm, insan ve tanrılar, iyi ve kötü hakkındadır. Bizim çağdaş mitlerimiz erillik ve dişilik, aile, başarı, Kemalizm, bilim vb. ile ilintilidir. Barthes’a göre mit, bir şey üzerinde fikir yürütmek, onu kavramlaştırmak ya da anlamının kültürel yoludur. Barthes miti, birbirleriyle ilişkili kavramlar zinciri olarak düşünür

Barthes, mitlerin ana işlevinin, tarihi doğallaştırmak olduğunu ileri sürer. Bu işlev, mitlerin aslında belirli bir tarihsel dönemde egemen olmayı başarmış toplumsal sınıfın ürünü olduğu gerçeğine işaret etmektedir. Mitlerin yaydıkları anlamlar bu tarihi beraberinde taşırlar. Ancak mit olarak işleyebilmeleri için yaydıkları anlamların tarihsel ya da toplumsal değil, doğal olduğunun vurgulanması gerekmektedir. Mitler kendi kökenlerini, siyasal ya da toplumsal boyutlarını gizlerler

Bir nesne, toplumsal uzlaşım ve kullanımı aracılığıyla başka bir şeyin yerine geçmesini olası kılan bir anlam kazandığında simge haline gelir. Rolls-Royce, zenginliğin bir göstergesi ve sahibinin toplumsal konumunun bir simgesidir.

Bu noktada simge ile işaret arasındaki farka da dikkat çekmek gerekir. İşaret, toplum içinde kullanılmakla beraber, anlamı nötr (değeryüksüz) olan bir soyutlaştırmadır. Asfalt yolun üzerinde otomobille giderken hayvanların, birden bire otomobilin önüne çıkma olasılığı karşısında, uyarı mahiyetinde yol kenarına çerçeve içine bir inek figürü konulması, bir “işaret”tir. Bu ineğin yerine geçen “inek”le eş anlamlı bir simgedir. Ancak kırmızı bayrak bir “işaret” değil, bir “simge”dir. Bu bayrağın beraberinde getirdiği birçok karışık ve farklı yönler uzanan çağrışımlar söz konusudur. Kimileri için bu bir sevinç ve heyecan vesilesidir; kimileri içinse hüznü çağırır. Millî bayrak bir övünç, sevinç ve katılım simgesidir. Toplumsal yaşam içerisinde kullandığımız “parti,” “ilericilik,” “din,” “Kıbrıs” gibi sözcüklerin büyük bir bölümü “simge” tipindedir. Bununla birlikte, işaret niteliğini taşıyan kimi sözcükler de zaman zaman “simge” olarak karşımıza çıkabilir: “emek,” “toprak,” “deniz,” “ufuk” gibi.

KÜLTÜREL ÇALIŞIMLAR VE POPÜLER KÜLTÜR

Kültürel çalışmalarda “kültür” kavramı estetik anlamdan çok, siyasal anlamıyla tanımlanmaktadır. Aynı şekilde, bu çalışmaların konusu (nesnesi öznesi) dar anlamıyla estetik mükemmeliyet ya da estetik, düşünsel ve ruhsal gelişim süreci olarak ifade edilen kültür değil

gündelik yaşamın konusu (metin) ve uygulaması (pratik) olarak ele alınan kültürdür.

Kültürel çalışmalar, siyasal açıdan ele aldığı kültürü, bir “çatışma ve mücadele alanı” olarak görür. Bu bakış açısına göre kültür, ayrıca gündelik yaşamdaki toplumsal ilişkilerin üretimi ve yeniden üretimi sürecinde anahtar rol oynar. Kültürü bu bakış açısıyla ele alan başlıca

kuramcı Stuart Hall (1932-...)’dur. Hall popüler kültüre yaklaşımını şu şekilde ortaya koyar: “Kültür, bir ittifak ve direniş arenasıdır. Kısmen de olsa, hegemonyanın ortaya çıktığı, güvence altına alındığı yerdir. Bununla birlikte kültür, sosyalizmin ve sosyalist kültürün, yalnızca basitçe ifade edilebileceği bir alan değil aynı zamanda üzerine tesis edileceği yerlerden biridir. Popüler kültürün önemi de bundan kaynaklanır.”

Marksizm ve İdeoloji

Kültürel çalışmaların günümüzde Marksizm’e dayandırılmakta olduğu görülür. Marksizm, kültürel çalışmaları iki ana boyutta ele alır. Bu bakış açısına göre, bir kültürel konu (text) ve uygulamanın (practice) kavranabilmesi için bunların, toplumsal ve tarihsel üretim ve tüketim koşulları içerisinde analiz edilmesi gerekir. Fakat kültür, her ne kadar belirli bir tarihsel süzgecin ve toplumsal yapının üzerine kurulmuş olsa da bu yapı, tarihin basit bir yansıması olarak algılanamaz. Kültürel çalışmalar, kültürün, yapıyı oluşturan öğelerden biri olduğu, tarihi şekillendirdiği konusunda ısrarcı bir tavır sergilemektedir. Hall’un da açıklamış olduğu gibi medya, yansıttığı şeylerin oluşumunda ve yapılanmasında etkin bir rol oynar. Bu, temel söyleminden bağımsız olarak, var olan bir dış dünyayı, “ora”yı ifade etmez. “Orası” kavramını oluşturan şey, bir bakıma onun nasıl yansıtıldığıdır. Bir başka deyişle, kültürel konular, tarihe basit bir biçimde ayna tutmakla kalmaz, aynı zamanda onun süreçlerinin ve uygulamalarının birer parçası olurlar. Bu nedenle bu konular, yansıttıkları (ideolojik) çalışmalardan ziyade, yaptıkları (ideolojik) çalışmalarla incelenmelidir.

. Hiç şüphesiz ideoloji, kültürel çalışmalardaki temel kavramlardan biridir. İdeolojiyle ilgili birçok farklı tanım bulursa da Hall’un tanımı, bunlar arasında kültürel çalışmaların içeriği açısından, en çok başvurulan olmuştur. Hall, ideolojik mücadele sürecini açıklayabilmek amacıyla Antonio Gramsci’nin (1891-1937) “hegemonya” kavramı çerçevesinde “eklemlenme (articulation) kuramını” geliştirmiştir (Hall burada “eklemlenme” sözcüğünü hem “ifade etmek”, hem de “katılmak” anlamıyla kullanmıştır). Hall’a göre kültürel konu ve uygulamalar, dil üretimindeki niyetin ne olduğu bağlamında bir sefere dair, bütün hepsi için, garanti edilen anlamla birlikte kayda geçirilmezler. Anlam, her zaman eklemlenme eyleminin bir sonucudur. Eklemlenmeyse dilin “kullanımı sırasındaki üretimin” etkin bir sürecidir. Bu sürecin eklemlenme olarak adlandırılmasının nedeni, anlamın ifade edilmesinin zorunluluğudur. Ancak bu ifade ediş, belirli bir söylem içerisindeki belirli bir bağlam (context) ve belirli bir tarihsel anda gerçekleştirmelidir. Bu açıdan ifade, her zaman bağlamla ilintilidir. Kültürel konu ve uygulamalar “çok vurguludur” (multiaccentual); bir başka deyişle, farklı bağlamlarda, farklı politikaları amaçlayan farklı kişiler tarafından, farklı vurgularla telaffüz edilebilirler.

POPÜLER KÜLTÜRÜN SİMGESEL DİNAMOLARI: KALICI VE DÖNÜŞTÜRÜCÜ BİÇİMLER

Televizyon: Görsel İletişimin İfrenlenmesi ve Deşifre Edilmesi

Yirminci Yüzyıl’ın ikinci yarısının baskın popüler kültür biçimi olan televizyon, hiç şüphesiz, dünya üzerindeki boş vakit etkinlikleri içerisinde, en revaçta olanıdır. Medya üretiminin zamanı, anlamlar ve düşüncelerle tamamen kuşatılmıştır: Üretimin rutin yapısıyla ilgili kullanım bilgisi, tarihsel olarak tanımlanmış teknik beceriler, profesyonel ideolojiler, kuramsal bilgi, tanım ve varsayımlar, izleyiciyle ilgili varsayımlar, bu üretim yapısı aracılığıyla programın çerçevesinin oluşturulması. Televizyonun üretim yapıları, televizyon iletişimini ortaya çıkarsa da kapalı bir sistem oluşturamaz. Bununla birlikte konuları,

davranışları, olayları, personeli, izleyicilerin imajını, gündemi belirlerler; diğer kaynaklara dayanarak “durum değerlendirme”yi yaparlar. Kendilerinin ayırt edici rol oynadıkları daha geniş sosyo-kültürel ve politik yapı içinde, diğer dağınık oluşumların altını çizerler. Böylelikle medya uzmanları, “işlenmemiş” toplumsal olayın iletişimde nasıl kodlanarak simgeselleştirileceğini belirlerler. Anlamlar

görsel iletişim Şeklini aldıkları zaman, dilin ve iletişimin resmî kuralları baskındır; bu anda iletişim çokanlamlılığa (polysemy) açıktır.

İzleyicinin Şifrelenmiş anlamı çözümlediği üçüncü zamanda, ağırlıkta olan yine, dünyaya çeşitli açılardan (ideolojilerden) bakma sürecidir.

John Fiske (1939-...), bu doğrultuda, kültürel ekonomide izleyicinin üretici olarak gücünün çok fazla olduğunu ileri sürer. Bunun nedeni, anlamların, finansal ekonomide, zenginliğin işlediği Şekliyle kültürel ekonomide işlememesidir. Çünkü; kültürel ekonomideki ürünler, finans alanındakiler gibi üretimden tüketim doğru düz bir hat üzerinde ilerlememektedirler. Üstelik kültürel ekonomide, gerçek bir üretim tüketim ayrımı yoktur. Bununla birlikte, üreticinin ürettiği Şeyin ne sonuç vereceğini kestirememesi de izleyicinin (tüketicinin) bir anlamda gücünü ortaya koymaktadır. Bu belirsizlikleri dengeleyebilmek için, kültür endüstrisi, ürünlerin repertuarını yükseltip seyirci çekmeye çalışmaktadır. Buna karşın seyirci, Fiske'nin "semiyotik gerilla savaşı" (semiotic guerilla warfare) olarak adlandırdığı (terim Michel de Certeau'dan (1925-1986) alınılmıştır) taktiği uygulamaktadır. Bir başka deyişle kültür endüstrisi, izleyicileri tüketici olarak içine almaya çalışırken, izleyiciler de sık sık televizyon metnini (ürünü) kendi menfaatleri doğrultusunda ele almaktadır.

Sinema: Görsel Kültür ve Mit

Sinema üzerine yürütülen çalışmalar sonucunda geniş çaplı kuram ve analiz yöntemleri üretilmiştir. Bu doğrultuda filmler, film yapımının değişen teknolojisi açısından incelenmiş, kültür endüstrisinin başlıca katalizörlerinden biri olarak eleştirilmiş, belki de en önemlisi ulusal kimlik ve bireysel öznel bakışın Şekillenmesinde temel bir unsur olduğu için sürekli tartışılmıştır.

Dünyayı algılama ve kavramsallaştırma biçimimiz, konuştuğumuz dile ve edindiğimiz kültüre bağlıdır. Kültürel analizin bir biçimi olarak yapısalcılık, Saussure'den iki temel fikir almıştır. Birincisi kültürel metin ve pratikleri oluşturan temel ilişkiler (anlamı mümkün kılan dilbilgisi gibi); ikincisi, anlamın, daima temel yapı aracılığıyla uygulanan seçme ve bütünleştirme işlemi arasındaki etkileşimin sonucu olduğu düşüncesidir. Dolayısıyla, yapısalcılığın görevi, anlam üretimini (söz – parole) yönetecek belirgin kurallar ve düzenler (dil – langue) oluşturmaktır. Fransız antropolog Claude Levi-Strauss (1908-2009) da benzer bir biçimde, ilkel "mit" analizinde, mitlerin geniş heterojenliği altında homojen bir yapının var olduğunu iddia eder. Bir başka deyişle, mitler de diller gibi işlemektedirler. Levi-Strauss'a göre bütün mitler, toplum içinde benzer sosyo-kültürel işlevlere sahiptirler. Amaçları, dünyayı açıklanabilir kılmak, onun sorun ve çelişkilerini, sihirli bir biçimde çözmektir.

Lacan'ı yapısalcılıktan ayıran asıl nokta "arzu" kavramıdır. Arzu belirli ve sabit simgelenenin (öteki, gerçek olanın) arayışı sürecidir. Arzuda ben ile öteki arasındaki boşluğu doldurmak, eksikliğimizi gidermek olanaksızdır. Lacan, "L"objetpetit a" (küçük a nesnesi) tâbiriyle zaman içindeki, hayalî bir âna işaret etmek suretiyle var olmayan varlığa kavuşmak için sonsuz arayışa işaret eder.

Laura Mulvey'in (1941-...) film üzerine yürüttüğü kuramsal çalışmaları, Lacan'ın yapısalcılık-sonrası psikanalizinin, film eleştirisine uygulama çabasını temsil eder. Mulvey, böylelikle popüler sinemanın "erkek bakışını" (malegaze), nasıl yarattığının analizini yapar. Bu sistemdeki kadın imgesi iki türdür: Erkeklerin cinsel arzularının nesnesi ve erkekler için hadım edilme (castration) tehdidinin işareti. Ayrıca Mulvey'e göre, popüler sinema, görsel eğlencenin iki çelişkili biçimini yaratmıştır. İlkinde bakmanın, izlemenin zevki vardır; bu süreçte diğer insanları nesne olarak görür ve onların "kontrolcü göz"ü oluruz. Popüler sinemadaki görsel eğlencenin ikinci biçimi ise izleme zevkini, onun narsisist yönü içinde geliştirmektir. Bu noktada Mulvey, Lacan'ın "ayna evresi" kavramından faydalananarak, çocuğun ego-sunun oluşumuyla sinemada özdeşleşme zevki arasında bir benzerlik olduğunu açıklamaya çalışır. Bir başka deyişle nasıl çocuk, kendini aynada yanlış tanıyorsa, izleyici de kendini, ekran karşısında yanlış tanımaktadır.

Popüler Müziğin Ekonomi Politikası

Frankfurt Okulu'nun öncülerinden olan Theodor W. Adorno'nun (1903-1969) yaptığı çalışmalar, hem kitle kültürünün en sistemli analizlerinden birini teşkil eder, hem müzik endüstrisinin seri üretim ürünlerini önemli ve gerekli olarak görenlere karşı etkili bir mücadele noktası niteliğindedir. Adorno'ya göre pop müzik standartlaştırılmıştır; mekaniktir. Müzik endüstrisi, bu standartlaştırma işlemini gizleyebilmek için, Adorno'nun "sahte- bireyselleştirme" olarak adlandırdığı sürece bağlanır. "Hit" Şarkıların standartlaştırılmasının amacı, dinleyicilerin aynılaştırılmasıdır. Sahte-bireyselleştirme, dinleyiciye, şu anda dinledikleri şarkıların, onlar adına çoktan dinlenildiğini ya da önceden sindirildiğini unutturmak suretiyle onları, aynı çizgide tutar. Adorno'nun ikinci savı, popüler müziğin edilgen dinlemeyi yarattığıdır. Kapitalist düzen altında çalışmak sıkıcı olduğundan, işten kaçma gereksinimini yaratır; çok enerji gerektirmeyen bir sığınma alanı olarak pop müzik gibi oluşumların peşinden gidilir. Adorno'nun üçüncü savıysa popüler müziğin "toplumsal bir çimento" işlevi olduğudur.

Müzik endüstrisinin, ürettiği ürünlerin kullanım değerini belirlediği varsayılmaktadır. En olumlu durum, tüketicinin kendisine sunulan edilmeye tüketmesi, en olumsuzuysa tükettiği müzik türü tarafından ideolojik olarak yönlendirilen bir birey olmasıdır. Bir şeyin nasıl üretildiği, onun tüketim biçimini de belirlemektedir. Müzik endüstrisi genel anlamıyla kapitalist bir etkinliktir.

daima, ürünün değişim değeri (ekonomik değeri) ile kullanım değeri (kültürel değeri) arasında bir fark bulunmaktadır. Müzik endüstrisi, bunlardan ilkinin denetim altına alabilmekte, ancak ikincisini yaratanın tüketiciler olduğu görülmektedir

Popüler müzik kültürüyle ilgili kültürel çalışmalar, tam anlamıyla Stuart Hall (1932-...) ve Atholl Douglas (Paddy Whannel)'ın (1922-1980) çalışmasıyla başlar. Onlara göre, pop müzik endüstrisinin, masum gençleri sömürdüğü görüşü fazlaca indirgemecidir noktada gençlerin amacı, yetişkinlerle aralarına bir mesafe koymaktır. Onlara göre giyim tarzı, küçük popüler bir sanattır ve belirli bir çağdaş tavrı ifade etmektedir.

Alt-kültürel müzik dinlemek belki de müziğin en aktif biçimde tüketimidir. Müziğin tüketimi, alt-kültürün kendini diğer toplum üyelerinden ayırarak, kimliğini geliştirdiği ve kültürel olarak kendisini yenilediği araçlardan biridir. Bu nedenle bir müzik parçasını tüketmek, dünyada varolmanın bir yoludur.

. David Riesman'a göre, topluluğun gerçek ya da hayali olması önemli değildir. Önemli olan müziğin, ortaklık ve topluluk hissi uyandırmasıdır. Bu topluluk tüketim hareketi içinde yaratılır. Bu grupların, kültür endüstrisi tarafından yönlendirildiğini ifade eden genel görüşe karşı, kültür kuramcısı Paul Willis (1950-...) kendi kültürlerinin oluşumunda etkin rolleri olduğunu iddia etmektedir

TÜKETİM KÜLTÜRÜ VE TÜKETİM ÜRÜNLERİNİN TOPLUMSAL VE SİMGESEL KULLANIMLARI

Jean Baudrillard (1929-2007), tüketim toplumunun, var olmak için, nesnelere gereksinim duyduğunun altını çizmektedir. Ürün bolluğunun yoğunlaşması, yalnızca daha fazla ürünün tüketimi ya da sonsuz bir tüketim arzusuyla sonuçlanmaz; nesnelere duyulan şiddetli bir gereksinimi ve en önemlisi de ona

bağlı değerler sistemini doğurur. Romans ideolojisi, bir arayışın etrafında oluşturulmuş öykülerdir

Bu öykülerde “aşk” her şeyin çözümü olarak sunulur. Aynı şekilde tüketim de bizlere bir şeylerin eksik olduğu duygusunu aşılar. Hayatımızın geri kalan bölümünü, hayali alandaki bütünlüğü yeniden yakalama çabasıyla harcamaktayız. Anne bednindeki bütünlük duygusuna geri dönmek için sonsuz bir arayış içindeyiz. Ancak yapabildiğimiz, başka objelerle, tecrübelerle bu duyguyu ikâme etmektir (Yer Değiştirme Stratejisi). Tüketim ideolojisi, bu alternatif yer değiştirme stratejilerinden biri olarak görülür. Bu ideolojinin yaptığı, tüketimin (tıpkı “aşk” gibi) tüm sorunları çözebileceğine, bizi yeniden “tamlık,” “bütünlük” durumuna ulaştıracağına dair söz vermektir. Belki de bu, John Fiske’nin, Avustralya’daki bir hediyelik eşya dükkanında gezinirken bulduğu kartın, verdiği mesaja benzetmektedir: “Yaşamak için çalış, sevmek için yaşa, alışveriş için sev; böylece göreceksin ki... eğer yeteri kadar alışveriş yapabilirsen, asla aşk için çalışmak zorunda kalmayacaksın.”

Mal ve Hizmetlerin Simgesel Anlamları

İnsanlar, yoksulluk durumlarında bile, ürünleri satın alırken onların yalnızca kullanım değerlerini değil, kendileri için ne anlama geldiğini, hangi mesajları taşıdıklarını göz önünde bulundururlar.

1. Tüketim daima bir anlamlar sistemini kapsar

2. İnsanlar özgül yaşam şekilleriyle ilişkili olarak, tüketimin birbirleriyle eklenilen belirli kültürel biçimleriyle kültürü, toplumsal ilişkileri ve etkileşimleri yeniden üretirler.

Simgesel Tüketim

Tüketim kalıpları, farklı sınıflandırmalar ve kategoriler tarafından yapılandırılan toplumsal düzenin bir haritasını oluştururlar. Bu düzen çerçevesinde mal ve hizmetler, toplumsal bağların ve ahlaki yapıların bir parçası olarak tüketilir ve mübadele edilir

Örneğin; Douglas, her toplumda nakit ve armağan vermenin, ne zaman kabul edilebilir olduğuna ilişkin bir ayırım yapıldığına dikkat çekmektedir:

“Hastanedeki teyzenize çiçek göndermenizde bir sorun yoktur, ama çiçeklerin tutarı kadar bir parayı “kendine çiçek al” diyen bir mesajla göndermek asla kabul görmez; birisine yemek ya da içecek ısmarlamanızda bir sorun yoktur, ama bir yemeğin ya da içeceğin parasını önermek hoş karşılanmaz

ÜNİTE 8

SANATIN ÜRETİMİ

Tarihsel ve toplumsal bir ürün olarak sanat yapıtını, içinde üretildiği topluma hâkim olan iktidar ilişkilerinden bağımsız düşünemeyiz. Koşullar tarih boyunca farklılık göstermekteyse de sanat, her dönemde gündelik yaşamla, ekonomik ilişkiler ağıyla ve egemen ideolojiyle etkileşim içinde olmuştur. Yirminci yüzyılın başlarında, teknolojinin ve kitle iletişim araçlarının gelişimi, kitle kültürü olarak değerlendirilen ve piyasa koşullarına tâbi yeni bir kültürel biçim oluşturmuştur. Bu kültürel biçim, yüzyılın ilk yarısında büyük ölçüde olumsuz bir bakış açısıyla eleştirilmiş, 1960’lardan itibaren, popüler kültür ürünlerini kutusayan bir anlayış ortaya çıkmıştır

KOLEKTİF ÜRETİM ALANI OLARAK SANAT ETKİNLİĞİ

Sanat kavramı, günümüzde son derece geniş bir estetik üretim alanına işaret etmektedir. Çağdaş sanatların, yukarıda örneklediği türden, gündelik nesneleri kullanan yerleştirme uygulamalarından, beden üzerinde yapılan estetik müdahalelerle gerçekleşen vücut sanatına (body art) kadar genişleyen bir alandır.

Sanatın, bugün anladığımız anlamda bağımsız bir estetik olgu olarak ortaya çıkışı, pek çok sanat tarihçisine göre Rönesans döneminde, Shiner'e göreyse on sekizinci yüzyılda gerçekleşir. Ondan önce yaklaşık iki bin yıllık bir dönemdeyse sanat, zanaatle neredeyse ayrılmaz durumdadır.

İnsanlıkla başlayan erken dönemde sanatın, sonraki dönemlerde taşıdığı türden estetik kaygılardan uzak olduğu varsayılmaktadır. Bu dönem sanatın toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçası olduğu, sanatsal etkinliğin, özellikle dini etkinlikten ayrılamayacağı bir dönemdir.

Erken dönemde sanat etkinliğinin önemli bir belirleyicisi sanatın (özellikle müzik ve dansın), pek çok durumda, kolektif bir eylem olarak ortaya koyulmasıdır. İnsanın toplu halde yaşadığı, ancak bu şekilde hayatta kalma şansına sahip olduğu avcı toplayıcı dönemde, bugün "sanat" olarak tarif ettiğimiz eylemler, bu kolektif yaşam biçiminin bir parçası olarak karışımıza çıkmaktadır.

Ortaçağ'da, hatta sanatın zanaatten ayrıldığı düşünülen Rönesans döneminin başlarında bile resim ya da heykel, bir tek sanatçıdan ziyade bir lonca ya da atölyede usta ve çıraklar tarafından ortaklaşa üretilen kolektif bir ürün görünümündedir.

Siyasi ve Ekonomik Güç İlişkilerinin Sanat Üretimine Etkisi

Ekonomik ve siyasi güç ilişkileri, tarih boyunca, sanatçının yaşamını sürdürebilmesi, ürün verebilmesinde belirleyici rol oynamıştır. Modern devlet öncesinde sanatçı, ihtiyaç duyduğu maddi desteği aristokrasiden (soylu sınıf), kiliseden, burjuva (kentsoylu) sınıfından almak durumundaydı. Bu noktada, siyasi ve ekonomik iktidarın, yüzyıllar boyunca, sanata patronluk eden bu ayrıcalıklı kurum ve toplumsal sınıfların elinde bulunduğunu hatırlamak gerekir.

Bugün "yüksek sanat"ın en belirgin örneklerinden biri olarak görülen opera sanatının ilk örneği, bu ailenin bir üyesi olan Maria de Medici ile Fransız Kralı IV. Henri'nin düğün törenleri için eğlence müziği olarak bestelenmiştir. On yedinci ve on sekizinci yüzyıllar boyunca soylu sınıfın, kilisenin ve gidecek burjuvazinin sanata desteği sürerken sanat ürünleri, büyük ölçüde sipariş üzerine üretilmekteydi.

Fransız toplumbilimci Pierre Bourdieu (1930-2002), on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında sanatçının, dev servetlere sahip, ancak kültür birikiminden yoksun sanayici ve tacirlere, önceki dönemlerden farklı bir biçimde bağımlı olduğunu ileri sürer.

Günümüzde Sanat Destekçileri

sanat eleştirmeni, küratör, galeri sahibi ve koleksiyonerler gibi aktörler, hangi türde sanat yapıtlarının sergileneneğine, hangilerinin makbul olduğuna karar vererek, daha üretim aşamasında, sanatçının yaratıcılığı üzerinde bir tür etki oluşturabilmektedirler. Aynı piyasa koşulları yazarlar, müzisyenler ve sanatın diğer alanlarında ürün veren pek çok sanatçı için geçerlidir.

Günümüzde sanatın başlıca maddi destekçileri büyük şirketler ve devlettir. Modern devletin kuruluşu, sanatın desteklenmesinin devlet tarafından, kültür politikalarına bağlı olarak, kurumsal bir biçimde yürütülmesini beraberinde getirir

SANAT ÜRETİMİNDE KÜLTÜR ENDÜSTRİSİNİN GÜCÜ VE ÖNEMİ

Yirminci yüzyılın ilk yarısında, Frankfurt Okulu düşünürleri, özellikle Theodor Adorno (1903-1969) ve Max Horkheimer (1895-1973), kültür endüstrisi kuramıyla kapitalist üretim ilişkilerinin, kültürü bir endüstri, kültür ürünleriniyse metâ haline getirdiğini öne süren eleştirel bir yaklaşım ortaya koyarlar:

Frankfurt Okulu'nun kültür endüstrisi yaklaşımı, sanatın üretiminden çok, kitâleler üzerinde yarattığı etkiyle ilgilidir. Bu bağlamda endüstri sözcüğü de üretim sürecinin endüstriyelleşmesini değil, kültürel bir ürünün standartlaşmasını, dağıtım tekniklerinin rasyonelleştirilmesini anlatmak amacıyla kullanılmıştır

Standartlaşmaya Dair

Adorno'nun kitle kültürü ürünlerinin standartlaşmasına ilişkin temel örneğini, kullanılan müzikal altyapı, çalgılar, Şarkı söyleme biçimi, hatta Şarkı sözleri ve görsel imaj (kıyafetler, video klipler vs.) açısından, birbirinden çok az farklılık gösteren popüler müzik oluşturur. Adorno 1941 yılında yayımlanan "Popüler Müzik Üzerine" adlı makalesinde, üç tespitte bulunur: İlki, popüler müziğin standartlaşmış olduğudur: Her ayrıntının bir bütünlük kurgusuna hizmet ettiği bir senfonik eserden farklı olarak, popüler müzik parçalarının mekanik yapısı, bir parçada kullanılan bir ayrıntının kolaylıkla bir diğerine uyarlanabilmesini sağlar. Bu standartlaştırma, dinleyiciyi tektipleştirmeye yönelik bir uygulamadır. Oysa dinleyici, bunun farkına varmaksızın, kendi bireysel tercihlerini yaptığına inanır. Adorno'nun ikinci sapması, sürekli tekrar ögesini kullanan popüler müziğin, dinleyiciyi pasif bir konuma iterek, yaratıcılıktan uzaklaştırması, farklı bir dünya tahayyülünü olanaksız kılmasıdır. Bu açıdan popüler müzik, yukarıda bahsedildiği gibi, gündelik çalışma temposundan sahte bir kaçışa hizmet eder. Adorno, üçüncü olarak da, popüler müziğin sosyo-psikolojik işlevinin müziğin tüketicilerinin, yine müzikteki tekrar ve ritim unsurlarının

etkisiyle gündelik yaşamın düzenine, fiziksel olarak uyum sağlama-malarını kolaylaştırmak olduğunu ileri sürer.

Sanat Ürününün Yeniden Üretimi ve Kopyalanması

Walter Benjamin'e (1892-1940) göre, özgün sanat ürünü, üretildiği zaman ve mekâna özgü bir tarihsellik taşır. Bir sanat ürününün, en yetkin yeniden üretimi (kopyası) bile aslının, üretildiği zaman ve mekân içindeki özel konumundan, tarihsel tanıklıktan yoksundur. Sanat yapıtının kutsallığını kaybetmesi, Benjamin'in deyişle "kutsal törenlerin asalağı olmaktan kurtulması", sanatın toplumsal işlevinde köklü bir değişiklik yaratır; onu bir defa ya mahsus olmaktan çıkartır ve güncelleştirir. Benjamin, bu noktada, yeniden üretimin sanat ürününü hem zedelediğini, hem de ona bir kolektifleşme potansiyeli kattığını ileri sürerek, karamsar bir bakış açısı sunan Adornodan ayrılır.

POPÜLER KÜLTÜR ÇALIŞMALARI

Kültürel Çalışmalar: 1960'lı yıllarda, Britanya'da, özellikle Birmingham Çağdaş Kültürel Çalışmalar Merkezi çevresinde gelişmeye başlayan, kültürü disiplinlerarası bir bakış açısıyla inceleyen alan.

İzleyici odaklı medya araştırmaları, 1960'lı yıllarda görülmeye başlayan kültürel çalışmaların merkezinde yer almıştır.

Kültürel Çalışmalar, kitle kültürünün ele alınışında popüler olana değer atfetmesi açısından, Frankfurt Okuluyla karşıt bir konuma yerleşir. Bu alana giren çalışmalarda kültür, yalnızca ekonomik altyapı tarafından belirlenmez; aynı zamanda, kültürün alımlayıcıları tarafından şekillendirilen, dinamik bir yapı gösterir.

ÖZGÜRLEİTİRİCİ VE STANDARTLAİTİRİCİ GÜÇLER ARASINDA SANAT İnternet Sanatı:

İnternet'i temel araç olarak kullanan ve video sanatında olduğu gibi, konusunu da kullandığı mecradan alan; internet, internet kültürü, teknoloji- toplum ilişkileri gibi konuları irdeleyen kültürel üretim şeklidir. Pek çok örneği, internet kullanıcılarının müdahaleleriyle yapıtın nihai halinin değiştirilmesine açıktır.

İnternet, sadece denetime direnen, geçici deneyimler sunan, ticarileşmeye karşı serbest paylaşım olarak tanıyan bir alan değildir; aynı zamanda yeni bir ekonomik pazar oluşturur, küresel kültürel değerlerin ve kimliklerin, üretilerek paylaşıldığı kültürel bir mekândır. Bu bakımdan internetin, sanat üretimi ve paylaşımı açısından sunduğu özgürlük alanının, küresel sermayenin dikkatinden kaçmadığı, internetin tüketicinin eğilimlerini izlemek ve yönlendirmek açısından, bir araç olarak kullanıldığı da bir gerçektir.

ALT-KÜLTÜR

Alt-kültür, en genel anlamda, egemen kültür içinde, bazı genel kültürel normlara uyum göstermekle birlikte, kendilerine özgü davranış kalıpları geliştiren grupları tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Bunlar, etnik, dinsel, cinsel azınlıkların oluşturduğu topluluklar olabileceği gibi, ortak değerler çevresinde bir araya gelen gruplar da olabilirler.

Müzik, alt-kültür grupları için temel değerlerin yansıtıldığı, kolektif bir üretim ve tüketim alanıdır. "Alt-kültürel müzik dinlemek, belki de müziğin, en aktif biçimde tüketimidir. Müziğin tüketimi, bir kültürün, kendini diğer toplum üyelerinden ayırarak kimliğini geliştirdiği ve kültürel olarak kendini yenilediği araçlardan biri-dir" (Storey, 2000:121-122).

Kadınlar, genel olarak, geniş bir toplumsal kesimi ifade ediyor olsalar da standart sanat tarihi içinde, bir azınlığı oluşturmaktadırlar. Bu bakımdan, kadın duyarlılığını vurgulayan sanatçılardan oluşan grupların, erkek-egemen sanat dünyasına bir başkaldırı olarak ortaya koydukları sanatsal tepkiler de alt-kültürlerin sanatsal etkinlikleriyle aynı çerçevede değerlendirilebilir.

ÜNİTE 9

SANATIN ALIMLANMASI VE TÜKETİMİ

Alımlanma: Bir sanat ürününün duysal ve düşünsel şekilde algılanması ya da deneyimlenmesidir. Alımlanma ile söz konusu ürünün değerlendirmesini birbirine karıştırmamak gerekir. Elbette alımlama ve değerlendirme birbirinden bağımsız değildir, hatta değerlendirme alımlamanın bir uzantısıdır. Ancak değerlendirmede sanat ürünü bilgisel ve kavramsal bir düzen içinde bir incelemenin nesnesi iken alımlamada bireylerin sanat ürününe karşı öznel yaklaşımları önemlidir (Yetişken, 1998).

Kültürel Sermaye: Sosyolog Pierre Bourdieu'nün ortaya koyduğu bu kavram, daha çok orta ve üst sınıf ailelerin çocuklarına aktardıkları, dil, uygun sosyal ilişki tarzları gibi okul ve eğitim kurumlarından edinilemeyen değerleri ifade eder.

Sanatın üretimi gibi, alımlanması ve tüketimi de semboller, fikirler, değerler, anlamlar içeren bir insan etkinliğidir

SANAT ÜRÜNÜNÜN ÇOĞUL ANLAMLARI Kültürel

Sermaye ve Kimliğin Etkisi

Toplumsal yapının en küçük birimi olan birey, sanat ürününün alımlanmasında ve anlam dünyasının oluşturulmasında birincil belirleyicidir. Her birey, sanat ürünleriyle bilinçli ya da bilinçsiz olarak ilişki içindedir ve bu ilişkinin niteliğine bakılmaksızın sanat ürününün anlam havuzuna katkıda bulunur. Kuşkusuz her bireyin sanat ürünüyle kurduğu ilişki biriciktir. Tüm insani etkinliklerimiz toplumsal bir ortamda gerçekleşmekte ve toplumsal düzen tarafından belirlenmekteyse de hiçbir birey toplumunun değerlerinden, kalıp yargılarından bağımsız değildir ve birey, sanat ürünüyle ilişkisini toplumun bu yargıları çerçevesinde şekillendirir.

Kimlik, bireyin ya da grupların varlıklarını tanımlayarak kendilerini diğerlerinden farklılaştıran ya da benzeştiren nitelikleridir.

zamansal ve mekânsal aynılık sağlansa bile aynı toplum içinde farklı konumlarda bulunan bireyler, sanat ürünlerini niteleyen ortak sıfatlara son derece farklı hatta karşıt anlamlar ve değerler yükleyebilir. Farklı durumları yaşayan, farklı dürtülere açık ve bunları farklı şekilde biçimlendiren insanlar, doğaç olarak farklı müzikleri dinler, farklı tablolara bakar, sonunda

farklı değer yargılarına sahip olurlar (Bourdieu, 2006). Dolayısıyla bir sanat ürününün çoğul anlamlara sahip olması kaçınılmazdır.

Birey ve sanat ürünü ilişkisinin tek taraflı olduğu düşünülmemelidir. Bireyin sanat ürününe anlam ve konum eklediği kadar, sanat ürünü de bireye anlam ve konum ekler. Bu geri etki nedeniyle sanat ürünleri bireyin kimlik inşasının en önemli yapıtaşlarıdır.

üretim ilişkileri ya da ticaret ve tüketimde görülen farklılıklardan doğan toplumsal sınıflar, öznel bakış açıları, kültür ve davranış kalıpları geliştirerek sınıf bilincine ulaşıyorsa (Clark- Lipset, 2009: 287) içinde sanatın üretim, tüketim ve alımlanmasının etkin olmadığı toplumsal sınıf yok demektir. Bu sınıflar birbirlerini ayıran bilince ulaştıklarına göre, sanat ürünlerini kaçınılmaz olarak farklı alınmayacaklardır.

İdeolojinin ve Toplumsal Sınıfların Etkisi

Antonio Gramsci'nin (1891-1937) hegemonya kavramı, konuya biraz daha farklı bir bakış açısı getirir. Buna göre egemen sınıflar, diğer sınıflara ait zannettiğimiz pek çok fikrin gerçek sahipleri.

Yüksek Kültür ve Aşağı Kültür: Kültür çalışmaları, eleştirel kuram ve sosyolojide kültür ürünlerini,

alımlayan grubun eğitim düzeyi, ekonomik üstünlüğü ya da yoksunluğu temelinden hareketle sınıflandırmada kullanılan kavramlardır.

Endüstrinin Etkisi

Sosyolog Jean Baudrillard (1929-2007), tüketimin sembol ve göstergelere dayalı olduğunu, anlamın bu sembol ve göstergeler sisteminde oluştuğunu, satın alınan malların bir kimlik duygusu yarattığını savunur. Benzer Şekilde Judith Williamson da pek çok insanın bilinçli olarak seçtiği anlamın, ürettiklerinden çok tükettikleriyle oluştuğunu söyler.

Sanat ürününün endüstriyle birleşmiş bu biçimi, en büyük eleştiriyi kültür endüstrisi kavramıyla Frankfurt Okulu'nun üyelerinden alır. Theodor W. Adorno, Aydınlanmanın Diyalektiğinde (1947) ilk kez kullanılan kavramın, hiçbir şekilde kitlenin üretimiyle ilgili olmadığını altını çizer

Üzerinde durulması gereken esas nokta, endüstriyel organizasyonların tüketici konumundaki bireylerin hangi ihtiyaçlarını karşıladığıdır. Adorno için bu ihtiyaç, mekanikleşmiş emek süreciyle baş edebilmek ve ondan kaçmak isteyen kişilerin aradığı eğlencedir. Birey, kendine ait bir düşünce üretmeye gerek duymadan, emeksiz bir boş zaman ihtiyacındadır; endüstri, sanat ürününü daha çok tüketilmesi için sadeleştirir, daha geniş bir kitleye ulaşmak için sanat ürününün alınılanmasında harcanacak emeği minimuma indirir. Endüstri, insanla ancak müşterisi ve çalışanı olarak ilişki kurar (2009)

Küreselleşmenin Etkisi

öncelikle küreselleşmenin üç boyutlu bir süreç olduğu ifade edilmelidir:

Dünya finans piyasalarının ve serbest ticaret bölgelerinin yükselişi, mal ve hizmetlerin dolaşım alanının genişlemesi, ulusötesi şirketlerin büyümesiyle belirlenen ekonomik küreselleşme.

Uluslararası örgütlerin ulus-devletlerin üzerine konumlanmasıyla belirlenen politik küreselleşme.

Bilginin, gösterge ve sembollerin akışı ve bu akışa tepkilerle belirlenen kültürel küreselleşme (Smith, 2007: 308-309).

Küreselleşme, bir ekonomik yapıyı nitelemek için kullanıldığında birbirine bağlı ya da bağımlı ulusal ekonomilerden oluşan bütünü ifade eder. Kapitalist ekonominin büyüme ve gelişme eğiliminin 1970'lerde tıkanması, ekonomik etkinliğin ulus-devletlerle belirlenen sınırlarının genişletilmesi, sonra da bu sınırların ortadan kaldırılması gerektiği fikrini doğurdu. Ekonomik etkinlik alanının genişlemesi, sermayenin coğrafi sınırlara bakılmaksızın hareket edebilmesi anlamına geliyordu

Ekonominin, sınırların ortadan kaldırılmasına duyduğu ihtiyaç bir bakıma farklılıkların ortadan kaldırılması talebidir. Bu talep, toplumsal olarak da türdeşliği beraberinde getirebilir: Marshall McLuhan'ın 1960'larda „küresel köy ya da George Ritzer'in „McDonalddlaşma" olarak tanımladığı bir türdeşlik halidir.

Endüstriyel olarak örgütlenmiş ve pazarını dünyanın büyük bir kısmı olarak belirlemiş ürünler göz önünde bulundurulduğunda alımlama ve tüketimin büyük oranda türdeş olduğu düşünülebilir. Bu tür ürünlerin genel içindeki hiyerarşik konumu da az çok aynıdır. Ölmeye önce gördüğümüz gereken 10 film ya da En iyi 50 film gibi listeler, herhangi bir coğrafi ve toplumsal ayırım gözetilmeksizin oluşturulur. Üstelik bu listeler kimi zaman internet ortamında oylanarak ortaya çıkar. Yani bu listeleri oluşturanlar, o internet sitesine erişme imkanı olan herhangi bir toplumun üyesidirler.

Kanon: Diğer ilkelere esas oluşturacak nitelikte temel kabul edilen ilke (Demir- Acar, 2002: 232).

popüler müzik ikonları ve onların ürünleri, dünyanın pek çok yerindeki genç nüfusu benzer şekilde etkiler; böylece toplumsal farklılıkların üzerine çıkarak, benzer anlam dünyalarına sahip olurlar. Ancak endüstriyel olmadığı varsayılan ürünlerde de alımlamayı etkileyen küresel kanonlar vardır.

Bu kanonlar sayesinde hem eski döneme ait hem de yeni ürünler, anlam dünyalarını oluşturacak bir belirleyiciliğe kavuşur.

SANAT ETKİNLİĞİNİN BİÇİMLERİ Görsel

Sanatlar

Genel olarak görsel sanatları, görsel olarak algılanan ve maddi varlığını uzun süre koruyan sanatlar olarak tanımlayabiliriz. Alan; resim, heykel, seramik ve mimari gibi oldukça eski zamanlardan bugüne ulaşan dallar kadar, yerleştirme çalışmaları (enstasyon), video-art gibi yeni biçimleri de kapsar.

, görsel sanat ürünlerinin, döneminin en varlıklı, İtalyan ailesi Mediciler tarafından manevi ve dini bir arınma aracı olarak kullanılmasıyla yola çıkarak, on beşinci yüzyıl Avrupası'nın ayrıcalıklı sınıflarının yaşamlarına ve değer yargılarına dair çıkarımlar yapılabilir. Daha da ileri giderek yirmibirinci yüzyılda yaşayan pek çok iş adamının ve şirketin tablo koleksiyonlarına sahip olması, kültür ürünüyle ekonomik yatırımın nasıl birleştiğine dair bilgi sunabilir.

Edebi Sanatlar

Malzemesi ve aracı dil olan, bugün şiir, öykü ve roman biçimlerinde karşımıza çıkan edebi sanatların yazıyla başladığını düşünmek yanlış olur. Yazının olmadığı ve aktarımın sözlü gelenekle sağlandığı dönemlerde hikâye ya da masal anlatıcılığı, şiir düzme ve şiirsel konuşma gibi biçimler bugünün edebi sanatlarının atalarıdır. Öyle ki, edebi sanatların en eski örneklerinden biri olarak kabul edilen Gılgamış Destanı'nın kahramanı Gılgamış, milattan önce yirmiyedinci yüzyılda yaşamıştır. Ancak destanın yazılı olduğu tabletler milattan önce yedinci yüzyıla aittir (Gardner-Maier, 1985: 4). O halde Gılgamış'ın öyküsü, yazıyla sabitleninceye dek sözlü olarak aktarılmıştır. Bu gibi öyküler, usta ozanların ağzından, tanrısal bir esinlenmeyle kuşaklar boyu binlerce kez anlatılmıştır (Thomson, 1998: 78).

Antik çağlarda ozanın tanrısal bir esinlenmeyle ürün verdiği, bu nedenle de şiirin sanatla ilişkisi olmadığı görüşü hâkimdi.

on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Avrupa'da, edebi sanatların büyük isimleri bu ayrıcalıklı sınıfların üyeleri idi: İngiliz soyluları Lord George Gordon Byron, John Keats ve Percy Bysshe Shelley'siz İngiliz şiiri, Victor Hugo'suz Fransız şiiri, Aleksandr Puşkin'siz Rus şiiri düşünülemez (Claydon, 1999: 190).

Sahne Sanatları

Sahne sanatları kolektif doğalarıyla tarih boyunca düşünürlerin ilgisini çekmiş, bu ürünlerin toplumsal yapının yansımalarını taşıdığı kabul edilmiştir. Gerçekten de her dönemin toplumsal yapısı, o dönemin sanat ürünleriyle sabitlenmiştir. Örneğin; William Shakespeare'in (1564-1616) Venedik Tacirindeki on yedinci yüzyılın toplumsal sınıflarını ya da Gotthold Ephraim Lessing'in (1729-1781) Emilia Galotti'deki Aydınlanmacı fikirleri görmemek neredeyse imkansızdır.

Bütün bu sanatlar içinde çalgısal müziğin ayrı bir yeri vardır çünkü sözel dil ve görsel olanaklardan faydalanmaz. Üstelik müzik, kayıt altına alınmadığı sürece belirli bir zaman ve mekânda vardır. Müziğin o zaman ve mekândaki varlığı, hem dinleyici hem de müzisyen için tekrarlanamaz bir deneyimdir. Aslında Nietzsche'nin müziğe özel bir konum atfederken bahsettiği tamamlanmamışlık hali de (bkz. Sayfa 9) bunu vurgular. Dolayısıyla müziği tanımlayabilirsiniz ama bu tanım müziğin aktardığı anlamı içermeyiz (Cook, 1999: 17).

Sosyal Medya: Sosyal medya, web tabanlı ve mobil teknolojilerin interaktif iletişime imkân veren ortamları için kullanılan bir kavramdır. Bu kavramı endüstriyel ya da geleneksel medya araçlarından ayıran özelliği, teknolojik altyapıya sahip herkesin sistemin üretim ve tüketim bölümlerine kolaylıkla uyum sağlayabilmesidir.

ÜNİTE 10

TÜRKİYEDE KÜLTÜR OLGUSU

Tarihsel Çerçeve

. Osmanlı İmparatorluğu'nun yüksek öğretim kurumu olan Darülfünun'da ilk sosyoloji kürsüsünü kuran Ziya Gökalp'in (1875-1924), hem sosyolojinin hem de Cumhuriyet'in kuruluş dönemi politikalarının parçası olması ve kültürün, bu süreçte politik bir misyon yüklenmesinin nedenleri de burada aranmalıdır.

Ziya Gökalp, sınıf bilincinin ulusal bilinçten sonra ortaya çıktığı görüşünü Fransız sosyolog Emile Durkheim'dan (1858-1917) alıyordu. Gökalp, endüstrisi, sınıf bilincine sahip toplumsal grupları olmayan Osmanlı İmparatorluğu için, olguları salt ekonomik ilişkilerle açıklamayan Durkheim'ın düşünce biçiminin daha elverişli olduğunu düşünüyor, çözümün merkezi ve ulus-devlet yapılanması temelinde olduğunu savunuyordu.

Cumhuriyet'in kuruluş dönemi, kendi açısından en önemli üç kavramı, Batılılaşma, uluslaşma ve çağdaşlaşma arasında aradığı dengeyi Gökalp'in kültür ve uygarlık tanımlarında buldu. Gökalp'e göre hem kültür, hem de uygarlık, toplumsal hayatı içine almasına rağmen birbirlerinden farklıdır. Ona göre uygarlık, yöntem aracılığıyla ve bireysel iradeyle oluşan toplumsal olguların bir toplamıdır ve uluslararasıdır; bu haliyle ithal edilebilir bir eğilim gösterir. Buna karşın kültür, bir ulusun kendine özgü varlıklar toplamıdır. Gökalp, kültür ve uygarlık arasındaki ayrımı iki örnekle vermeye çalışır. Bütün Avrupalı uluslar için ortak bir Batı uygarlığından söz edilebileceğini, fakat bu uygarlığın içinde birbirinden ayrı ve bağımsız bir İngiliz ya da Alman kültürü olduğundan bahseder, bu farklı kültürlerin aynı uygarlık çizgisinde buluşabileceğini savunur.

Kültür ve uygarlığın bu şekilde ayrılması Gökalp'e özgü bir yaklaşım değildir. Kültür kelimesi tarih boyunca üç temel kapsamda algılanmış ve kullanılmıştır. Etimolojik kökeni „kırsal emek“ olan kültür, önceleri „terbiye“ kelimesiyle karışanırdı. On dokuzuncu yüzyıl başlarında Aydınlanma düşüncesinin ruhuna uygun olarak „uygarlık“ kelimesiyle eşanlamlı hale gelmiştir. Nihayet on dokuzuncu yüzyılın sonlarında, uygarlığın bir değer atfetme terimi olarak giderek daha az makul bulunmasıyla kültürün, toplumsal yaşamı daha fazla niteleyebildiği görüşü hâkim olur. Uygarlık, ulusal farkları önemsemezken, kültür bunları vurgular hale gelir (Eagleton, 2005: 18-20) gibi Gökalp, toplumsal yapıları sınıfsal ayrımlar üzerinden yorumlayan Alman düşünce ekolünün, Osmanlı toplumu için geçerli olmadığını düşünüyordu.

Hangi toplumsal tabakalaşma ölçütüyle saptanırsa saptansın, ortaya çıkan sonuç, halkın ve halk dışında kalanların türdeşlik göstermediğidir. Osmanlı'nın bir imparatorluk olduğu ve halkının zaten türdeş olmadığı düşünülürse bu tür bir sınırlama yapmak zorlaşır. Oysa türdeşlik, yirminci yüzyılın başlarında ulus kavramının temelini oluşturmaktaydı.

MODERNLEŞME SÜRECİNDE KÜLTÜRÜN KONUMU VE ÖNEMİ

Modernleşme, geleneksel olarak iki temel bakış açısıyla irdelenir: Birinci bakış açısına göre modern Batıdır, modernleşmeyse diğer ülkelerin Batılı modellere yaklaşması ve Batılı kurumları kendi ülkelerinde tesis etmesi anlamına gelir. Diğer bakış açısına göre modernleşme, kurumsal düzeyde Batılılaşma şeklinde yaşansa bile bu yönde bir kültürel modernleşmeden söz etmek mümkün olmayabilir; kültürel farklılıklar, tek tip bir modernleşmenin önüne geçebilir (Keyman, 2009: 41)

Türkiye özelinde düşünülürken, modernleşmenin ipuçlarının Tanzimat Dönemi'nden itibaren, yani kabaca Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiği 1836'dan itibaren görülmeye başladığı kabul edilir. Bunun en önemli nedeni kuşkusuz geleneksel Osmanlı devlet ve toplum yapısının Batı kurumlarıyla sentezlenme çabalarının Tanzimat Dönemi'nde görece yoğunlaşmasıdır

Batı, ilk olarak kendini, teknoloji alanındaki üstünlüğüyle kabul ettirmiş ve gücü Osmanlı'ya karşı sürekli kazanan ordusuyla ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle de Batı'nın, Osmanlı devletinde ilk etkilediği kurum ordu olmuştur (Tekelioğlu, 1995: 161). Osmanlı padişahı II. Mahmut döneminde Yeniçeri Ocağı'nın kapatılıp yerine Batı modelinde bir ordu kurulması, ordunun simgesi Mehter müziğinin de kaldırılmasına neden olmuştur. bandonun yerleştirilmesi için sarayda görevlendirildi. Bu durumu, salt bir ordu modeli değişimi olarak görmek mümkün değildir. Aksine Batı modelinde bir ordunun kurulması, kurumsal ve toplumsal olarak ciddi bir yöneliş ve anlayış değişmesine işaret eder. Öyle ki askeri alanda Batı'nın gerisinde kalan, bu nedenle savaşlarda başarısız olan ve sürekli toprak kaybeden Osmanlı İmparatorluğu, kurumları ithal ederken başka bir deyişle uygarlığı ithal ederken kültürel olguları da ithal etmeye başlamıştı. Nitekim Tanzimat Dönemi'ne gelindiğinde Osmanlı hanedanının üyeleri, Paşa rütbesini kazanmış Donizetti'den müzik dersleri almaya başlayacak, tanınmış besteci ve piyanist Franz Liszt konserler vermek üzere İstanbul'a gelecek, Naum Tiyatrosu açılarak operalar sahnelemeye başlayacaktı. Bütün bunlar kurumsal değişimlerin, geleneksel kültür yaşamı üzerinde dikkat çekici bir şekilde etkili olduğunu gösterir.

Cumhuriyet'in ulus-devlet temelinde inşa edilmesi, ulusu oluşturan unsurları tanımlamayı gerektiriyordu. Ulusun kapsam ve sınırları belirlenirken kültür, önemli bir bileşen ve gösterge olarak kabul edildi. Nitekim henüz Kurtuluş Savaşı devam ederken toplanmaya başlayan eğitim kongrelerinde ulusal kültür, ulusal müzik, ulusal dil ve edebiyat gibi maddelerin ele alınması, Cumhuriyet'in kuruluşunda bu olguların ne denli önemli kabul edildiğinin; salt devlet yapısı olarak değil, devletin niteliğini belirlemek için kültürün önemli bir bileşen olarak görüldüğünün göstergesidir.

Dil ile ulusal kimlik arasında bir ilişkinin olduğu düşüncesi, on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı aydınları tarafından sıkça dile getirilmiştir. Nitekim 1908'de İstanbul'da kurulan Türk Derneği, bu çalışmaların yirminci yüzyıl başlarında örgütlü hale geldiğini gösterir. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde dil ve tarih konusundaki örgütlenmenin Cumhuriyet dönemine aktarıldığını söylemek mümkündür. Nitekim derneğin üyelerinin, daha sonra Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu'nda görev almaları, Cumhuriyet dönemi çizgisinin belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. Her iki kurum da ulus olma bilincini güçlendirecek çalışmalar yapmış, bu bilincin tarihsel arka planını hazırlamaya çalışmıştır

KÜRESELLEŞME ÇAĞINDA TÜRKİYE'DE KÜLTÜR YAŞAMI VE OLGULARI Modern

kültürün merkezinde küreselleşme, küreselleşmenin merkezinde de kültürel pratikler yatar. Yine de bu ifade, küreselleşmenin modern kültür deneyimlerinin tek belirleyicisi olduğu ya da küreselleşmenin bugünü açıklamak için tek başına yeterli gelen bir anahtar kavram olduğu anlamına gelmemelidir.

Sovyetler Birliği'nin ve Doğu Bloğu'nun çöküşüyle pek çok alanda ama özellikle kitle iletişim alanında başı çeken ülkenin Amerika Birleşik Devletleri olması, Amerikan kültür kodlarının dünyaya bir ölçüde egemen kılınmasını sağlamıştır. Amerikan kültüründe yemek, müzik, sinema, kısacası bir yaşam tarzını belirleyen bütün elemanlar, bugün değişik coğrafyalarda pek çok insanın yaşamının da elemanlarıdır

Kültürel farklılığın ve kaynaşmanın en belirgin olduğu alandan, yani dilden örnek vermek gerekirse, İngilizce'nin giderek dünyanın ortak dili haline gelmesiyle, ona özgü değer yargılarının ve sembollerin de başka kültürlerle aktarıldığını söylemek mümkündür

Türkiye'de yaklaşık yüz yıl önce egemen yabancı dil olan Fransızcadan Türkçe'ye, pek çok kelime girmiştir. „Ancak Fransızca'da olmayan, Fransızcaya benzeyen başka sözcükler de icat edilmiştir. Sosyetik bunlardan biridir. Bunların mizahi bir amaçla üretildiği bellidir. Ama atmasıyonda bu amaç iyice belirginleşir” (Belge, 2008: 20)

Toplumların, egemen unsurları benimserken, bu unsurların içine kattıkları ya da onlara karşı geliştirdikleri yerellik, küreselleşme tartışmalarının en karmaşık yanını oluşturur. Küresel kültür türdeşleşirken aynı zamanda yerelleşmesi, pek çok farklı şekilde yorumlanmaktadır

Küreselleşme çağında mekânın uğradığı bir başka değişme, zaman tarafından yok ediliyor olmasıdır. Zaman-mekân sıkıştırılması olarak adlandırılan bu durum, uzaklıkları aşmak için harcanan fiziksel zamanın kısalmasıyla, uzaklıkların azalması duygusunun ortaya çıkması ve mekânsal uzaklıkların değişmesi anlamına gelir.

ÜNİTE 11

KÜLTÜR, KÜLTÜREL HAKLAR VE TOPLUMSAL KİMLİKLER GİRİŞ:

KISA TARİHSEL ARKAPLAN

Bütün dünya Berlin Duvarı'nın 1989 yılında yıkılmasından ve iki Almanya'nın birleşmesinden sonra, daha önce karşılaşılmamış bir durumla yüzleşmek zorunda kaldı. Bu olayın öncesinde iki kutuplu dünyanın güç merkezlerinden biri olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) önemli dönüşümler geçiriyor, Perestroyka (yeniden yapılanma) ve Glasnost (açıklık/Şeffaflık) sözcükleri Rusça bilmeyen toplumların gündelik dillerinde bile adeta sıradan sözcükler halini almaya başlıyordu.

Kültür, kimlik ve kültürel haklar gündelik hayatımızda sıkça karşılaştığımız, etrafında kavgalar verdiğimiz, ama anlamları konusunda çok derinlemesine düşünmediğimiz üç kavramdır. Her birini tek tek tanımlayarak başlayalım.

Tanım Çabası: Kültür ve Kimlik

Önce kültür: Batı dillerinden 15. Yüzyıldan beri "culture" biçimiyle süregelen bir kavram. Yabancı dillere âşinâ olanlarımızın tarım anlamındaki agriculture, sebze zerzevat yetiştirmek anlamındaki horticulture sözcüklerinden bilebilecekleri tanıdık bir yüz; çok kabaca, bir şeylerin ekilip büyümesini gözlemek niyetine kullanılıyor. Kültürün Türkçe karşılığı olarak bu nedenle "ekin" sözcüğü önerilmiştir.

"Ne kadar kültürlü bir adam" dediğimizde ne yapıyoruz? Zerzevat yetiştirmekten söz etmediğimiz kesin. "Kültürlü adam" sözünü sarf ederken, kültürün ikinci anlamını kullanıyoruz: Böyle derken kastımız, "ince zevklerden tat alabilmesine elverişecek bir

donanımı olan kişi" olsa gerek. Kültür, bu kullanımda güzel sanatlara, zevke, "ince ruhluluğa" gönderme yapar. Bildiğimiz gibi, klasik sosyolojik tanımında ise kültür, "bir insan topluluğunun paylaştığı maddi, manevi değerlerin bütününe verilen addır". Amerikan antropolojisinin babası ya da modern antropolojinin kurucusu sıfatlarıyla anılan Franz Boas'ın kültür, bir insan topluluğunun paylaştığı maddi, manevi değerlerin bütününe verilen addır şeklindeki -biraz daha uzunca tanımının sadeleştirilmiş hali diyebileceğimiz- bu tanımları aynı zamanda kültürün antropolojik tanımı olarak da anılabilir.

Artık kültür, alış-veriş süreçlerinden, karşılıklı etkileşim dinamiklerinden oluşan bir zemin olarak tanımlanıyor. Kültür, bizim de kullanacağımız çerçevede "bireylerin anlam üretimleri, tüketimleri ve de esasen değiş tokuş girişimlerinden oluşan etkinlikler bütünü" olarak algılanıyor.

KİMLİK

"Biz" dediğimiz noktadaki haliyle kimlik bir özdeşleşme operasyonu içeriyor. Televizyonda milli futbol karşılaşması naklen yayınlanırken milyonlarca kişinin aynı duygularla heyecanlandığını adeta duyumsuyoruz; toplumsal kimlik bize ait bir şey değildir. Tam tersine, biz o kimliğe aitiz. Gönüllü bir sahiplenme bu. Beni aşan beni içine aldığını kabullenme, bir aidiyet beyanı ve talebi.

Kimlik ve Aidiyet

Claude Levi-Strauss'un bize öğrettiğine göre, insan türünün, dünyanın neresinde olursa olsun inşa ettiği kültürlerin istisnasız hepsi temel bir özellik gösteriyor: Bütün kültürler "ikili karşıtlıkların" (binary oppositions) oluşturduğu dokular üretiyorlar. Kültür hemen her yerde, çiğ-pişmiş, aydınlık-karanlık, doğal olan-doğal olmayan, batı-doğu, uhrevi- dünyevi, beyaz- siyah, eril-dişil ve benzeri gibi sizin de bir durup düşünseniz on- larcasını üretebileceğiniz ikili karşıtlıklar üzerinden kuruluyor.

Kimlikler tasavvur katına aittir. Yani tasavvurlarımızda kurulurlar. Bir başka ifade ile, zihinsel oluşumlardan söz ediyoruz. Elbette bu tasavvurlar maddi ilişkiler içinden üüyorlar. Sonra tasavvurlarımızda kurgulanıyorlar. En sonunda dönüp yaşanan maddi ilişkileri biçimlendiriyorlar. Tekrarlayalım. Maddi toplumsal ilişkiler tasavvur dünyasında kimliklerin kurulmasının temelini hazırlıyor; kimlikler tasavvur dünyasında ikili karşıtlıklar oluşturacak şekilde inşa ediliyorlar; oluşan kimlik haritası dönüp kayınlaklandıkları maddi toplumsal ilişkileri biçimlendiriyorlar.

Oysa toplumsal kimliğe dair yazılıp çizilenlerin çoğu kimliklerin hep öze dayandıkları iddiası üzerine kurulu. Literatürün çoğunluğu kimliği hem özsel olarak tanımlıyor hem de toplumdaki bireye sadece tek bir kimlik biçilebilirmiş gibi bakıyor. Sanki her tarafta ya doğru ya da batılı, eşcinsel ya da karşıcinsel, Müslüman ya da gayrimüslim olmaktan ibaret bireyler dolaşıyor. Bir birey eşittir bir kimlik. Yaşanan hayat bu denklem üzerinden açıklanmaya çalışılıyor. Bu alışkanlık, ulus-devletin hükümlanlığını oturtmasından sonra tebaları için çıkarttığı ve herkese sadece bir adet olarak verdiği kimlik kartıyla ilgilidir. Zihinlerimiz de bürokrasinin mantığı ile çalışmaya almış. Birbirimize "senin kimliklerin neler?" diye soranımız yok. "Sen kimsin?" diye soruyoruz. Soru böyle olunca yanıt da tek kimlikli oluyor.

Devlet bu göstergelerin bir karışımı olan kimlik kartını bize sunarak Şunu demiş oluyor: "Ey bu kartı taşıyan kişi, sen özet olarak on bir haneli bir rakamsın; bu rakamın açılımında ya evli olabiliyorsun ya bekâr, ya İslam dininden olabiliyorsun ya başka bir dinden, ya kadın olabiliyorsun ya erkek..." Bir başka ifadeyle devlet gri alanlara, çoklu kimlik anlayışlarına, seçme ya da tercih haklarına müdahale edebilen bir meta-aygıttır. Kimlik kartı zorunluluğu bulunmayan toplumlar olabildiği gibi (örneğin Birleşik Krallık) bu işi sadece sosyal güvenlik numarasına indirgeyen toplumlar da bulunduğunu (örneğin Amerika Birleşik Devletleri) belirterek bu bahsi kapatalım.

Teknik deyimiyle, aidiyet stratejileri mi geliştirmektedir? Kuşkusuz evet. Her iki örnek de gösteriyor ki modern yaşamda kimliklerimiz akışkan ve ötekilerle sürekli müzakere halindedir. Kendimizi kim olarak hissettiğimizi belirleyen, bizim içimiz değil, dışımızdakilerdir. Bizi biz kılan dışarıdakilerin eylem ve edimleridir. Ötekilerle karşılaştıkça "biz" ortaya çıkıyor. Dolayısıyla, modern dünyada, bir kimlikten değil, aidiyet stratejilerinden bahsetmek daha doğru olur. İmdi, bizim burada üzerinde durduğumuz kimliklerin kamusal alanda görünürlüğü olan kimliklerden ibaret olduğunu aklımızdan çıkartmalıyım. Sorgulamamızı sürdürürken bu nokta hep aklımızın bir kenarında durmalı.

KÜLTÜREL HAKLAR VE FIRSAT EİTLİĞİ

Unutmayalım-hoşlanalım ya da hoşlanmayalım-bilinen bütün toplumlar bağırılarında gelişkiyi ve çatışmayı barındırıyorlar. İşte bizim kimliklerimiz de bu gerilim ortamında varlık buluyor. Farklı bir ifadeyle, kültür bir dizi ikili karşıtlık taşıyor; ama bu ikili karşıtlık çiftlerinin bazıları gelip kimliğin üzerinde gelişeceği verimli toprağı temin ediyor.

Fırsatlara erişimde hangi „çift“ bakımından eşitsizlik yaşıyorsa, o çift "kimlik doğurganı"dır. Verimli toprak özelliğı o tür çiftlerde etkili oluyor. Örneğin bir toplumda keller ile saçlılar, kısa boylular ile uzun boylular, geniş ailede yaşayanlar ile çekirdek ailede yaşayanlar arasında toplumun sunduğı fırsatlar (yani, eğitim, gelir, iş, sağlık hizmeti, güvenlik, emeklilik, saygınlık, ün, Şan, ve benzerleri) bakımından bir eşitsizlik yoksa; o toplumda keller-saçlılar, kısalar-uzunlar, geniş aileciler-çekirdek aileciler temelinde toplumsal kimlik belirginleşmesi yaşanmıyor. Böylesi ikili karşıtlıklar varolmaya devam ediyor ama toplumda bir sorun oluşturmuyor.

Tersine, bir ülkede kuzeyde yaşayanlar-güneyde yaşayanlar, falanca etnik kökenden gelenler-falanca etnik kökenden gelenler, Şu din mensupları-bu din mensupları vb. arasında fırsatlar anlamında eşitsizlik yaşıyorsa; o zaman bölgesel, etnik ve dinsel toplumsal kimlikler belirginleşiyor ve çelişkiler, çatışmalara neden olabiliyor. Bu durumda gözlemlerimize falanca etnik kimlik mensupları ile falanca etnik kimlik mensupları arasında çıkan çatışma, kuzeylilerin isyanı, bu dinden olanların ibadet haklarında kayıplar gibi olgular takılabiliyor.

Sosyal bilimlerin öznesi ve nesnesi önemli ölçüde örtüşür. Bir başka ifade ile, din sosyolojisi çalışan bir sosyolog, bir dinsel inanç sahibi olabilir, aile kurumu ile ilgilenen bir bilim insanının bir ailesi vardır, ulus-devlet ideolojisi ile ilgili kitap yazan bir kişi aynı zamanda ulus-devlet yurttaşıdır. Bu durum çerçevesinde yapılmaması gereken, siyasal tutumumuzun, kişisel aidiyetlerimizin ya da bireysel inançlarımızın sosyolojik analizlerimize müdahil olmayacağı bir epistemolojik duruş yakalamaktır. Bunun ilk adımı, bu tip kişisel pozisyonları yok saymak değil, tam tersine, bunların varlığı ve yaptığımız işe karışma olasılığı konusunda bilinçli olmak, analizlerimize bu etkeni de dâhil etmek olsa gerek.

Türkiye’yi boydan boya kat eden toplumsal kimlik fay hatlarına değinmeden önce bir noktanın daha altını çizmemiz lazım. Burada tartıştığımız toplumsal kimlikler ve bu kimliklerin oluşturduğu çatışma topografyası içinde sıkça duyduğumuz bir kavram var: Tolerans, ya da Türkçesi ile “hoşgörü”. Çoğu kere siyasal aktörlerin, kanaat önderlerinin, eğitimcilerin dilinden işittiğimiz “hoşgörü kültürü” söylemini kısaca değerlendirmek gerekir. Bize göre “hoşgörü” aslında tam da yukarıda anlatmaya çalıştığımız ve çatışmaya dönme potansiyeli taşıyan ikili karşıtlıkların di- liyle uyum içinde bir kavramdır.

Demokrasi ve Kültürel Haklar ya da Türkiye’yi Kat Eden Fay Hatları

Belli ki Türkiye toplumunu kat eden birinci fay hattı/ikili karşıtlık eksenini ya da toplumsal kimlik çifti, zengin-fakir. İkincisi, erkek-kadın. Üçüncüsünü siz söyleyin, Türk-Kürt olsun mu? O zaman bir dördüncüsü, kentte yaşayanlar-köyde yaşayanlar. Beşincisi, kent merkezindekiler-varoştakiler. Altıncısı, belki de Sünniler-Aleviler. Yedincisi, dinin toplumsal yaşamdaki yerinin artmasını isteyenler-istemeyenler. Herhalde bir de sekizinci eksen için sermaye sahipleri-emekçiler diyebiliriz. Değerlerde değişmeyi olumlu

karşılayanlar-muhafazakârlar karşıtlığını dokuzuncu eksen olarak koymamıza fazla itiraz eden olmaz. Onu da koyalım. Batılı-doğulu karşıtlığına ne dersiniz? Burada da bir gerilim yatmıyor mu? Yanıtınız evetse, onuncu eksen de koydunuz. İsterseniz son olarak on birinci fay hattı ile bu işi kapatalım. On birinci eksen olarak sağcı-solcu ayrımını koyalım haritamıza.

Görünen o ki, Türkiye toplumunu en azından on bir adet toplumsal kimlik karşıtlığı boydan boya kat ediyor. Bunların kimisi coğrafyadan kaynaklanıyor. Kimisi inanç, kimisi de sosyo- ekonomik temellidir. Ama hepsinin ortak özelliği eksenin iki ucunu oluşturanlar arasında fırsatlara erişimde eşitsizlikler olması, hak mağduriyetleri bulunması, ya da bu kimliklere sahip çıkanların böylesi bir eşitsizlik ve mağduriyet yaşadığına dair inanç beslemeleridir. On bir eksen bir arada kimi kez buluşarak, kimi kez mücadele ederek bizim “kültür hayatımız” dediğimiz şeyi oluşturmuyorlar. Hayata dair soluduğumuz bütün anlam parçacıkları bir biçimde bu karşıtlıkların içinden, arasından ya da üzerinden türüyor.

Toparlarsak iddiamız Şu:

1. Kültür, toplumsal kimliklerin karşılaşmasından ibarettir;
2. Toplumsal kimlik dediğimizse, çatışmalarımızın ete kemiğe bürünmesidir;
3. Kimliklerimiz sabit değil, sürekli değişme halindedir;
4. Her birimiz tek bir kimlik kuşanmıyoruz, bir sürü kimlik arasından bazıları- nı seçip kimliksel stratejiler geliştiriyoruz;

Bu saptamaların doğal sonucu olarak, kültür bir defaya özgü olarak tanımlanamıyor kültürün tanımı akışkan ve değişkendir.

Yeni Bireycilik

İimdi biraz daha açalım: Yeni bireyciliğin içeriğini, onu ortaya çıkartan dinamikle-ri burada uzun uzadıya anlatmak için yerimiz yok. Ama 1990'ı yıllardaki neo-libe-ralizmin bu yeni bireyciliğin uca taşınmış ifadesi olduğunu söylersek meramımızı izlemek kolaylaşır. Ülkemizde, özellikle, Turgut Özal'la birlikte başlayan yeni iklimi-mi hatırlayalım. Türkiye,

Özal'la birlikte bir "değerler fırtınasına" girmişti. Köken-leri Cumhuriyetin de gerisine uzanan bazı temel değerler sarsıntıya uğramıştı. Bu sarsıntının odağında birey-toplum ilişkisinin kendi içindeki dinamikleri yer alıyordu. Sarsıntı, siyasal yelpazenin hem sağındakileri, hem de solundakileri ayrı ayrı ve apansız yakalamıştı.

Özal'lı yıllara dönelim. Özal'ın etkisi siyasal tercihler düzleminden çok, siyasal kültür düzleminde yaşandı. Özal oylardan çok zihniyetleri yerinden oynattı. Düz bir siyasal figür olmanın ötesine geçti, birey-toplum ilişkisini herkese sorgulattı. Bu sorgulama Batı'da erken başlamıştı. Batı, Louis Dumont (1983) gibi kimi yazarlara bakılırsa, Ortaçağ'ın sonundan bu yana zaten hep bireyi vurgulayan bir toplum fel-sefesine sahip olmuştu. 1970'lerle birlikte işte bu vurgu ikinci bir ivme kazanmaya başladı. "Ben" büsbütün öne çıktı. "Ben" in haklarının saygı görmesi, "ben" in taşıdığı değerlerin, özelliklerin herkesinkilerle eşdeğerde tutulması talebi giderek da ha yüksek sesle ifade edilir oldu. Bu taleplere bir diğeri daha eklendi. "Ben kılı-ğım, yaşam tarzı tercihlerimle, değerlerimle sizden farklıyım; ama beni bu farklı-lığımla birlikte sizinle „eşdeğerli" olarak tanıyın, kabul edin", diyen söylem ağır bar-sar oldu.

Dünyanın hemen her yerinde olduğu gibi Türkiye'de de ulus-devlet, yurt-taşları katındaki etnik, dinsel, milliyetsel farklılara yaslanan merkezkaç eğilimleri yumuşatırken en çok modernleşmenin tek taşıyıcısının kendisi olduğu savma baş-vurmuştu. Geniş kitleler devletin vaatlerini kendi talepleri olarak içselleştirmişti. Yüzyıl biterken, ulus-devletin meşruiyetini üzerinde temellendirdiği yapılardaki çöküntü görünür hale geliyordu. İimdi merkezkaç eğilimler yavaş yavaş bırakılan boşluğa gelip yerleşiyorlardı.

Bu yeni stratejiler yollarını Cumhuriyet'in başından bu yana geçerli olan resmi yurttaşlık kodu içinde çiziyorlar. Cumhuriyet, başından beri yurttaşlık kategorisinin içini tanımlarken siyasal bütünlüğe ait olmayla yetinmemiş, siyasal yurttaşlığı ulu-sal/etnik kültürün bir parçası yapmayı amaçlayan kültürel yurttaşlığa doğru zorla-mıştır. Bu tutum tepkileri de artırdı. Bu tepkiler bir dizi karşı-tepkiyi harekete ge-çirdi. İimdi yüzyıl sona erdi, yeni bir yüzyılın içinde ilerliyoruz. Bu çağda "farklı kimliklerin baskıya uğradığı bir ortamda, yurttaşlık olgusu etrafında biçimlenmesi gereken hak iddialarının kültürel talepler doğrultusunda ifade edildiğine" tanık oluyoruz (Üstel, 1999).

Kökenlerini geçmişte bulan bu kimlik arayışlarının yanına günün içinden filiz-lenen, daha uçucu, yeni kimlik öbekleri eklendi. Kentlerde, gençlik katında, duy-gudaşlığa dayalı, örneğin aynı müziği dinlemekten, aynı mekânları paylaşmaktan ileri gelen, daha çok yaşam tarzına dayalı yeni kimlik grupları biçimlendi. Gelge- lelim, bu yeni arayışların çoğunda sosyo-ekonomik parametrelerin koyduğu çerçe-venin dışına çıkılıyor. Söz alanlar, dile gelenler kendi tariflerini kültürel zeminde üretiyorlar.

Dikkat edelim: Feministler de, eşcinseller de, tesettürlüler de, hatta Kürtler bile öncelikli taleplerini ekonomik pastadan daha fazla pay almak üzerine kurmıyor-lar. Öncelikle kendilerinin ötekilerle eşdeğerde olduğunun kabul edilmesini isti-yorlar. Farklılıkları ile "tanınmak", saygı görmek istiyorlar; bir nihai mercinin yüce gönüllülüğüne bağlı olan "hoşgörü"nün peşinde değiller. Bu aşamadan sonra el-bette pastadan alınan pay kendiliğinden büyüyecek; gelgelelim bu ikinci adımın meselesi. Kimlik inşasmdaki yapı taşları değerler, anlamlar havuzundan geliyor. Yani, kültür dediğimiz alandan devşiriliyor

"Çok genel çizgileriyle insan haklarının hem nitelikleri hem de oluşum tarihi bakı-mından üç aşamadan

geçtikleri söylenebilir. Birinci aşamada, burjuvazinin aristo-kraliye karşıtı

yükselmesiyle ortaya çıkan Fransız Devrimi'nin İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin getirdiği daha çok bireyi devletten koruyucu, özgürlük hakkı, mülkiyet hakkı, yaşama hakkı, kişi güvenliği, düşünce, söz, yazı ve vicdan özgürlükleri gibi klasik hak ve özgürlükler gelişmiş ve kurumsallaşmıştır. Birinci aşamadaki hakların toplumdaki kişilere eşit fırsatlar sağlamadığı ve refahı yaygınlaştırmadığı ortaya çıkmıştır. Bu da kişisel haklardan toplumsal haklara geçiş gereksinmesini yaratmıştır. 1917'de yaşanan Sosyalist Devrim, 1929 krizi sonrasındaki gelişmeler sonucunda refah devleti kavramının gerçekleşmesine paralel olarak, çalışma, sosyal güvenlik, çalışanların örgütlenebilmesi, sağlık, eğitim, konut vb. gibi sosyal haklar kurumsallaşmıştır. İnsan hakları günümüzde de gelişmesini ve çeşitlenmesini sürdürmektedir. Bu, insanlığın gelişmesinin doğal bir sonucudur. Bugün, dayanışma hakları denilebilecek üçüncü aşama hakları oluşmaktadır."

Kolektif yani ağır basan bu hakların kimliklerle en fazla ilgili olanı kültürel haklardır. Kültürel hakların başında da anadil hakkı gelmektedir. Bu, yurttaşların anadillerini kullanma ve geliştirme hakkı şeklinde özetlenebilir. Bilindiği gibi bu husus Avrupa Birliği tarafından adaylık başvurusunda bulunan ülkelerin önüne Kopenhag kriterlerinin bir parçası olarak konmuş ve ülkemizde de yoğun tartışmalara yol açmıştır. Tartışmalar yalnızca Türkiye'ye özgü değildir. Örneğin Fransa, hukuksal ifadesini Avrupa Konseyi'nin Bölgesel Diller ve Azınlık Dilleri Kararı'nda bulan bu hakkı benimseme konusunda uzun süre ayak diremiş ve nihayet 1999'da 98 maddeli bu Şartın sadece 39 maddesini kabul ettiğini belirterek anlaşmaya imza atmıştır.

, "Türk vatandaşlarının günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçeler" in bulunduğunu tescil ediyor ve televizyon ile radyo yayınlarında bu dil ve lehçelerin kullanılabilmesinin, bu dillerin öğretilmesinin bir hak niteliğinde olduğunu vurguluyor. Bu hakkın kullanılmasının ne şekilde olacağı ayrı ve sınırlı bir konu olarak önümüzde duruyor. Yine de, 1 Ocak 2009 tarihinde yayına başlayan TRT-6'nın (TRT İeŞ) Kürtçe yayınıyla, en azından devlet eliyle ve somut olarak yıllardan beri adeta bir tabu niteliğinde olan bir kültürel hakkın önündeki engel ortadan kaldırılmış oldu.

2010 yılının Ekim ayında yaptığı bir konuşmada, Almanya Başbakanı Angela Merkel'in sözlerinde buluyoruz: "Almanya'da çokkültürlü bir toplum kurma girişimi bütünüyle başarısızlığa uğramıştır... adına „multikulti" denen ve insanların yan yana mutlu bir biçimde yaşamaları kavramı işlememiştir. Göçmenlerin entegre olmak için daha fazla şey yapmaları gerekiyor-Almanca öğrenmek dâhil." Benzer başarısızlık deklarasyonlarını Fransa bağlamında da görmekteyiz.

Her Şeye rağmen, dünya demokrasi kültürlerinin 2000'lerin ilk çeyreğinde ulaştığı nokta hayal kırıklığı olarak görülmemelidir. Kanımızca ulaşılan bu noktada, demokrasinin hiçbir zaman mükemmel ve tek bir düşünsel tarifle sabitlenemeyecek bir sistem olmadığına dair içgörünün doğruluğunu gösteriyor. Demokrasi hep daha iyi bir sistem özlemi ve bu sistem için durmaksızın çaba gösterme iradesi olarak tanımlanamaz mı?

ÜNİTE 12

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KÜLTÜR KARŞILAŞMALARI VE YENİ BİLEŞİMLER

Küreselleşmeyi, dünya ekonomisinden ayıran şey, iletişim ve ulaştırma teknolojilerinin gelişmesiyle parça parça dünya ölçeğinde yapıyor olmasıdır (Castells, 1996: 92).

Aynı zamanda bizim için yeni olan, küreselliğin, bugün içinde yaşadığımız dünyayı tanımlama çabasında başlıca toplumsal olgulardan birisi olmasıdır

Rudolf Hilferding (1877-1941) ve Rosa Luxemburg (1871-1919) gibi düşünürler, kapitalizmin doğasında bir dönüşüm olduğunu fark etmişler ve bu dönüşümü çözümlemeye çalışmışlardır. Burada söz konusu olan, kapitalizme dönemsel krizlerden çıkma olanağı veren yaşamsal bir özellik olan esnekliktir. Finans kapitalizmi olarak da adlandırılan bu yeni ekonomide, artık üretilen metanın doğası değişmiştir.

Ekonominin artı değerini oluşturan üretimin nesnesi, sanayi kapitalizminde olduğu gibi somut metâ üretimi olmaktan çok, esnek pazarın koşullarına uyum sağlayan varsayımsal bir üretilimdir. Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren, bir ülkenin zenginlik göstergesinin, altın rezerviyle doğru orantılı olması esaslı ortadan kalkmıştır. Eğer banknot, o ülkenin altın rezervinin bir temsili değilse neyin temsiliidir? Para artık sanal bir değerdir ve piyasadaki dolaşımı temsil eder; çünkü, kârlılık dolaşımıyla sağlanır. Bu dönemde, ürettiği temsili değer üzerinden kârlılık getiren bankacılık, sigortacılık, borsa, reklâmcılık gibi yeni sektörler ortaya çıkmış, para aracılığıyla maldan çok hizmet ve finansal değer satın alınmaya başlanmıştır. Bu durumda ekonominin zemini daha kaygan ve akışkan bir hal almıştır; çünkü, finansal değerler spekülasyona açıktır.

Finans kapitalizmi: Kapitalist üretim biçiminin XX. yy'ın başları itibarıyla gelişmiş olan bu safhasında üretim, kaynağını sanayiden değil, varsayımsal değerlerin işlenmesi olan finansal hareketlilikten alır.

Fordist üretim biçimi: Fordizm de denilen bu üretim biçimi, Henry Ford tarafından 1908 yılından itibaren kullanılmaya başlanılan bir çalışma organizasyonudur. 1973 Petrol Kriziyle birlikte yerini daha esnek bir organizasyon olan neo-liberalizme bırakmıştır.

Eğer küresel ölçekli bir ekonomiden bahsediyorsak, burada ekonomiyi ayakta tutan hız, esneklik ve bilgi akışıdır. "Esnek birikimde emek süreçleri, işgücü piyasaları, ürünler ve tüketim kanalları bakımından esnekliğe dayanır" (Harvey, 1997: 170).

Kültür Endüstrisi

Kültür endüstrisi, XX. yy'm ilk yarısında Frankfurt Okulu düşünürlerinden Max Horkheimer ve Theodor W. Adorno tarafından Marksist altyapı-üstü yapı ilişkilerine referansla kavramsallaştırılmış bir olgudur. Kavram, geniş anlamıyla kültür ürünlerinin endüstrileşmesi, ekonomik kârlılık esasıyla yaratılması, sanayileşmeyle birlikte kültür ve sanat ürünlerinin metâlaşması olgusunun altını çizer.

Theodor W. Adorno bize, asıl sanat ve temsili sanat ayrimından bahseder (Adorno, 2001: 160). Asıl sanatta sanatçı, eserinin izleyici üzerindeki etkisini düşünmez; aksine, sanat eseri onun biricikliğinin bir ifadesidir. Temsili sanat izleyicinin esere ne tepki vereceği düşünülmeden yaratılmaz. , Theodor W. Adorno bu ürünlerin, bu ürünleri talep eden kişileri çocuklaştırdığını öne sürer. Kişi çocuklaştıkça, kültür endüstrisi tarafından yönlendirilmesi giderek daha kolay hale gelir. Görüldüğü üzere, söz konusu olan kültür ürünlerini sunan ve talep edenler arasında karşılıklı bir uzlaşma vardır. Fakat bu uzlaşmayı sağlayanın, kültür endüstrisinin bizzat kendisi olduğu unutulmamalıdır.

Görüldüğü gibi, kültür endüstrisi kavramı, altyapının (ekonomi), üst yapıyı (örneğin kültür) belirlediği Marksist analizden yola çıkarak, kültür üretimi üzerinde durmuş ve dönüşen ekonomik yapının kültür ürünlerini nasıl etkilediğini sorgulamaya çalışmıştır. Ekonomide küreselleşme olgusu, aynı zamanda kültür ürünlerinin de küreselleşmesine yol açmış ve ortak beğeni standardını küresel bir düzleme taşımıştır.

Küresel Düzlemde Standartlaşmış Kültür Ürünleri

George Ritzer'in McDonaldlaştırma (Ritzer, 2001: 198-218) dediği bu olgu, dünyanın hemen hemen her yerinde var olan bu restoranın, yeme içme beğenileri dışında da tüm kültürel pratiklerin standartlaşması anlamına gelir. Bu durumun diğer örneklerini kot pantolon, tişört, kola gibi kültürel ürünlerin dünyanın her yerine, hatta kasaba ve köylere kadar yayılması oluşturur.

Küresel Kültür Üretimi Düzeninde Popüler Kültürün Önemi

Popüler kültür sözcüğü, her ne kadar halkın kültürü, bir bakıma o toplumda yaşayan insanların yapıp ettikleri anlamına gelse de, kavram olarak, bunun büyük ölçüde zıddı bir anlama tekabül eder. Zira popüler kültür, o toplumda yaşayan bireylerin oluşturduğu ortak bir yapma/bilme düzleminin ifadesi olmaktan çok, bizzat kültür endüstrisi tarafından işlenen kültürel ürünler bütünü olarak görülebilir. Popüler kültürün ortaya çıkışı, belli teknolojilerin ortaya çıkışıyla eş zamanlıdır. Örneğin; matbaa tekniklerinin gelişmesi ve gazetenin yaygınlaşmasıyla birlikte, gazetelerde yayınlanmaya başlanan

XIX. yy. romanları, ilk popüler kültür ürünlerinden birisi olarak kabul edilebilir.

kitlenin beğenisi, tek tek bireylerin kararma bırakılamayacak kadar yaşamsal bir öneme sahip olduğundan, sürekli olarak yönlendirilir. Bu yönlendirme, büyük oranda, bildik olanın tekrarını beğeni ölçütü olarak sunar.

Pop Müzik

Daha önce de ifade edildiği gibi, popüler kültür ürünü olan pop müziğin de temel özelliği, dinleyiciye bildik olanı tekrarlıyor olmasıdır.

çünkü, bildik olanın tekrarlanması bize güven verir. Popüler müzikte belirli seslerin belirli aralıklarla tekrarlanması, aynı zamanda müziğin basitleşmesi, fakat daha da önemlisi standartlaşması anlamına gelir. Bu standartlaşma piyasa açısından üretilecek olan pop müzik ürünü-nün öngörülmesi ve bu sebeple kolay pazarlanması demektir. Eğer ses kaydediliyorsa müzik, yalnızca o anda icra edilen bir eser olma özelliğini kaybeder. Ses kaydı, eserin birçok kişiye ulaşabilmesini sağlar. Böylece bir tür demokrasi söylemi üreterek kopyalanan sesin kültür endüstrisi tarafından işlendiği söylenebilir.

Walter Benjamin'e göre, sanat eserinin mekanik olarak yeniden üretilebiliyor olması, ona yer-yüzündeki biricikliğini kaybettirmiştir (Benjamin, 1936). Böylece özgün üretimin, her zaman kopyasından daha değerli olduğu düşüncesi değişmeye başlamış, bu açıdan kültür üretimi tarihselliğini de kaybetmekle karşı karşıya kalmıştır. Çünkü; mekanik yeniden üretim, özgün üretimin bir kopyası olma özelliğinden sıyrılarak, özgün üretimden bağımsız hale gelmiştir. Kopyanın, özgününden daha değerli olması ve kitleye kolayca ulaşabilmesi durumu, biricik olanın standartlaşması nedeniyle, sanatın hâlesini yitirmesine (Benjamin, 1936: 4)

Bugün artık video-klipler, ilettikleri şarkının anlamını yansıtmak, onunla anlamlı bir bütün oluşturmak zorunda değildir. Aksine, bir video-klipten beklenen, dinleyici kitlesi için en iyi görsel kuşatmayı sağlamasıdır.

Televizyon Yayınları ve Sinema

. İzleyici için çekici olan televizyon programları, bu özellikleriyle bireyin hayatında bir takım atıf şemaları oluştururlar. Bu atıf şemaları, Theodor W. Adorno'nun stereotyping (Adorno, 2001: 171-176) olarak ifade ettiği bir takım gerçek olmayan olay ve karakterlerin karşıtlıklar halinde sunularak tekrarlanmasıyla bireylerin kendi yaşamlarına dair anlamlandırmalarını şekillendirir. Stereotiplerin yarattığı karşıtlık durumu, her türlü olayda karşıt iki tür davranış biçimini, iki tür olma halini vurgular. Bu durumda iyi-kötü, güzel-çirkin, zengin-fakir, çalışan-tembel, akıllı bir karışık havada olgun gibi tipler karşımıza çıkar. Böylece gündelik yaşamın çeşitliliği izleyiciye yansıtılmaz. Başta televizyon olmak üzere, her türlü popüler kültür ürünü, bu ürünlerin temellendiği gündelik yaşamın basitleştirilmesi ilkesi nedeniyle izleyici ve dinleyici için önemli bir açıklama şeması oluşturur.

Bu duruma bir başka örnek de haber programlarıdır. Bir toplumda haber değeri taşıyan gelişmeler, bizlere sevindirici ya da üzücü, yatıştırıcı ya da korkutucu olmaları üzerinden aktarılır. Fakat, haberin kendisinin, bu özellikleri taşıyor olması, televizyon yayını için yeterli değildir. Asıl olan, televizyonun bu haberleri nasıl dönüştürdüğü, iyiyi nasıl daha iyi, korkuncu nasıl daha korkunç hale getirdiğidir. Bu amaçla her bir haber için, o habere uygun müzikler seçilerek, izleyici tepkisi garantiye alınmaya çalışılır. Tıpkı diziler ve yarışmalar gibi, haberler de bir kurgu ögesi haline gelmiştir. Böylece kurgu, onu izleyen bireylerin yaşam deneyimlerinin önüne geçerek, gerçeklik algısını yönlendirir, doğrularımızı yeniden inşa eder.

Gerçekliğin yeniden inşa edilmesi, bir anlamda gerçekliğin yeniden kurgulanması sayesinde olur. Bu noktada kurgu, gündelik yaşamın gerçekliğini, onu bir açıklama çerçevesi olarak kullanma eğilimi gösteren izleyici için, gerçekten daha gerçek, Jean Baudrillard'ın dediğiyle hipergerçek (Baudrillard, 1976: 110-118) bir alana taşır. Çünkü; yukarıda verdiğimiz haber örneğinde olduğu gibi, yaşanan korkutucu bir gelişme, medyanın çarpan etkisine mâruz kalmadığında, aslında sönük bir olay olabilir.

Hipergerçeklik: Bu kavram, günümüzde gerçekliğin dayanağının fizik gerçekliği aşarak inşa edilebilir bir şey olabileceğini vurgular. Fizik gerçekliğin herhangi bir düzeydeki temsili, gerçekten daha gerçek

olarak algılanabilir

Gösterge değeri: Baudrillard, günümüz toplumlarında gerçeklik algısının, fizik gerçekliğin sınırlarını aşmasına referansla, göstergenin, bir nesneyi işaret etmediği (göstermediği), fakat yalnızca kendisini gösterdiğini söyler. Bu durumda, bir nesnenin değerini belirleyen, kendisinden başka bir şeyi temsil etmeyen göstergeler arasındaki hiyerarşidir.

Sosyolojik kavramlarla açıklayacak olursak, söz konusu olan, bir tüketim nesnesine dönüşen televizyon yayınlarının, Marx'ın kullanım değeriyle değişim değeri arasında kurduğu ilişkiden bir adım öteye gidilmesidir. Bu noktada Jean Baudrillard gerçekten daha gerçek olarak kurulanmanın değerini salt göstergeden aldığını vurgulayarak, Karl Marx'ın analizine gösterge değeri kavramını ekler (Baudrillard, 1972: 256-260).

Sonuç olarak diziler, haberler, yarışma programlarıyla bir popüler kültür ürünü olan televizyon yayınları, pazarlanabilir olma kaygısıyla toplumsal gerçekliği daha farklı yansıtarak bireyleri, standartlaştırılmış bir takım yayınlarla karşı karşıya bırakırlar. Bu standartlaşmaya maruz kalan birey de hayata dair açıklama çerçevelerini bu türden yayınlar üzerine oluşturma eğilimi gösterir.

Bireysel ve Etkileşimsel Karşılaşmalar

İletişim teknolojilerinin gelişmesi ve kitlelerin erişimine açık hale gelmesiyle bugün, insanların birbirleriyle olan etkileşimleri giderek artmaktadır. Özellikle internet kullanımının yaygınlaşması bireyin, kendi talepleri ve arzuları doğrultusunda yeni insanlarla tanışmasına, farklı etkinlikler içine dâhil olabilmesine, dünyayı kendisi gibi anlamlandıran diğerleriyle karşılaşmasına ve bunun sonucunda, kendisine yeni toplumsallaşma alanları kurmasına olanak sağlamaktadır

Aynı zamanda, sanal ortam bireyin zaman ve mekânın sınırlarını aşmasını mümkün kılar. Sanal ortamda söz konusu olan zaman anlıktır; Şimdiki zamanda yaşanır ve tamamen bireyin kendi zaman algısıyla kurulur. Örneğin; bu sayede coğrafi uzaklık nedeniyle belki hiçbir zaman karşılaşmamızın mümkün olamayacağı insanlarla aynı sanal ortamı paylaşabilir, onlarla etkileşim haline geçebiliriz.

Yerelliklerin Açığa Çıkışı ve Yeni Bileşimler

Tüm teknolojik ilerlemeler, kapitalizmin dönüşümü, devletin merkezi rolünü kaybetmesi, küresellik deneyimi, günümüz toplumlarında bireylerin kendi kimlik inşa süreçlerindeki taleplerini dile getirmelerini teşvik etmektedir. Küreselleşme deneyiminin mümkün kıldığı bu kimlik inşa sürecinde aynı zamanda Etzioni'nin vurguladığı direnen kimlik (Etzioni, 1993) kavramsallaştırması, günümüz toplumlarını anlamada çok önemlidir. Buna göre direnen kimlik, toplulukların ve cemaatlerin ortaya çıkmasını mümkün kılar. Böylelikle bu cemaatler mevcut kurumsal, geleneksel, ideolojik baskılara karşı direniş gösterirler

Bunun yanı sıra, yerelliklerin açığa çıkması tüketim alışkanlıkları da dönüştürmüştür. Bugün yeme-içme, giyinme, barınma ihtiyaçlarının küresel standartların dışına çıkıp yerel kültürlerin etkisi altına girdiğini görmekteyiz. Hazır ya da hızlı tüketim ürünlerinin karşısında konumlanan bölgesel yemekler, kebab çeşitleri, yerel tatlılar gibi yiyeceklerin daha çok tercih edilir olması karşısında, hazır gıda endüstrisinin de bu yerellik talebini karşılamak için ürünlerini çeşitlendirdiğini görmekteyiz.

STANDARTLAŞTIRICI GÜÇLERLE DİRENİ GÜÇLERİNİN EKLEMLENMESİ OLARAK KÜRESEL KÜLTÜR BİLEŞİMLERİ

Standartlaştırıcı güçlerle direniş güçlerinin iç içe geçmesi, birbirine eklemlenmesi ve sonuç olarak, birbirlerini dönüştürmesi söz konusudur. Kısacası küreselleşme, bu iki olgunun sürekli çatışma halinde olmasına sebebiyet verir. Bu bağlamda Zygmunt Bauman küreselleşmeyi, modern bireyin mâruz kaldığı kaçınılmaz bir olgu olarak tanımlar. Bütünlüşme/parsellenme, küreselleşme/yerelleşme,

ayrı- calıklılık/mahrumiyet, özgürlük/kısıtlanma, servet ve yoksulluk birbirlerini tamamlayan süreçler olarak karşımıza çıkmaktadır (Bauman, 2006: 81). Öte yandan bu durum, standartlaştırılmış küresel kodların, bu kodların oluşu-munda söz sahibi olamayan toplumsal gruplarca kolaylıkla kabul edileceği anla-mına gelmez. Söz gelişi A.B.D."de egemen kültüre karşı olarak gelişen hip-hop, bir

etnik grubun kendisini ifade etme biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı Şekil-de hip-hop müzikle birlikte, sınıfsal bir hip-hopçu giyim tarzı gelişmiştir. Ancak bu alt-kültürün, zamanla küresel dolaşıma girmesiyle hip hop, karşı duruş olmak-tan çıkmış, kültür endüstrisinin bir parçası haline gelmiştir. Bu durumda, kültür endüstrisinin, her türlü karşı kültürü kendi içine çekerek, kültür piyasasının bir parçası haline getirmesi mümkün görünmektedir. Bunun haricinde kültürel kod-ların, iletişim teknolojilerinin de gelişmesiyle hızlı bir Şekilde

dolaşıma girmesi, bi-reyde enformasyona karşı tepkisizlik hissi yaratabilir; çünkü, günümüzde birey, bir enformasyon bombardımanıya karşı karşıyadır. Bireyin payına düşen, ya önü-ne gelen enformasyonu olduğu gibi kabul etmek ya da buna karşı kendi alterna-tif kodlarını geliştirmektir.

Simmel'in modern kültür için geliştirmiş olduğu bezgin-lik davranışı (Simmel, 1969: 47-60) kavramının, bugünün dünyası için de geçerli olduğunu, bireyi, direniş stratejilerinden alıkoyduğunu söylemek de mümkündür.

